

T.C
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
MANTIK BİLİM DALI

TÜRKİYE’DE MANTIK ALANINDA YAZILMIŞ OLAN
MAKALELERİN MANTIK BİLİMİNE KATKISI

Hazırlayan
Sibel BÜYÜKPERDAH

Danışman
Prof. Dr. Ahmet KAYACIK

Yüksek Lisans Tezi

Kasım 2015
KAYSERİ

T.C
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
MANTIK BİLİM DALI

TÜRKİYE’DE MANTIK ALANINDA YAZILMIŞ OLAN
MAKALELERİN MANTIK BİLİMİNE KATKISI

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Sibel BÜYÜKPERDAH

Danışman
Prof. Dr. Ahmet KAYACIK

Kasım 2015
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı – Soyadı

İmza:

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“Türkiye’de Mantık Alanında Yazılmış Olan Makalelerin Mantık Bilimine Katkısı” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Sibel BÜYÜKPERDAH

Danışman

Prof. Dr. Ahmet KAYACIK

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN

Prof. Dr. Ahmet KAYACIK danışmanlığında Sibel BÜYÜKPERDAH tarafından hazırlanan “Türkiye’de Mantık Alanında Yazılmış Olan Makalelerin Mantık Bilimine Katkısı” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

04/12/2015

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Ahmet KAYACIK
Üye : Doç. Dr. Kamil KÖMÜRCÜ
Üye : Yrd. Doç. Dr. Ahmet YILDIZ

[Handwritten signatures of the jury members]

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu’nun... tarih ve... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

11/12/2015

27

11/12/2015

Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ
Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Mantık bilim olarak, Aristoteles tarafından sistemli bir hale getirilmiş, kavram ve ilkeleri düzenlenerek, mantıklı düşünmenin kuralları belirlenmiştir. Mantığın doğruyu yanlıştan ayırt etmenin ölçüsü; zihni, yanlıştan korumanın tekniği, doğru ve sağlam delilleri göstermesi, ilimlerin yol ve metodunda da rehberlik yapmasından dolayı önem ve değeri büyüktür. Bu özelliklerinden dolayı mantık bir alet ilmi olarak tanımlanmaktadır. Bu ilminin konularını kavramlar, önermeler, akıl yürütme tarzları, beş sanat gibi konular ve bu konuların alt başlıkları teşkil etmektedir.

Mantık zaman içerisinde birçok aşamadan geçmiş ve bir bilim dalı olarak da günümüze kadar gelmiştir. Mantık ilmi üzerine her çağda fikirlerin beyan edilip, yorumların yapıldığı ve pek çok eserin ortaya konduğu görülmektedir. Ülkemizde ise mantık alanında günümüze kadar birçok makale, tez, kitap vs. eserler kaleme alınmıştır. Biz bu çalışmamızda dönem ve yer sınırlaması yaparak Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar ki süreç içerisinde yazılmış olan makaleleri “Türkiye’de Mantık Alanında Yazılmış Olan Makalelerin Mantık Bilimine Katkıları” adı altında ele alıp değerlendirmeye çalıştık ve makaleleri tarihi açıdan yapısal olarak sıralandırdık.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde mantık tarihiyle ilgili makaleler, ikinci bölümde tasavvurat ve tasdikat konularına dair makaleler ve üçüncü bölümde ise mantık felsefesi ile ilgili makaleler ele alınıp değerlendirilmiştir. Çalışmamız sırasında Türkiye’de mantık alanında yazılmış olan makalelerin çoğunluğuna ulaşmaya özen gösterdik; ancak genel değerlendirmemizi ilahiyat fakülte dergilerinde yayınlanmış olan makaleler oluşturmaktadır.

Çalışmamın tasarımı ve hazırlık aşamasından bitimine kadar değerli bilgilerine her zaman başvurarak ufkumun açılmasında ve çalışmamın tamamlanmasında bana rehberlik eden danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Kayacık’a özellikle samimi ve içten şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca yardımlarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Salih YALIN ve Araş. Gör. Mahmut Sami Özdil hocalarıma, manevi desteğini esirgemeyen eşim Uğur BÜYÜKPERDAH ve çocuklarıma da sonsuz teşekkürler ediyorum. Yaptığımız bu çalışmanın bu alanda faaliyet gösteren herkese faydalı olması temennisiyle...

Sibel BÜYÜKPERDAH

KAYSERİ-2015

TÜRKİYE’DE MANTIK ALANINDA YAZILMIŞ OLAN MAKALELERİN MANTIK BİLİMİNE KATKISI

Sibel BÜYÜKPERDAH

**Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Kasım 2015
Danışman: Prof. Dr. Ahmet KAYACIK**

ÖZET

Mantık ilmi Aristo tarafından sistemli hale getirilmiş ve birçok aşamadan geçerek günümüze kadar ulaşmıştır. Batıda olduğu gibi ülkemizde de mantık ilmi, her dönem önem ve değerini korumuştur. Ülkemizde mantık alanındaki yeni çalışmalar ise Tanzimat hareketleriyle hız kazanmaya başlamıştır. Türkiye’de Cumhuriyetten sonra mantık alanı ile ilgili çalışmalara bakıldığında pek çok kişinin bu alanda eserler ortaya koyduğu ve nispeten geniş bir mantık literatürü teşekkül ettiği görülmektedir. Mantık tarihi alanında yazılan makalelerin nitelik ve sayı bakımından iyi bir konumda olduğunu söylenebilir. Biz Türkiye’de mantık alanında yapılmış olan çalışmaların sadece makaleler kısmını değerlendirmekteyiz. Özellikle 1970’li yıllardan sonra ülkemizde mantık alanında daha fazla sayıda makale yazıldığı gözlemlenmiştir. Bunun sebepleri arasında bu tarihten sonra ülkemizde ilahiyat fakültelerinin ve mantık alanındaki akademisyenlerin sayısının fazlalaşmasını gösterebiliriz. İncelememiz neticesinde mantık alanında yazılan makalelerin hatırı sayılır kısmını klasik mantık ve mantık tarihi alanında yazılmış makalelerin oluşturduğu görülmüştür. Klasik mantık, mantık tarihi ve mantık felsefesine dair makaleler çoğunluğu teşkil ederken; beş tümel, tanım, önermeler, kıyas, beş sanat konularını içeren makaleler azınlıkta bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Mantık, Mantık Tarihi, Makaleler, Türkiye, Mantık Çalışmaları

**CONTRIBUTION TO THE SCIENCE OF LOGIC IN THE ARTICLES
WRITTEN LOGIC AREA IN TURKEY**

Sibel BÜYÜKPERDAH

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

M.Sc. Thesis, November 2015

Advisor: Prof. Dr. Ahmet KAYACIK

ABSTRACT

Logic is formulated by Aristotle and reached us by developing and passing some process. Science of logic has preserved its importance and value in our country and in West too. Beginning from the Tanzimat movement, studies on logic in our country increased especially in last years. After 1923 many researcher made studies and wrote articles on this field and during that time we can see a detailed logic literature. We will talk in this study only articles that written on this field. We observed during this study, many of the studies were made after 1970's. The reason of this, increase in number of Theology faculties and academic staff. We saw during our study the important part of the articles were made on classical logic and history of logic. Besides this, there are some articles about the philosophy of logic, but other parts of logic like definition, propositions and reasonings, studies about them are not much.

Key words: Classical Logic, History of Logic, Essays, Turkey, Logic Works

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE’DE MANTIK ALANINDA YAZILMIŞ OLAN MAKALELERİN MANTIK BİLİMİNE KATKISI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK.....	ii
KABUL VE ONAY	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix

GİRİŞ	1
-------------	---

I. BÖLÜM

MANTIK TARİHİYLE İLGİLİ MAKALELER.....	11
--	----

II. BÖLÜM

TASAVVURAT VE TASDİKAT KONULARIYLA İLGİLİ MAKALELER.....	39
1. Beş Tümel ve Tanımla İlgili Makaleler	39
2. Önermelerle İlgili Makaleler.....	41
3. Kıyas İle İlgili Makaleler	43
4. Beş Sanat İle İlgili Makaleler	51

III. BÖLÜM

MANTIK FELSEFESİYLE İLGİLİ MAKALELER.....	57
---	----

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	66
KAYNAKÇA	69
ÖZGEÇMİŞ	75

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
AKMY	: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DÜİFD	: Diyarbakır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
EÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
EKEV	: Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
Fak.	: Fakülte
Haz.	: Hazırlayan
HÜİFD	: Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
İÜİFD	: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
KSÜİFD	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
MÜİFD	: Malatya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	: sayfa
S.	: Sayı
SÜİFD	: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
SDÜİFD	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ü.	: Üniversite
Y.l.t	: yüksek lisans tezi
Yy.	: yüzyıl
Y.	: Yıl

GİRİŞ

Öncelikle mantığın kelime ve terim anlamlarını ortaya koyarak başlamak faydalı olacaktır. Mantık sözcüğü Arapça bir kelime olup; söylemek, dile getirmek, konuşmak anlamlarına gelen “nutk” (nutuk) kelimesinden türetilmiştir.¹ “Nutm” sözcüğü ise Yunancada akıl ve söz anlamına gelen logosun karşılığıdır.² Mantık kelimesini söz anlamı esas alınarak Arapça üzerinden Türkçeye girmiş olarak görmekteyiz. Mantığın terim anlamı ise; düzgün düşünme ve bu düşünme türünü konu edinen felsefe disiplini³ olarak tanımlanmış. Mantık doğru düşünmenin kaidelerini ortaya koyan ilim⁴, doğru önerme formlarının, kesin ifade kalıplarının kuramı⁵, kısaca bilginin bilimi⁶olarak tarif edilebilir.

Mantık kelimesinin terim anlamıyla uygulamada hem bir bilimin ismi hem de bir düşünme tarzının adı olduğunu söyleyebiliriz. Tabii ki mantıklı düşünme ile bu bilim arasında sıkı bir ilişki de vardır. Çünkü insanlık tarihinin her döneminde mantıklı düşünenler olmuş fakat bunun bilim olarak ele alınması ve bu konuda araştırmalar yapıp eserler verilmesi ise daha sonraki dönemlerde gerçekleştirilmiştir.

Mantıkçılar mantığın konusuna ve amacına göre tanımlarken konusu için bilinenden bilinmeyenin elde edilmesine vasıta olan ilim⁷, hakikate sevk eden zihin işlemlerinin bilimidir şeklinde nitelemişlerdir. Mantığın amacına göre tanımında ise: "Mantık zihni hatadan koruyan bir fen, bir alettir."⁸ "Mantık şeylerin bilgisinde aklını iyi kullanma sanatıdır."⁹ gibi tanımlarla ifade etmişlerdir.

¹ Özlem, Doğan, *Mantık*, İzmir,1990, s. 27.

² Emiroğlu, İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*, Ankara 2011, s. 11.

³ Özlem, Doğan, *a.g.e*, s. 28.

⁴ Topçu, Nurettin, *Mantık*, İstanbul 2001, s. 9.

⁵ Özlem, Doğan, *a.g.e*, s. 28.

⁶ Durusoy, Ali, *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 5,S. 2, Güz 2010, s. 20.

⁷ Öner, Necati, A.Ü.İ.F.D, LXXIV, Ankara 1967, s.18.

⁸ Öner, Necati, *a.g.e*, s.18.

⁹ Öner, Necati *Klasik Mantık*, A.Ü.İ.F.D, Ankara, 1986 s. 4.

Bu tanımlardan da anlaşıldığı gibi mantığın bir teorik birde pratik yönü bulunmaktadır. İlki düşünme tarzı olarak bilime diğeri ise uygulama yönüyle sanata ait olan yönüdür. Mantığın bilim mi yoksa sanat mı olduğuna dair tartışmaların odağında ise bu iki yönü bulunmaktadır. Mantığı ilgilendiren yön insanın düşüncelerinin arasındaki akıl yürütme formudur. Akıl yürütmeleri de kendi içerisinde geçerlilik ve geçersizlik yönünden ele alıp geçerli akıl yürütme formlarının bilgisine ulaşmaya gayret eder.¹⁰

Tutarlı ve doğru düşünmeye genel anlamda mantıklı düşünme de diyoruz. Bu tutarlı ve doğru düşüncelerden ortaya çıkan fikirlerle yapılan çıkarımların da tutarlı olması gerekiyor. Bu düşüncelerin tutarlı olması demek akıl ilkeleri dediğimiz ilkelere uygun olması demektir. Akıl ilkelerini ise; Özdeşlik ilkesi, Çelişmezlik ilkesi, Üçüncü şıkkın imkânsızlığı ve sonradan bunlara eklenen Yeter-sebep ilkesi olarak sayabiliriz.

Bunlar akıl için uyulması gereken zorunlu ve evrensel ilkelerdir diyebiliriz. Bütün akıllı insanlar düşünmek için bu ilkelere ihtiyaç duymaktadır. Mantık, düşünmek, akıl yürütmek, diğer bir deyişle kavramlar veya hükümler arasında bağ kurmaktır. Zihnin bilinenlerden bilinmeyenleri elde etmesidir.¹¹ Zihin doğal olarak bu ilkeler doğrultusunda doğru bilgiye ulaşacaktır. Bu ilkelerin insanı varlığa ulaştırıp, ulaştırmaması da tartışma konusu olmuş ve uzun süre üzerinde düşünülmüştür.

Mantığın düşünmenin içeriğiyle değil formuyla ilgilendiğini ve formel mantığın ise düşünmenin salt formlarının öğretisi, doğru düşünme bilgisi, akıl yürütme ve kanıtlama, kanıtları tartma bilgisi, sonuç ispatlama bilgisi gibi tanımlara kaynaklık ettiğini de söyleyebiliriz. Mantık karşımıza iki boyutuyla çıkmaktadır; bunlar formel (Biçimsel/Sûrî) mantık ve İnfomal (İçerik/Maddî) mantıktır. Formel mantık zihnin formları ve suretiyle ilgilenir. Düşünüleni değil zihni temel alır, yani konu ve objeyi değil zihnin işleyişini, kanunlarını doğru düşünmesi için gerekli şartları tesbit edip olması gereken çıkarımlarda da bulunmayı gösterir.

Formel mantığın geçmişi ise Aristoteles'e dayanır ve 2400 yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu mantığa diğer mantık çeşitlerine de esas teşkil ettiğinden dolayı klasik mantık da denmektedir. Gerek İslam dünyasında gerek Avrupada eğitimi yapılan mantık da budur. Mantığın temelini oluşturan unsurlar formel mantığa göre üçtür.

¹⁰ Özlem, Doğan, *a.g.e*, s. 27; Emiroğlu, İbrahim, *a.g.e*, s. 15.

¹¹ Öner, Necati, *Klasik Mantık*, A.Ü.İ.F.D. Ankara, 1986, s. 3.

Bunlar:

1. Terimler (lafızlar, kavramlar, fikirler).
2. Önergeler (kazâyâ, hükümler).
3. Akıl yürütmeler (istidlâller, muhakemeler).

Mantık konularının işlenmesinde İslam mantıkçıları ile Batı mantıkçıları arasında fark var gibi görünse de iki kesiminde beslendiği kaynak aynıdır yani her iki kültüründe ele aldığı Aristoteles mantığıdır. Yirminci yüzyılın başında formel mantığın aldığı şekle sembolik mantık veya lojistik mantık denmiştir.¹² Lojistik mantık, matematikte olduğu gibi kavramları ve hükümleri sembollerle gösterip adeta mantığı matematiğe benzetmiştir. Tümdengelim türünden akıl yürütmelere önem vermiştir. Lojistiğin bu bölümüne önergeler ve hükümler ile bunlar arasındaki konularla ilgilenmek diyebiliriz. Alanı önergeler bazında genişletmeye çalışan lojistik mantık, klasik konularda ise büyük ölçüde kavram ve ona bağlı olan tanım, sınıflandırma gibi konuları ise çoğunlukla bilim felsefesi (bilim mantığı) ve metodolojiye bırakmıştır. Sembolik veya lojistik mantığın gelişmesine matematikçiler ve fizikçiler katkıda bulunmuşlar, ama mantığın saltlığı ise bir yandan onun matematikselleştirilmesi diğer yandan bazı gerçeklerin zemininden kaydırılmasıyla bazı tahribatlara uğramasına da neden olmuştur denilebilir.

Uygulamalı mantık, bazen de metodoloji olarak da isimlendirilen informel mantık ise zihnin konusu olan maddelere uygulanması bakımından işleyiş kanunlarını incelemektedir. Zihnin konusuna gelince bilincin ve idrakin objesi olan her çeşit tabiat, ruh ve de toplum olaylarından ibarettir diyebiliriz. Metodolojik mantık mantıkta verimli ve daha geniş bir alan oluşturma gayreti içerisinde. Ayrıca da bu ilmin kendi konularına en uygun gelen metot ve yolların bulunmasında da katkı sağlamaktadır. Bundan dolayı uygulamalı mantık da denmektedir.

Doğru düşünmenin tespitini yapan mantık kesinlikle düşünmeyi ifade eden dil üzerinde de gerekli itinaı göstermiştir. Çünkü dil ile mantık arasında sıkı bir ilişki vardır. Özellikle klasik mantık dille çok ilgilenir. Mantık doğru düşünmenin tespitini yaparken haklı olarak da düşünmeyi ifade eden dil üzerinde de durmaktadır. İnsanlar fikirlerini ve

¹² Emiroğlu, İbrahim, *a.g.e*, s. 24.

duygularını konuşmayla ifade ederler. Bundan dolayı da insanın konuşurken seçtiği kelimeler de önemlidir. Düşünme ile dil arasında özdeşlik kurulmasa da düşünmenin¹³ kendisini ifade şeklinin dilsel görünümde olduğunu söyleyebiliriz. Dil düşünce karşısında dar ya da güçsüz kalabilir. Konuşma dilinin iki anlamlı ve yanıltıcı sakıncalarından dolayı sembolik bir dil yapma yoluna da gidilmiştir. Dilin lafızlarla olan ilişkisi ile mantığın kavramlarla olan ilişkisini aynı kefeye koyabiliriz.

Mantık, kullanılan kelimelerin aynı zamanda dilin de sınırlarının olmasını ve bunların da anlam belirsizliğinden kurtulmasını ister. Kısacası mantık dilin daha net olmasını talep eder. Bundan dolayıdır ki dilbilgisi hatasız konuşmanın, mantık ise doğru düşünmenin kurallarını vermektedir.

Mantık biliminin felsefe ve psikoloji ile yakın bir ilişkisi de bulunmaktadır. Felsefeyi her türlü ilmin veya düşüncenin temelinde görmek mümkündür. Felsefeyi sadece günlük hayatın değil insani etkilerin toplamında doğruyu, iyiyi ve güzeli araştırmasını kuşatan bir zeminde de¹⁴ görebiliriz. Felsefeyle mantık ilişkisinde; Aristotelesçiler tarafından mantık felsefeye giriş olarak, realistlerce mantık ilke ve kurallarının gerçeğe dayandırılmasından dolayı mantık felsefenin bir kısmı olarak değerlendirilmiştir. Bu anlayışı uzlaştırmaya çalışan Neo-Plâtoncular ise mantığı, felsefe ve mantığın girişi olarak görmüşlerdir. Mantık felsefenin konusu olma açısından felsefidir derken neliğine dair de salttır. Mantığın psikolojiyle olan ilgisinde ise mantık norm ve kurallarla ilgilenirken, psikoloji ise olaylarla ilgilenmektedir. Yani psikolojiye tasvir ediyor, mantığa da kural koyuyor da denebilir. Mantık hakikati tayine uğraşan bir bilimdir. Mantığın psikolojiyle ilişkisi ise mantığın dayandığı düşünme ve akıl yürütmenin¹⁵ aynı zamanda ruhsal olay niteliği taşımasıdır. Bu iki biliminde insanın düşünmesine eğilim gösterip temel aldığından dolayı araların da bir bağ ve ilişki vardır.

Şimdiye kadar mantığın mahiyetini tanımlama gayretinde bulunduk. Mantığın konusu, bölümleri, yararı, amaç ve gayesi ile kullanıldığı alanların da mantığın mahiyetini destekler nitelikte olacağı kanısındayız. Mantığın konusuna gelince mantığı bilinenlerden bilinmeyenlere ulaşmak olarak tarif edersek mantığın temelinde tasavvur

¹³ Özlem, Doğan, *Mantık*, İzmir, 1990, s.28

¹⁴ Ülken, Ziya Hilmi, *Felsefeye Giriş*, A.Ü.F.Y.1963

¹⁵ Emiroğlu, İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*, Ankara 2011, s.27

ve tasdik¹⁶ kavramlarına ulaşıldığını görebiliriz. Tasavvura bir şeyin zihindeki karşılığı dersek, tasdik ise bu zihindeki olguyu ya da iki terimi yaklaştırarak ya da uzaklaştırarak onaylamak diyebiliriz. Tasavvurlar kısmı terimler (beş tümel) , kategoriler, tanımdan; tasdikât kısmı ise önermeler ve bu önermelerin düzenlenmesi sonucunda ulaşılan kıyastan oluşmaktadır. Tasavvurat ve tasdikât konusunu mantık tarihinde ilk inceleyen Fârâbî'dir. Ondan sonra gelen mantıkçılarda bu ayrımı benimsemişlerdir. Tasavvurât ve tasdikât konularını maddeleştirmek istersek şu şekilde sıralayabiliriz.

Tasavvurat

Terimler: Kavramın dil ile ifadesine terim denmektedir. Kavram ise bir objenin zihindeki tasuvvurudur ve daha genel bir ifadedir. Aristo için kavram “objenin tanımının bir kelime ile ifadesidir.”¹⁷ İslam mantıkçıları terimleri tasavvurat olarak adlandırmışlar ve beş tümeli işlemişlerdir. Beş tümelle lafızlarla ulaşmak istendiğini belirtmişlerdir. Çağdaş mantıkçılar ise bunu kavramlar olarak tanımlamışlardır. Beş tümel: Porphyrios (233-304) *İsagoci* isimli eserinde, Aristoteles'in mantık kitaplarına giriş olarak yazılmıştır. İbni Sina'dan sonra İslam mantıkçıları da bu fikri benimsemişlerdir. Beş tümel bütün mantık konularının yanı sıra tanım konusu için de önemlidir. Tanım ile tasvirin farkını ortaya koyma ve tam bir tanım yapmak için beş tümelin anlaşılması gereklidir. Beş tümel ise:

- Cins
- Tür
- Ayrım
- Hassa
- İlinti

olmak üzere beş kısımdan oluşmaktadır.

¹⁶ Bingöl, Abdulkuddus, *Uluslararası İbn Türk, Harezmi, Fârâbî, Beyruni ve İbn Sînâ Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1990.

¹⁷ Öner, Necati, *a.g.e*, s. 16.

Kategoriler: Kategorilerle temel yüklem ve kavramlar kastedilmektedir. Kendisiyle her şeyi ifade etmeye çalıştığımız en genel yüklem ve kavramlardır da denebilir. Aristoteles on kategori saymıştır. Bunlar:

Cevher	Nicelik	Nitelik	Görelilik	Zaman	Mekan	Durum	Sahip Olma	Etki	Edilgi
--------	---------	---------	-----------	-------	-------	-------	------------	------	--------

Tanım: Tanım (hadd) ise tanımlanmak istenen şeyin mahiyetini ortaya koyar. Hem kavram kargaşasını önlemek hem de ilgili kavramın yakın cins ve yakın ayrımının ortaya konmasını sağlamaktadır.

Tasdikat

Önergeler: Akıl yürütmenin en önemli konusunu önergeler oluşturmaktadır. Önergeler tekil kavramların bir araya gelmesiyle olumlu ya da olumsuz yargıların oluşturulmasıyla gerçekleştirilmektedir. Örneğin “Zeyd kâtiptir”, ”Zeyd kâtip değildir” önergeleri gibi.¹⁸

Kıyas: Aristo kıyası şöyle tanımlamaktadır: “Kıyas bir sözdür ki kendisine, bazı şeylerin konmasıyla, bu konulan şeylerden başka bir şey, sadece bunlar dolayısıyla zorunlu olarak çıkar.”¹⁹ Kıyasın bir zihin bir de zihinde olanın söze dökülmesiyle ilgili yönü vardır. Kıyasa mantığın en önemli kısmını oluşturur da diyebiliriz. Bunun nedenleriye kıyas konusunun mantığın ana konusu²⁰ olması ve mantık konularının kıyası merkeze almasıdır. Kavramlar önergeler için, önergelerde kıyas için bir ön hazırlık oluşturmaktadır. Beş sanat ise kıyasın uygulanma alanı oluşturmaktadır.

Mantığın Gaye ve Önemi

Mantığın en genel ve kabaca tarifini yapmak istersek doğru düşünmenin bilimidir diyebiliriz. Bu tanımdan da mantığın gayesini zihni hataya düşmekten koruma, doğru ve yanlış düşünceyi birbirinden ayırma yetisini edinme kabiliyetidir sonucuna da doğal olarak ulaşabiliriz. Mantığın konusunu düşünme olarak nitelendirirsek; gayesi de bu

¹⁸ Çapak, İbrahim, S.Ü.İ.F.D. 2006, s. 177-195

¹⁹ Öner, Necati, *a.g.e.*, s. 4.

²⁰ Çapak, İbrahim, *İslami İlimler Dergisi*, Güz 2006, s. 131

düşünmenin şartlarını tam olarak incelemektir, aynı zamanda da doğru istikamete ulaştırmaktır. Yani düşüncenin ölçüsünü, pratiğini, zihinsel faaliyetlerini kişilere göstermek, öğretmek ve yol göstermek ve bu konulara da vurgu yapmaktır.

Mantığın en temel gayesi ise “düşünme sırasında zihnin yanlış yapmasını önlemektir.”²¹ Mantığın fonksiyonuna gelince bu konuda ise ilimle uğraşan, kendisini ilmen ve fikren geliştirmek isteyenler için akli güzel kullanmada iyi bir rehber, kılavuz tabirini de rahatlıkla kullanabiliriz. Çünkü mantık ilminin insan fikrinin doğru olanla yanlış olanı ayırt etme ve bu şuuru oluşturma gayesi ve hedefi de vardır.

Mantığı ilimlerin ilmi yani bütün ilimlere sahip olmadan önce bilinmesi ve öğrenilmesi gereken ilim olarak düşünürsek onun önemini de daha iyi anlamış oluruz. İnsanın doğası gereği sürekli öğrenme isteği içinde bulunması, yeni bilgilerini de daha öncekilerle birleştirerek bilgi süzgecinden geçirip daha da tutarlı fikirlere sahip olmasını sağlayan bu ilim zaten yıllardır gereken değeri de görmektedir. Bu ilimle uğraşan kişilerde bu konuda örnek olma gayretindedirler. Mantık, ilmi zorunluluklar neticesinde doğmuş bir disiplin olarak da değerlendirilebilir. Yani ilmi gerçeklerin ortaya konmasıyla mantık ilmide doğmuştur. Mantık ilminde bulunan faydalar sayesinde insanlar bu ilmi öğrenmek ve elde etmek isterler. Bu faydaları kısaca saymak istersek şunları söyleyebiliriz:

- Her durumda sadece doğru olanları konuşup, düşünecek şekilde aklın kullanılmasını sağlamasıdır.
- Aklın kuvvetlenmesine katkıda bulunmasıdır.
- İnce ve doğru manalarla hatırın (kalbin) güçlenmesini, aklın uyarılmasına katkıda bulunması yanı sıra yanlışları da bize bildirerek düşüncüyü hataya düşmekten korumaktadır.
- Tartışmada (cedel) karşı tarafa kendi fikirlerimizin doğrulunu isbatta ya da ikna etme kabiliyetini kazandırmadaki etkin rolü; bir şeyi başka bir şeyle sağlıklı bir biçim de karşılaştırma becerisini kazandırması.

²¹ İbrahim Emiroğlu, *a.g.e*, s. 31.

- Kendimize uğraş edindiğimiz konularda kendisinden faydalanacağımız her bir şeyi bize öğretmesi de bu ilmin gaye ve faydalarındandır.

Mantık ilmi zihni düşünürken hataya düşmemek için uyarır, düzgün ve doğru düşünme için sağlam, tutarlı ölçüler verir. Her şeyde bir kural ve düzen olduğu gibi fikir ve düşünceler arasında da kurallar ve düzen vardır. Bu doğru ve tutarlı düşünme bütün bilimler için geçerli bir metottur. Mantık ilmine sahip olmak bütün bilimlerde faydalı olduğu gibi pek çok yarar da sağlamaktadır. Fârâbî mantık bilmenin önemini ve yararını, bu kuralları, gramer kurallarına ve aruz sanatına benzeterek açıklamaktadır.²² Mantık ilminin etkileri kişisel, sosyal ve pratik alanlarda, bilimsel ve teknik alanlarda etkisini gösterip varlığını hissettirmektedir. Kişisel faydası olan bu ilimin insanda göstermiş olduğu etkilerin başında tutarlı olmayı, fikir ve düşüncelerinde çelişikliğe düşmemeyi sayabiliriz. Aynı zamanda kişi sağlam temel ve delili olmayan iddiaları ve bilgileri de kabullenmeyip irdeleme kabiliyetinede sahip olur.

Mantık kuralları ve bu kuralların uygulanmasını bilen kişiler bilmeyen kişiler karşısında kelime ve kavram kargaşasına düşmeden kendini ve fikirlerini ifade edebilir. Zaten etrafımızdaki insanlarla olan fikir ayrılıklarının temelinde de bu kavram kargaşası ya da karşı tarafa ifade eksikliğimiz yatmaktadır. Mantıklı olmanın şartları arasında rasyonel temellere oturmuş tutarlı ve dış dünyanın gerçeklerine uygun deliller vardır. İslam mantıkçıları da mantığın önemine vurgu yaparak kişinin düşüncelerini geliştirerek dünya ve ebedi saadeti için önemini arz etmişlerdir.

Kişisel gelişime katkı sağlayan mantık ilmi tabî ki sosyal ve pratik hayata da yansımaları olan bir ilimdir. Kısaca günlük hayattan da edindiğimiz tecrübelerden, yaşamış olduğumuz olaylardan birtakım sonuçlar çıkararak bizi daha tedbirli olmaya yöneltecektir.

Kişinin daha isabetli kararlar vererek neden neyin elde edileceği sonucuna varmasında ya da yanlış düşünceleri nasıl çürüteceği yeteneğini elde ederek pratik hayatta da kolaylık sağlamaktadır. Kişinin daha sağlam akıl yürütmeler yaparak, başkalarının da düşüncelerini daha dikkatlice inceleyip, eleştiri yapabilmek için de gereken bilgi donanımına sahip olmasını sağlar. Her meslek grubunda bulunan kişilerin bu ilimin

²² Fârâbî, *İhasâu'-Ulûm (İlimlerin Sayımı)*, (Çev. A. Ateş) , s. 76; Emiroğlu, İbrahim, *a.g.e*, s. 33.

faydalarını yaptığı işte görmesi kaçınılmazdır. Hangi meslek yapılırsa yapılsın işinde ya da geleceğe dair planlarda mantıklı ve tutarlı olmak gerekmektedir ve bu ihtiyaçtır.

Nasıl ki diğer ilimleri öğrenen kişilerin bu öğrendiklerini uygulamaya dökmeleri kişisel becerileri ve eğitimlerine bağlı ise mantık ilminin kurallarını öğrenen kişi içinde durum aynıdır. Yani dil bilgisi kurallarını öğrenen kişilerin hepsi yazar olmuyor ya da nota bilen herkesin güzel şarkı söyleyemediği gibi mantık ilmini öğrenen herkesin karşılaştığı bir problem karşısında hemen çözüm üretmesi de beklenemez. Mantığın kişiler üzerindeki etkisi de farklı seyirler gösterebilir.

Mantık ilminin diğer ilimlerle bir ya da bazı ilimlerin uzantısı gibi algılanmasının ne derece yanlış olduğu, onun müstakil bir ilim olduğu, vermeye çalıştığımız bu örneklerle de ortaya konmaya çalışılmıştır. Mantığın bu saymaya gayret gösterdiğimiz özellikleri başka ilim ya da sanatlarda bulunmamaktadır. Mantık ilmine ilimlerin ilmi denmesi de bundandır. Yani her ilmin mantıkla ilgisi vardır. Özellikle felsefeyle ilgilenen ve bu alanda eğitim alan kişilerin, bunun yanı sıra matematik, fizik, doğa bilimleri, metafizik, sosyal ve diğer manevi ilimlerin temelinde de mantık biliminin bulunduğunu söylenebilir.

Teknik alanda ise modern sembolik mantık, bilgisayar gibi elektrik devrelerinde ve bilimsel işlerde de kullanılmaktadır. Mantık doğru ve sistemli düşünmedir. Bu doğru ve sistemli düşünme sonucunda uygulandığı alanlarda da etkinliğini olumlu sonuç olarak göstermektedir.

Mantığın tanımına çalışmamızda da genişçe yer verme çalıştık. Mantığın tanımı ne kadar iyi anlaşılırsa onun gaye ve önemi de o ölçüde anlaşılacaktır. Diğer ilimlere ölçü ve terazi konumundaki mantık, değeri konusunda tartışılmayacak bir öneme de haizdir.

Sonuç olarak mantık ilmine, dilin doğru olarak kullanılmasını, muhakeme gücünün artmasını sağlayan, hakikati bulmanın yolu, bilimlere metot olan bir alet ilmi diyebiliriz. Mantığın asıl faydasının doğru geçerli bilgiyi yanlış olandan ayırt etme kabiliyetini kazandırmasıdır. Aynı zamanda zihni karışıklıktan kurtarmaktadır. Duyuların yanılp hata etmesinden aklın güvenilirliğini göstererek kişinin tasavvur ve tasdikle doruğa ulaşmasını sağlamasıdır.

Mantık ilminin kurallarının ve temel prensiplerinin dönemin ilmi gerçekleri ile formüle edilerek bugüne uyarlanmalıdır. Eğitim sistemine uygulanarak daha alt yaş gurubundaki gençlere de erken dönemde bu ilim verilmeye başlanmalıdır.

Ülkemizde mantık alanında yazılmış ve emek verilmiş birçok eser bulunmaktadır. Bunlar arasında kitaplar, makaleler ve tezler bulunmaktadır. Araştırmamıza konu olan Türkiye’de mantık alanında yazılmış olan makalelerin mantık bilimine katkılarını incelemeye, bu makalelerin alanda yapılan çalışmalara kaynak teşkil ettiğini ortaya koyma gayretinde bulunduk. Bu makalelerin ortak ve farklı yönlerini ele aldıkları konularda izledikleri farklı yöntemleri tespit edip, genel bir perspektiften değerlendirmeye çalıştık.

Çalışmamızın sınırları Türkiye’de mantık alanında yazılmış olan makalelerle ve bu makalelerin mantık ilmine, gelişmesine, bugüne değin oluşmuş olan bilgi birikimine katkısı göz önüne alınarak çizilmiştir. Değerlendirmeye aldığımız bu makaleler günümüz Türkiye’sindeki mantık çalışmalarını genel olarak yansıtmaktadır. Yazıldığı dönemin izleri, aynı dönemde kaleme alınan eserlerin etkileşimi ve günümüze geldiği noktada genel hatlarıyla çalışmamızı belirleyen unsurlar olmuştur. Bu incelemede konumuzla doğrudan birinci dereceden yazılmış olan makaleler taranmıştır. Bu makalelerde ele alınan konular deskriptif bir yöntemle değerlendirilip mantık ilmine katkıları, kendi dönem ve mantık tarihi açısından ifade ettikleri değer ortaya konulmuştur.

I. BÖLÜM

MANTIK TARİHİYLE İLGİLİ MAKALELER

Ülkemizde mantık tarihi alanında yazılmış olan ve ulaşılan makaleleri değerlendirmeye aldık. Bu makalelerin alana katkılarını ve mantık ilminin gelişim sürecindeki rolünü göz önüne sermeye gayret gösterdik. Bu makaleler ve değerlendirmeleri ise aşağıda verilmiştir.

1. “Mantığın Kaynağı Problemi”, A. Kadir ÇÜÇEN, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XL, 1999, s. 83-94.

Makalede mantık sözcüğünden kastedilen doğru düşünme ve akıl yürütme tarzı olan mantığın kaynağı problemi üzerinde durulmaktadır. Bu problem Prof. Dr. Necati Öner’in mantık anlayışı ve yayınlarına dayanarak yapılmıştır. Bunun sebebi olarak da onun bu konu üzerinde araştırma yapan tek klasik mantıkçı olması gösterilmiştir. Makalede önce problem ortaya konmuş; mesele Fransız sosyologlarına göre tartışıldıktan sonra da Necati Öner’in görüşleri değerlendirilmiştir. Mantığın kaynağı problemi felsefe ve düşüncenin sistemleştiği ilk yüzyıllardan beri felsefe ve mantıkçıların üzerinde tartıştığı konu olma özelliği göstermiştir. Mantığın kaynağı problemi sadeleştirilerek ortaya konmuş, doğru düşünme formları insan zihninde a priori mi yoksa a posteriori mi olarak bulunduğu şeklinde farklı fikirler ortaya konmuştur. Fransız sosyoloji okulu düşünmeyi konu edinen mantık ve psikolojiyi toplumsal baz da incelemiş ve mantığı sosyolojinin bölümü olarak görmüştür. Mantığın menşei problemini akılcılık ve deneycilik arasında orta yolla çözmeye çalışıp deneyciliğe yakın görüşle açıklamışlardır. Mantığın işlemsel yanı olan akıl yürütmeler üzerinde ise yeterince durmamışlardır. Necati Öner ise mantığın menşei problemini Fransız sosyoloji okuluna göre açıkladıktan sonra, bu görüşlere yakın ve karşıt görüşleri değerlendirip, kendi görüşlerini ortaya koymuştur. Zihniyetlerin farklılığını savunmuş,

zihniyet ve tutumu bir birinden ayırmıştır. Makalenin bütününde; mantığın kaynağı problemi ve buna olan yaklaşımlar ile Necati Önerin tespitleri ve fikirlerine yer verilmiş, değerlendirme bölümünde ise yazar kendi fikirlerini de ekleyerek farklı bir bakış açısı getirmiştir.

2. “*Organon* ve Mantık”, Aytekin ÖZEL, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008/2, 14, s. 147-160.

Bu makalede mantığın kelime olarak çıkışı ve kaynağı; klasik mantık ile modern mantığın gelişim süreciyle, ele aldıkları konular işlenmektedir. Makalenin genelinde mantığın neliğinden bahsedilerek *Organon* ile olan paralelliğinden bahsedilmektedir. *Organon* Aristoteles’in mantıkla ilgili Kategoriler, Önermeler, Birinci Analitikler, İkinci Analitikler, Topikler ve Sofistik deliller kitaplarının toplandığı eseridir. Makalede mantık ile *Organon*’un eş anlamlı görülerek, *Organon*’un sayısına göre mantık konularının tarihsel süreç içerisinde değişmesi konu edinilmiştir. Ayrıca İbn Sînâ’ya göre *Organonun* dokuz kitaptan oluştuğu, ondan sonra yaşayan İbn Rüşd’e göreyse altı adet kitaptan oluştuğu belirtilmiştir. Dolayısıyla mantık konuları da buna göre artmış ya da azalmıştır. Mantığın alanı ve sınırları; mantığın ilim ya da alet oluşu makalede aydınlatılmak istenen noktalardandır. Ayrıca bu makaleden mantık biliminin kanunlarının ayrı uygulandığı, alanlarınsa ayrı olduğu, ister kaplam ister işlem yönünden olsun mantık denildiğinde *Organon* anlaşıldığı da belirtilmektedir.

Makale mantık bilimine ışık tutmuş, tarihsel bağlamda genel hatlarıyla mantık ilminin sınırlarını çizme gayretinde bulunmuştur. Makale mantık bilimi ve *Organon* hakkında geniş bilgi vermektedir.

3. “Aristoteles *Organon*’unun Kindi Taslağı”, Nicholas RESCHER, çev. Nazım HASIRCI, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XIII, S. 24 (2011/2) , s. 223-233.

Bu makale Nicholas RESCHER’in *Al-Kindi’s sketch of Aristotle’s Organon* isimli çalışmasından çevirilmiştir. Makalede mantık alanında uzman olmayan ancak mantık bilimini felsefenin ayrılmaz bir parçası, aynı zamanda da temel bir dalı olarak gören Kindi’den ve onun mantıkla ilgili çalışmalarından bahsetmektedir. Kindi’nin mantık

alanındaki çalışmalarının hiç birisinin günümüze ulaşmamış olduğu; ancak *Aristoteles'in Kitaplarının sayısı ve Felsefe Tahsilinde Onlara Duyulan İhtiyaç* ismini taşıyan, 1940 yılında yayınlanmış olan çalışmanın mevcut en eski Arapça mantık metni olduğu, en azından bu metne sahip olmanın da şanslılığından bahsedilmiştir. Aristoteles'in *Organon* adlı eserinin üçte birini açıklayan Kindi'nin risalesi makalenin devamında açıklanmış temel yapısına değinilip, Arap mantığındaki önemi anlatılmıştır. Makale mantık tarihi ve İslam mantık bilimine ışık tutması yönüyle önem arz etmektedir.

4. “Mantığın Ana İlkeleri ve Bu İlkelerin Varlıkla Olan İlişkileri”, Necati ÖNER, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, Y. 1969, C. XVII, s. 285-303.

Makalede mantığın ana ilkeleri; yani akıl ilkeleri olarak da adlandırılan özdeşlik, çelişmezlik, üçüncü şıkkın imkânsızlığı, yeter-sebep ilkesi önce mantık açısından sonra da varlık açısından değerlendirilmiştir. Akıl ilkeleri olarak kabul edilen mantığın ana ilkelerinin, varlığa uygulanmasıyla da varlığının kazanımlarına yer verilmiştir. Mantığın ana ilkeleri, akıl için uyulması gereken zorunlu prensiplerdir. Çünkü insan zihni bu ilkelere dayanmaktadır. Makalede aynı zamanda bu ilkelerin varlık alanına uygulamada karşılaşılan zorluklara da değinilmiştir. Varlık alanındaki bilimsel bilgi, akıl ilkelerinin uygulanabildiği alan için mümkün görülmüştür. Kısaca varlığında mantık biliminin de dayanağının bu ilkeler olduğuna vurgu yapılmıştır. İlkeler üzerindeki tartışmalar ise varlık alanına uygulandığında daha da belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Makalede mantığın ana ilkeleri olan akıl ilkeleri detaylı olarak anlatılmış ve doyurucu bilgi verilmiştir. Bu ilkelerin varlık alanına uygulanmadaki fayda ve sınırlılıklar belirtilerek farklı bir bakış açısı kazandırılmıştır.

5. “Olanak, Olasılık ve Olabilirlik (İmkân, İhtimâl ve Kuvve) , Ali DURUSOY, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 27 (2004) , s. 121-134.

Bu makalede Aristoteles, Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd'ün görüşleri çerçevesinde olanak, olasılık ve olabilirlik kavramları açıklanmış ve bu kavramların mantık, metafizik ve matematik açısından incelenmesi yapılmıştır. Mantığın özünün olanaklılık olduğu, olanak ve olasılık kavramları bilgi sorunu iken, olabilirlik kavramının varlık

sorunu olduğu belirtilmiştir. Düşüncenin olanağı, olanağın olasılığı, olanağın olabilirliği, oluşun olabilirliği, varlığın olabilirliği kavramları da makalede açıklanmıştır. Klasik mantıkta olasılık hesabının bulunduğu gösterilmiştir. Aristoteles ile İbn Sînâ arasındaki olabilirlik ve metafizikleri arasındaki ayrıma dikkat çekilmiş, bu ince ayrımlar göz önüne sergilenmeye çalışılmıştır. Varlık ve oluş kavramlarının ise biri diğerine indirgenmeden açıklanıp kavranabileceği gösterilmiştir. Makalede dikkat çekilmeye çalışılan diğer bir nokta ise olasılık ve nedensellik kuramı olmuştur.

6. “Mantık Ve Mantık Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme ”, Ali DURUSOY, İslami İlimler Dergisi, Y. 5, S. 2, Güz 2010, s. 90-20 .

Mantık biliminin doğuşu ve buna olan ihtiyaçtan bahsedilen makalede, Aristoteles ve hocalarına değinilmiş ayrıca da onun fikirlerine açıklık getirilmiştir. Mantık alanında çalışmalar yapan batı ve İslam filozofları ile onlara ait olan, aynı zamanda da alan için kaynak teşkil eden eserlerden ve bu eserlerin içeriklerinden bahsedilmiştir. Mantık bilimi için dilin önemi, mantık biliminin dilbiliminden soyutlanamayacağı gerçeğine de tarihi süreçte ışık tutulmaya çalışılmıştır. Aristoteles’in *Organon*’u ve ondan sonra gelen filozofların ise bu esere yaptıkları katkılar; bunun yanı sıra bu eserle Aristoteles’in bilimsel çalışmaların ilk başlatıcısı olduğu anlatılmaktadır. Fârâbî mantık ile dilbilim arasına anlam bilimi ekleyip, anlam bilimin de ilk kurucusu sayılmıştır. Ondan sonra gelen İbn Sînâ ise *Kitabu’ş-Şifa* isimli eseriyle mantık tarihinin şahit olduğu en hacimli mantık metnini oluşturmuştur. Gazâlî ise din bilimlerine mantığı dahil ederek kırılma noktasını meydana getirmiştir. On iki ve on üçüncü yüzyıllar ise mantığın suri yönünün incelenmesinin altın çağı kabul edilmiştir. İslam bilimlerinin, bilim olma sürecinde mantığın katkısı ve bu dönemdeki filozoflara onların eserlerine de makalede değinilmiştir. Mantık konularının bütünlüğünün korunması gerektiğine; aynı zamanda her türlü bilimsel çalışma yapılmadan önce mantık, dilbilimi, sayı ve ölçü bilimlerinin de belli düzeyde öğrenilmesinin gerekliliğine de vurgu yapılmıştır. Bilginin bilimi olan mantık bilimi, anlamı, tarihi ve gelişim süreci, mantık bilimine olan ihtiyacın önemi makalede değerlendirilmeye alınmıştır.

7. “Mantığın Zaman Tüneli”, Besim KARAKADILAR Felsefe Dünyası, 2011/2, S. 54, s. 117-122.

Makalede on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren, matematiğin temelleriyle ilgili sorular ve bunların yanıtları üzerinde durulduğu belirtilmiştir. Yirminci yüzyılla beraber bu soruların matematiksel mantıkla aşılabileceği inancının kuvvetlendiği vurgulanmıştır. Tarihsel gelişimin sonucu olarak, mantığın bilgisayar kullanımı aracılığıyla yaşam ile olan etkileşimine vurgu yapılmıştır. Ayrıca makalede geleceğe ilişkin bu etkileşimin geçmişte hangi soruları yanıtlamak için belirlendiği de özetlenmiştir.

8. “İslam Mantık Külliyyatının Teşekkülü”, İsmail KÖZ, Felsefe Dünyası, S. 30, 1999/2, Ankara, s. 91- 112.

İslam mantıkçısı tabiri ile bu makalede ne ifade edilmek istendiğine atıfta bulunulmuştur. İslam mantıkçısı tabiriyle sadece Arap mantıkçılarının anlaşılması gerektiği açıklamıştır. İslam mantıkçılarının da, Batının da yıllarca incelediği ve hakim olan mantık görüşünün Aristo mantığı olduğu belirtmiştir. İslam dünyasında ise mantık çalışmaları Aristo'nun eserlerinin Arapça'ya tercüme edilmesiyle başlamıştır. Bu eserlerin ise defalarca tercüme ve şerhlerinin yapılmasıyla İslam mantık külliyyatı meydana getirilmiştir. Zamanla Müslümanların da orijinal eserler vermeye başlamasıyla, İslam felsefe ve mantığı da kendi başına muvaffak olmayı başarmıştır. Batılıların 12.yüzyıldan sonraki Aristo mantığını bir bütün olarak İslam mantıkçılarından öğrendikleri, İslam mantıkçılarının ise diğer mantık anlayışlarını da özellikle Stoacı, Megara okulunun görüşleri gibi bunları da Aristo mantığına katkı olarak görmüş ve mantığın bir bütün olarak birbirini tamamladığını düşünerek, değerlendiklerini ifade etmiştir. Yunan felsefe ve mantığının İslam dünyasına girmesinde Suriyeli Hristiyanların (Süryanilerin) etkisi büyüktür. Onların bu eserleri Arap diline tercüme etmeleriyle İslam mantığının gelişmesi yönünde bir hazırlık olmuştur. İslam dünyasında tercüme faaliyetleri Abbasiler döneminde hız kazanmıştır. Ancak Süryani mekteplerinde Aristo'nun sistemi tam teşekkül etmemişken, İslam filozoflarında bu tam tersi gelişme göstermiştir. İslam mantıkçılarında mantık hem bir metod hem de dini düşüncelerini savunmada bir alet olarak kabul görmüş; İslam mantıkçıları mantık ilmini gayet istekli bir biçimde kullanma çabası göstermişlerdir.

İslam inancıyla tanışan toplumlar akıl gücü ve zihin kudretlerini geliştirmede mantık ilminden faydalanmışlardır. Kelam ilminde de Müslüman düşünürler mantık ilminin akli yorumlarına başvurmuşlar. X.yüzyıl mantık alanında orijinal eserler verilen bir dönem olmuştur. Fârâbî, İbn Sînâ, Gazâlî, Fahreddin er-Razi, İbn Rüşd, Nasıreddin et-Tusi, Mufaddal b. Ömer el-Ebheri, Ahmed el-ici, Tahtani, Molla Fenari, Cürcani, Taftazani, İsmail Gelenbevi, Hocaşade gibi birçok kimse vardır ki bunların hepsinin ismini saymak mümkün değildir. İslam düşünürleri ve onların kıymetli eserlerini de bu makalede dönem ve içerik açısından değerlendirme fırsatına sahip oluyoruz. Gelenbevi'den sonra verilen eserlerinde daha çok pedagojik gayeler ön plana çıkarılarak verildiği de belirtilmiştir.

9. “İslam Düşüncesinde Mantık”, Nihat KEKLİK, İslam Düşüncesi, S.4, s. 215, Aralık-1967.

Makalede İslam mantık düşüncesinin oluşumu; mantık bilimi hakkında olumlu ve olumsuz düşünceler ve bunların kaynağına değinilmiştir. İslam dinini tam manasıyla anlatan bir ilim disiplini bulunmadığı için birçok ilimin var olduğu bunların bazılarının: Kelam, Fıkıh, Tefsir, Tasavvuf, Felsefe... gibi bu ilim dalları birbirini tamamlaması gerekirken bir birine muhalif oldukları, en fazla ise felsefe ve mantık bilimine karşı çıkıldığı belirtilmiştir. İslam aleminde mantık biliminin gelişiminin, bu ilme karşı olan menfi düşünceler nedeniyle tercüme faaliyetlerinden sonra hız kazandığına vurgu yapılmıştır. İlk defa mantık bilimiyle uğraşan filozofun Kindi olduğu; Fârâbî ve İbn Sînâ ile gelişip, Gazâlî ile bu ilmin doruk noktasına ulaştığı makalede anlatılmaktadır. Bu makale İslam dünyasında mantık biliminin gelişiminin kısa tarihçesinden bahsetmektedir.

10. “İslam Dünyasındaki İlk Mantık Çalışmalarına Genel Bakış”, İbrahim ÇAPAK, S.Ü.İ.F.D. 9/2004, s. 25-42.

Makalede hem alet hem de bir bilim olarak görülen mantığın, ünlü filozof Aristoteles tarafından sistemli bir hale getirildiği belirtilmiştir. Mantık ve felsefe daha sonraki dönemlerde diğer dinlerin mensupları tarafından kullanıldığı gibi, Müslümanlar tarafından da kullanılmıştır. Müslümanların Aristo mantığını öğrenme nedenleri arasında; *Organon*'un tercüme edilmesi ve kelamcıların Aristo mantığını reddetmek için

Revakiler'in eserlerine başvurması gösterilmiştir. İlk İslam mantık çalışmaları tercüme faaliyetlerinden sonra başlamıştır. Makalede Müslümanların mantık eserlerini tercüme nedenleri maddeler halinde sıralanmış, Müslümanların mantık bilimine olan katkıları anlatılmıştır. Yunan felsefe ve mantığı Müslüman filozoflar sayesinde daha iyi anlaşılmış, sistemli bir mantık dili oluşturulmuştur. Makalede mantığın İslam dünyasına giriş süreci anlatılarak; ilk İslam mantıkçılarından olan Kindi, İhvan-ı Safa, Fârâbî, İbn Sînâ ile onların mantık alanındaki çalışmalarına yer verilmiştir. Bu alanda ciddi çalışmalar yapan Müslüman ilim adamlarının sayısı fazla olduğundan hepsine yer verilememiş, ancak önder durumunda olan filozoflara değinilmeye çalışılmıştır.

“İslam Mantık Külliyyatının Teşekkülü”, “İslam Düşüncesinde Mantık” ve “İslam Dünyasındaki İlk Mantık Çalışmalarına Genel Bakış” isimli makaleler aynı konu üzerine yoğunlaşmış ele alınmış makaleler olma özelliğindedir. Ortak işlenen konuları ise tercüme faaliyetleri, İslam mantık düşüncesinin oluşumu ve İslam aleminde mantık biliminin gelişimi olarak nitelendirebiliriz.

11. “Müslümanların Mantık Konularını Ele Alış Yolları” , Muhammed Mehran REŞVAN, çev. Ahmet KAYACIK, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 11, 1998, s. 119-224.

Muhammed Mehran REŞVAN'ın *Tatavvuru'l-Mantıku'l-Arabi* isimli çalışmasından çeviri olan bu makalede, İbn Haldun'a göre kitap yazmadaki hedeflerin neler olduğu açıklanmıştır. Yedi madde şeklinde sıralanan bu hedeflerden; Müslüman mantıkçıların, mantık yazımında izlediği yolların şerh ve tefsir ile telhis ve icaz olduğu belirtilmiştir. Tercüme ve şerhlere Müslüman mantıkçılar önem vermişler, özet eserlerse fazlaca rağbet gösterilen yollardan olmuştur. Makalenin genelinde, Müslüman mantıkçıların mantık alanında yazdığı eserler ve bunu daha sonraki nesillere aktarmadaki izledikleri yol ve yöntemlerden bahsedilmiştir. Günümüze yaklaşıldığında ise; yeni eserler verme yerine, tercüme ve metinlerin şerh ve tefsiri, haşiyeler daha sonra ise okul kitaplarına doğru eğilim görülmeye başlanmıştır. Makale bu tarihi seyri ve günümüz Müslüman mantıkçılarının çalışmalarıyla ilgili bilgileri ihtiva etmektedir.

12. “Mantık ve Dinî İlimler İlişkisinin Tarihsel Gelişimi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, Hülya ALTUNYA, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 30, s. 57-70, Y. 2013/1.

Bu çalışmada mantıksal düşünmenin dinî ilimlerle olan ilişkisinin her dönem doğru orantılı olduğu, bağlantısının daima sıkı bir şekilde bulunduğu ifade edilmiştir. Gazâlî öncesi ve Gazâlî sonrası mantık ilimi değerlendirilmiştir. Gazâlî ile neredeyse bütün İslamî ilimlerin kuvvetlendiği ve geline son noktanın önemine değinilmiştir. Fıkıhçılarla kelamcıların mantık ilmine olan bakış açıları ve mantık ilminin meşrulaştırılmasındaki gecikme nedenleri belirtilmiştir. Gazâlî’den sonra yazılan kelam kitaplarında mantık doğru bilginin ölçütü olarak yer ve değer alması, Müslüman ilim adamlarının genelinin de mantık ilmine önem verip, dini ilimlere uygun bulması detaylı olarak anlatılmıştır. Osmanlı medreselerinde, teorik ve pratik olarak mantık ilminin öğrenilmesine verilen önem uzun bir şekilde ifade edilmiştir. Günümüzde Müslüman ilim adamları ve ilahiyat fakültelerinin mantık ilminin gelişmesi için yapması gerekenler ve alınması gereken önlemler sıralanarak makale tamamlanmıştır.

“İslam Mantık Külliyyatının Teşekkülü”, “İslam Düşüncesinde Mantık”, “İslam Dünyasındaki İlk Mantık Çalışmalarına Genel Bakış”, “Müslümanların Mantık Konularını Ele Alış Yolları” makaleleriyle muhteva olarak benzerlik taşımaktadır. Makale mantık ilminin tarihi seyrinde geldiği noktaya dikkat çekmesi ve mantık ilminin günümüzde daha iyi yerlere gelmesi için farklı bakış açıları sunmaktadır.

13. “Mantık Tarihinde Bir Dönüm Noktası: Bağdat”, Ali DURUSOY, Uluslararası İslam Medeniyetinde Bağdat Sempozyumu 7-9 Kasım 2008, s. 9-16.

Makalede mantık tarihi için önemli bir yere sahip olan Bağdat ve bağrından çıkarmış olduğu Fârâbî’den bahsetmektedir. İlkçağ bilim ve felsefesine sahip çıkan Bağdat, tarihte medeniyet kuran bir kent olma özelliği ile de sadece Müslümanlar için değil, insanlık tarihi içinde önemli olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bağdat’ın bu günkü durumu değerlendirilerek, İslam ve Hıristiyan dünyasının akıl ve mantık karşısındaki takınmış oldukları tarihi durum göz önüne serilmeye gayret gösterilmiştir. Mantık tarihine, İslam mantıkçılarının bu ilme olan katkılarına ışık tutması açısından önem arz etmektedir.

Günümüzde neredeyse tarihi dokusu tamamen yok edilmeye çalışılan Bağdat'ın, ilme ve mantığa katkısını ortaya kayan bu makale tarihi bir belge olma niteliğindedir.

**14. “Mantık Biliminin İslam Dünyasına Geçişinde Harran Okulunun Önemi”
Nazım HASIRCI, I. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu, 28-30 Nisan 2006, Şanlıurfa, C. II, s. 148-156.**

Makalede İslam medeniyetlerinin, fetih yoluyla etkilendiği medeniyetlerden bahsedilmiştir. İslam medeniyetinin bu medeniyetlerden etkilendiği, fakat yepyeni, farklı bir medeniyet oluşturabilme özelliğini de gösterdiğine dikkat çekilmiştir. Müslümanlar fethettikleri bölgelerde, var olan ilimleri almaktan bir sakınca görmemişler ve mantık bilimine dair Yunanca ve Süryanice kitapları Arapçaya tercüme ettirmişlerdir. Mantığın Arapçaya tercümesi 8. Yüzyılda başlamış, 10. Yüzyıla kadar devam etmiştir. Müslümanların mantık bilimine önem vermesinde Kur'an ve sünnetin akletme, düşünme, ilim öğrenmeye yönelik emirlerin olmasının yanında, bilimsel şartlarında önemi büyük olmuştur. Müslümanlar mantık bilmeyi bir ayrıcalık kabul etmişler; kurdukları Bağdat Okulu'nda mantığa, tıp ve felsefeden daha fazla önem vermişler ve bu okulun isminin Mantık Okulu denmesine yol açmışlardır. Makalede mantık biliminin, Müslümanlara geçişinde önemli bir rolü olan Haran Okulundan ve burada yetişen bilim adamlarından bahsedilmektedir. Haranlı bilim adamları, İslam dünyasında ilk tercüme hareketini başlatanlar arasındadır. Mantık kitaplarını tercüme edip telif eserleri ortaya koymuşlar ve bunu da Müslümanlara öğretmişlerdir. Mantık konularında katılmadıkları bölümlere reddiye yazarak, kendi çağdaşları ve daha sonraki Müslüman bilim adamlarının ve filozofların yetişmesinde etkili olmuşlardır. Fârâbî'nin de yetişmesinde katkıda bulunan hocası Yuhanna b. Haylan'ın bunlardan en önemlilerinden birisi olduğuna değinilmiştir. Özet olarak Haran Okulu, mantığın İslam dünyasına geçmesi, gelişmesi ve bu güne kadar gelmesine önemli katkılar sağlamıştır. Makale ile Harran Okulu ve bilim adamları hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmaktadır.

15. “Mantık Tarihinden Bir Sayfa: Yahya B. Adîy (893/4-974) ”, Ahmet KAYACIK, İslam İlimleri Dergisi, Y.5, S.2, Güz- 2010, s.107-112.

Makale mantık ve bilim tarihine katkısı olan kişilerden, Yahya b. Adîy ve onun ilmi faaliyetleri hakkında kaynak niteliğindedir. İslam dünyasına felsefi eserlerle beraber

mantık bilimi de tercümeler yoluyla girmiştir. Bu tercümelerle uğraşan mütercimler, genellikle Süryani Arap Hristiyanlardı. Yahya b. Adîy'de bunlardan birisiydi. Makale onun kültürel ve bilimsel faaliyetlerini, özellikle mantıkla ilgili çalışmalarının açığa çıkarılmamış yönlerine de değinerek hak ettiği değeri verme gayretindedir. Yahya b. Adîy Bağdat'ın meşhur hocalarından ders almış; felsefe, mantık, kelam, Hristiyan ilahiyatı ve edebiyatını içeren geniş bir kültüre sahip bir ilim adamıydı. Hocaları Ebu Bişr Matta, Fârâbî ve dönemindeki diğer ilim adamlarıydı. Ve bu ilim adamlarından da mantık ilmi ile ilgili dersler almıştır. Kendi döneminin Bağdat filozoflarının ustası olduğu konusunda da ittifak bulunmaktadır. Felsefe, mantık, ahlak, ilahiyat, fizik ve matematik alanında çok sayıda çalışmalar yapmıştır. Fârâbî'nin Bağdat'ı terk etmesi ve hocalarından Ebu Bişr'in ölmesi üzerine, Müslüman ve Hristiyan bilim adamlarından oluşan okulun hocalığını otuz yıl boyunca yürüttüğü de belirtilmektedir. Buradaki görevi ve çalışmalarındaki üstün gayretinden dolayı çok az kişiye verilen reis ve mantıkçı unvanı ona da verilmiştir. Çeşitli alanlardaki çalışmaları, daha sonraki çalışmaları da etkileyerek onlara yol gösterici olmuştur. Yunan mantığının Araplara ulaşması konusunda bilgi köprüsü sayılmıştır. Onun bu köprü görevi mantıkçı unvanıyla kendisinden önceki mevcut kültürün de devamını sağlamıştır. Makalede mantık tarihinde, Bağdat şehrinin önemine vurgu yapılarak burada yetişen filozoflardan Yahya b. Adîy ve eserleri hakkında aydınlatıcı bilgiler verilmiştir.

16. “Sâvî” ve el-Besair Adlı Mantık Eseri Üzerine Bir İnceleme”, Ahmet KAYACIK, Felsefe Dünyası, 2004 /1, S. 39, s. 42-54.

Bu makalede, Ömer b. Sehlân es-Sâvî'nin *Besâir* isimli eseri ve bunun mantık bilimine olan katkıları değerlendirilmiştir. Savi'nin bu eserinin kısalığına rağmen; eldeki mevcut mantık konularını ele alan uzun eserlerin içermediği birçok konuyu içine aldığı Muhammed Abduh tarafından ortaya çıkarılmıştır. Muhammed Abduh eseri inceleyip, kıymetini anladıktan sonra bu kitabın Ezher'de okutulmasına sebep olmuştur. Savi'nin diğer eserleri yanında mantık alanında önemli bir değere sahip olan bu kitabın da düzen ve tertip konusunda İbn Sînâ'dan etkilendiği, onun eserlerine benzerlik gösterdiği de anlatılmaktadır. Onun eserindeki bu benzerlikten dolayı Sâvî'nin, İbn Sînâ takipçisi ve taraftarı olduğu kanısı da dile getirilmiştir. Salt mantık kitabı olma özelliği taşıyan bu eser, geçmişte de son yüzyıllarda da alanla ilgili çalışma ve araştırmalara kaynak olma özelliği göstermektedir. *Besâir'in* bir diğer özelliği de kendi dönemindeki muhtasar

eserlerden, şerhlerden ve haşiyelerden farklılık göstererek orijinallik taşımasıdır. Makalenin içeriğinden İran'da yaşamış olan Sâvî'nin bu kıymetli eserinin, 12.yüzyıl ve daha sonraki dönemler için mantık alanında yetkin bir kaynak olduğu bilgisine sahip oluyoruz. Makale ile mantık tarihi için değer oluşturmuş önemli şahsiyet Sâvî ve eseri *Besâir* hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Ve bu eserin mantık tarihi için önemli bir kaynak teşkil ettiğini öğreniyoruz.

17. “Ebü'l-Ferec İbnü't-Tayyib'in Eisagoge Şerhi”, Ferruh ÖZPİLAVCI, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 19/2009, s. 105-149.

Makalede bin yılı aşkın bir süre içinde felsefe eğitimine başlayanların giriş kitabı olarak kabul ettiği, Porphyrios'un Eisagoge'si konu edinilmiştir. Eisagoge'nin değişik dillere çeviri, özet ve şerhleri yapılmış, bu eserlerin günümüze kadar ulaşması sağlanmıştır. Makalede Eisagoge'nin mantık ilmi için önemi açıklanıp, tüm mantık çalışmalarına bir giriş kabul edildiğine de değinilmiştir. Eisagoge'nin ana konusunu ise beş tümel oluşturmaktadır. Eisagoge Meşşai okulunun ürünüdür ve içeriğinde düşüncelerde, Meşşai kaynaklı olup kendi döneminin felsefi diliyle kaleme alınmıştır. Arapçaya çevrildikten sonra İslam dünyasında önemi artan Eisagoge mantık külliyatının oluşumunda önemli rol oynamış, Müslüman mantıkçıların mantık anlayışı da temelde bu esere dayanır. Makalede İbnü't-Tayyib'den önceki Eisagoge çalışmaları anlatılmış; onun şerhinin konumu belirlenmiş, daha sonra ise İbnü't-Tayyib'in şerhi, şerhinin bölümleri, şerhin kısımlarının nasıl yazıldığı anlatılmıştır. İbnü't-Tayyib şerhinde beş tümel konusunda Porphyrios'un görüşlerini kabul eder, ancak kendi yorumlarıyla açıkladığını ona göre bütün mantık sanatının amacının burhan olduğu belirtilmiştir. Makale beş tümeli açıklayan Eisagoge'yi ele almasıyla, mantık bilimine kaynak teşkil etmektedir. Ayrıca makale İslam mantıkçılarına ve özellikle İbnü't Tayyibi konu edinip onun eserini ve özelliklerini açıklamasıyla mantık tarihi açısından değerlidir.

18. “İslam Mantık Geleneğinde Fenârî'nin Yeri”, Ahmet KAYACIK, İslami İlimler Dergisi, Y. 5, S. 2, s. 107-112, Güz 2010.

Makalede Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında yaşamış; alim, müderris, devlet adamı ünvanlarına sahip olan, Molla Fenârî'den ve onun eserlerinden bahsedilmiştir. Özellikle mantık alanında yazmış olduğu, Ebherî'nin *İsaguci* adlı eserine şerh olarak

kaleme aldığı *el-Fevaidü'l Fenariyye* üzerinde durulmuştur. Bu eserle ilgili de çok az sayıda akademik çalışma yapıldığı makalede belirtilmiştir. Osmanlı medreselerinde Fârâbî ve İbn Sînâ geleneğine bağlı olarak mantık eğitimi verilmekte olduğundan, Fenârî'nin de bu geleneğin dışında kalmadığı makalede dile getirilmektedir. Fenârî bu eseri yazarken öğretim amacını ön planda tutmuştur. Ayrıca çoğu soyut şeylere dayalı olan, konunun teorisini ifadedeki başarısından dolayı da uzun yıllar medreselerde okutulup değer görmüştür. Eser şerh olmasından dolayı asıl metne bağlı kalınmış ancak bunun yanında Fenârî'nin diğer alanlardaki bilgi birikimini bu alana yansıttığı da gözlemlenmiştir. Eserin tekrar gözden geçirilip yeniden basılmasıyla klasik mantık alanında değerli bir kaynak olacağıda düşünülmektedir. İslam mantık bilimine önemli katkısı bulunan bilim adamlarımızdan olan Fenârî ve eserleri hakkında kaynak niteliğindeki makale, mantık bilimi tarihine ışık tutmuştur.

19. “Fârâbî’de Mantık Geleneği”, Nicholas RESCHER, çev. Ahmet KAYACIK, Bilimname VI, 2004, S. 3. , s. 177-186.

Bu çalışma Nicholas RESCHER’in *Studies in The History of Arabic Logic* adlı eserinin ikinci makalesinin tercümesidir. İslam mantık tarihinde önemli bir yere sahip olan filozoflarından, Fârâbî’nin çerçevesinden mantık ilimi değerlendirilmiştir. Fârâbî’nin mantık ilmi için harcadığı ve gösterdiği gayreti, felsefe ve diğer ilimler için göstermediği makalede açıklanmıştır. Ayrıca mantık alanında vermiş olduğu eserlerin, diğer eserleri kadar rağbette görmediğine de vurgu yapılmıştır. Öznel bir bakış açısıyla Fârâbî’nin *Felsefenin Ortaya Çıkışı* adlı risalesinden alınmış olan bir bölüm değerlendirilmiştir. Bu risaleden Fârâbî’nin hocaları, mantığın İslam dünyasına ulaşması, Fârâbî’nin mantığı dilsel bir gelenek olarak görmesi, teolojik düşüncelerin mantık tarihine ve çalışmalarına şekil verici etkisi hakkında bilgi vermektedir. Makale, İslam mantık teşekkülünün oluşumuna ışık tutan Fârâbî’nin, mantık ilmini nasıl gördüğü ve bu ilme olan katkıları hakkında bilgi veren yönüyle, bunun yanı sıra öznel fikirleri de barındırdığı için mantık tarihine kaynak teşkil etmektedir.

20. “İbn Sînâ’da Mantıkî Mahiyet ve Bilinmesi”, Abdulkuddus BİNGÖL, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S. 42, s. 139-147, Ankara, 9-12 Eylül, 1985.

Makalede ortaçağ Türk-İslam kültür dünyasında yaşamış olan, İbn Sînâ ve onun mantığa ilişkin görüşleri hakkında genel bir bilgi verilmektedir. İbn Sînâ’nın Aristo mantığının yapısını Fârâbî’den sonra en iyi bilen filozof olduğu makalede anlatılmıştır. Onun mantığı, felsefe için gerekli ve zorunlu olarak gördüğü ve sisteminin başına koyup, mantığı felsefesine adeta giriş yaptığı vurgulanmıştır. Ayrıca mantığı bir alet olarak görüp diğer bütün ilimlerin, idrakinde en güzel yardımcı olduğunu da belirtmiştir. Makalenin bütününde mantık biliminin temel bölümleri ve bunların açıklamaları, İbn Sînâ’nın yapmış olduğu tanımlara dayalı olarak verilmiştir. Aynı zamanda mantıkî mahiyette İbn Sînâ’ya göre tanımlanmıştır.

21. “İbn Sînâ’nın “El-Mucezü’s-Sağır Fi’l-Mantık” Adlı Risalesi”, Ali DURUSOY, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.13-14-15, s. 143-166, İstanbul 1997.

Makalede İbn Sînâ’nın *El-Mucezü’s-Sağır Fi’l-Mantık* adlı risalesi incelenmiştir. Risalenin muhtevası hakkında bilgi verildikten sonra bu risalenin İbn Sînâ tarafından yazılıp klasik mantığın bütün bölümlerini içeren ilk tam ve düzenli kitap olduğu belirtilmiştir. Mantık tarihi ve İbn Sînâ mantığında önemli bulunan bu risalenin Türkçe çevirisi de makalede yer almıştır. Makale klasik mantığın bütün konularını açıklaması, özellikle önermeleri ele alması yönüyle değerlidir.

22. “Aristoteles’ten Gazzâlî’ye Klasik Mantıkta Anlam Kuramı”, Ali DURUSOY, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 28 (2005/1), s. 37-52.

Makalede ele alınan konuların filozofların lafız-mana ilişkileri ve anlamın özerkliği üzerindeki düşünceleri, bunların mantık bilimiyle ilişkisi olarak sıralayabiliriz. Klasik mantık ifadesiyle düşüncelerine başvuru mantıkçılar; başta Aristoteles, ikinci muallim unvanıyla Fârâbî, klasik mantığa son şeklini veren İbn Sînâ, dini düşüncüyü mantığa uygulayan Gazzâlî kastedilmiştir. Bunun yanı sıra İbnü’l Mukaffâ, İbn Zur’â, İbn Hazm ve İbn Rüşd’ün fikirlerine de yeri geldikçe değinilmiştir. Anlam kuramının; mantık için giriş konumunda, hatta bununda ötesinde, temel olma niteliği gösterdiği

düşünülmektedir. Mantığın bir bilim olarak değerlendirilmesi, yani özerkliği ile anlamın özerkliği ve farkına varılması eş zamanlı olduğu için, anlam kuramı mantık için önemli konuma sahiptir. Anlam bir yönüyle varlığa diğer yönüyle de dile karşı özerktir. Anlamın varlık alanı ise insan zihnidir. Anlam zihinde bulunduğundan dolayı bilgi ve dilden, bağımsız olduğuna göre bilime ve dile bakan yönlerinin bulunduğu belirtilmektedir. Mantığın konusunu oluşturan anlamlar ise; zihnin dışında varlığı mümkün olmayan tümellik, tikellik, özne veya yüklem olma gibi kalıcı, geçici ya da kurucu anlamlarla ilişkilenebilir şeklinde makalede anlatılmıştır. Mantığın dil bilgisi olmadığına, Aristoteles'ten Gazâlî'ye klasik mantıkçıların anlam kuramıyla mantığın özerkliğini korumaya çalıştıklarına değinilmiştir. Klasik mantıktaki anlam kuramı felsefe (bilgi kuramı) ,mantık, dil bilimi olarak üçe ayırmış ve mantık bilimi ile sınır çizme gayretinde olunmuştur.

Makalede anlam kuramına bir bütünlük içerisinde değinilerek, bu kuramın mantık bilimi için önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu kurama hangi mantıkçıların ne ölçüde katkı sağladığı gösterilmeye, anlam kuramının Gazâlî sonrası nahivciler ve kelamcılara etkisine de yer verilmiştir. Makaleye konu olan bu araştırma mantık biliminin salt bir bilim dalı olduğuna, diğer bilimlerden de bağımsız olduğuna kanıt teşkiletmektedir.

23. “Gazâlî’de Mantık Biliminin Yeri Ve Önemi”, Ali DURUSOY, İslami Araştırmalar Dergisi Gazzâlî Özel Sayısı, C. XIII, S. 3-4 (2000) , s. 303-320.

Makalede mantık biliminin kurucusu olan Aristoteles, mantık biliminin gelişiminde önemli katkıları olan Fârâbî ile İbn Sînâ'nın, Gazâlî ve onun mantık bilimi üzerindeki etkileri konu edinilmiştir. Gazâlî'nin mantık bilimine olan en büyük katkısının dînî nasslarla mantığı bütünleştirmesi olduğuna vurgu yapılmıştır. Gazâlî'nin fıkıh ve kelamcılara yaptığı eleştiriler ise makalede maddeler halinde sıralanmıştır. En ağır eleştiriyi ise onların kıyas anlayışına yaptığı, Gazâlî'nin kıyası hem sureti hem de maddesi açısından eleştirdiği belirtilmiştir. Gazâlî'nin eleştirileri konu edinilen eserleri ve muhtevaları açıklanmış, dönemindeki şüphelerden dolayı mantık bilimine yöneldiği; mantığı fıkıh ve kelama giriş olarak gördüğü, diğer bilimlerle felsefe hakkındaki görüşlerine de kısaca değinilmiştir. Mantığın surî yönüne önem verip, surî mantığın da

kurucusu olduğu, iyi bir kelamcı ve fakih olup, kelam, fıkıh gibi dînî bilimleri öne çıkarıp, felsefî bilimleri ise yıkmak istediği makalede anlatılmıştır.

24. “Mantık Tarihinde Mühim Bir Hadise ve İmam Gazâlî”, Naci BOLAY, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi, S.6, s. 105-112, Erzurum-1986.

Makale kıyasa yapılan itirazlar ve Gazâlî’nin bu itirazlar karşısındaki fikirlerini konu edinmiştir. Aristo mantığına karşı çıkan filozofların kıyasa da karşı çıktığı, kıyastan önce öncülleri denetleyen deney ve gözlem metodu olması gerekliliği belirtilmiştir. Makalede kıyasa yapılan itirazlar ve bunlara verilen cevaplar özellikle de Gazâlî’nin kıyası savunmadaki fikir ve gerekçelerine değinilmiştir. Gazâlî’nin Batıdakilerden önce kıyas ile ilgili itirazları cevaplarıyla gündeme getirdiği ve İslam dünyasının batıdakinden çok önce ve sayısı fazla olan, bulunduğu asrın üzerine çıkmış düşünürlerinin olduğu göz önüne serilmiştir.

25. “Gazâlî’nin Mantık İlmini Meşrulaştırmasının Mantık Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, Ferruh ÖZPİLAVCI, İslami İlimler Dergisi, Y.7, (2012) , C. 7, S. 13, s. 185-198.

Makalede Gazâlî’nin mantık ilmini meşrulaştırırken ortaya koymuş olduğu görüşleri ve meydana getirmiş olduğu ıstılahların mantık ilmi ve tarihi seyri içerisindeki önemi konu edinilmiştir. Gazâlî’nin dini ilimlerin tarihinde olduğu kadar felsefenin de İslam tarihindeki seyrinde önemli bir isim olduğu, mantık ilmini de İslam kültürüne adapte eden en önemli kişi olduğu belirtilmiştir. Hüccetü’l-İslam lakabıyla anılan Gazâlî’nin, mantıkla ilgili eserleri makalede sıralanmış; onun mantığı Aristoteles’in kurduğunu kabul ettiği, Fârâbî ve İbn Sînâ’nın mantık görüşlerini dini bir görüntüye büründürerek, biçimsel yapıya kavuşturduğu vurgulanmıştır. Gazâlî’nin mantık alanında gerçekleştirmeye çalıştığı hedefler üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar:

- 1.Filozofları eleştirip mantık ilmini metafizikte yetkin kullanmadıkları.
- 2.Mantık ilminin önemini açığa çıkarma.
- 3.Bilginin ölçüsünün mantık olduğu Bâtınilerin masum imam öğretisinin geçersizliğinin ortaya koymak olduğu şeklinde belirtilmiştir.

Gazâlî'nin mantık ilmini meşrulaştırmadaki tek ve uç örneği olarak görülen *el-Kıstâsu'l-müstakîm* eseri el-Lalezari'nin kaleme aldığı *el-Mîzânü'l-mukîm/kavîm fî ma'rîfeti'l-kıstâsi'l-müstakîm* eserinde mantık ilmini yeniden bir ilmi ele alırcasına bulduğunu belirtip övgüyle bahsettiği anlatılmıştır. Gazâlî ile başlayan meşrulaştırma hareketinin Lalezari ile devam ettiği, Gazâlî sonrası mantık ilminin tarihi seyri içerisindeki kelamcı fakihlerin de mantıkla ilgilendiği belirtilmiştir. Tarihi seyir içerisinde mantık ilminin bağımsız ve formel bir yapıya kavuştuğu ancak bilimsel çalışmaların önünü açan içerik yönü ihmal edilip, kendini yenileme yönünün geliştirilmediği vurgulanmıştır.

26. “Gazâlî'nin Mantık ve Dini Olmayan İlimlere Bakışı”, Michael E. MARMURA, çev. İbrahim ÇAPAK, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11/2005, s. 121-133.

Ghazali's Attitude to the Secular Sciences and Logic'den çevrilen bu makalede, Gazâlî'nin bilim ve mantığa olan yaklaşımından bahsedilmektedir. Fârâbî ve İbn Sînâ'nın felsefe ve mantık bilimine olan katkıları, aynı zamanda oluşturmuş oldukları felsefî sistemleri, Müslümanların bu bilimlere bakış açısını ve ön yargılarını tamamen giderememiştir. Özellikle fanatik dindarların yabancı bilimleri kınayarak İslamî öğretiye aykırı olduğunu düşünmeleri, ön yargı oluşmasına da neden olmuştur. Gazâlî, İbn Sînâ mantığını benimsemiş ve eserlerini de bu şekilde oluşturmuştur. Kelamcılara mantık biliminin önemini anlatıp onları bu ilmin kabulüne zorlamıştır. Gazâlî mantık bilimini İslama uygulama çabası göstermiş, kutsal kitabın lâfzî ifadeleriyle çelişen her bilimin de reddedilmesi gerektiğini belirtmiştir. Diğer taraftan kesin ispatlanmış olan doğru bir şey kutsal kitabın lafzî ifadesiyle çelişiyorsa, mecazi olarak yorumlanması gerekmekte olduğunu da söylemiştir. Gazâlî matematiğin ispatlanabilir fakat metafiziğin ispatlanamaz, fiziksel bilimlerin de açık ve kesin olduğunu dile getirmiştir. Makalede Gazâlî'nin mantık ve diğer bilimlere bakış açısı değerlendirilmiştir.

27. “İbn Hazm'ın Mantık Anlayışı”, İbrahim ÇAPAK, İslam Araştırmaları, S. 8, Temmuz-Aralık 2007, s. 24-46.

Makalede İbn Hazm'ın fıkıh, kelam gibi dini ilimlerin yanı sıra, mantık ilmi üzerine de çalışmalarının bulunduğu ve bu alanda eser verdiği anlatılmıştır. *Et-Takrip* adlı eserini

mantık ilmi üzerine ele aldığı ve mantık konularını da Aristoteles'in uyguladığı tertip üzere sıraladığı; ancak bire bir Aristo mantığını kabul etmediği, bitişik şartlı ve ayrık şartlı kıyaslar üzerinde durduğu belirtilmektedir. İbn Hazm'ın Aristoteles mantığının İslami ilimlerle ters düşmediğini göstermek için örneklerini fıkıh ve kelimadan seçip, mantık ilmini sevdirmeye gayesinde olduğu belirtilmiştir. Makalede İbn Hazm'ın, tasavvurat ve tasdikat konuları hakkındaki görüşleri açıklanmıştır. Tasavvurat konusunda kavram, tanım, önermeler, yüklemli önermeler (niteliklerine göre olumlu-olumsuz önermeler), şartlı önermeler (bitişik şartlı-ayrık şartlı), modal önermeler (zorunlu-mümkün-imkânsızlık) ve önermeler arası ilişkiler örneklerle anlatılmıştır. İbn Hazm modal önerme, yüklemli ve şartlı kıyasları açıklamada fıkıhtan örnekler kullanmıştır. Tasdikat konusunda İbn Hazm'ın kıyası incelerken önerme çeşitlerine ve döndürme konusuna önem verdiği; kıyası yüklemli ve şartlı olmak üzere ikiye ayırdığı, şartlı kıyasları ise bitişik şartlı ve ayrık şartlı olmak üzere ikiye ayırdığı anlatılmıştır. İbn Hazm, mantığın temel konularının hepsi üzerinde durmuştur.

28. “Ünlü Türk Mantıkçısı Ebheri ve Mantık Kuralları Risalesi”, Esiruddin Mufaddal b. Ömer es-Semerikandi el-Ebheri, çev. Hüseyin SARIOĞLU, İlmî Araştırmalar, S. 11, s. 151-165, İstanbul- 1998.

Mantık alanında yapılan çalışmalar, İslam bilim tarihinde ilk zamanlardan beri önemli bir yer tutmuştur. 8.yüz yıldan itibaren Yunanca mantık eserleri Arapça'ya tercüme edilmiştir. Mantık bilimi İslam mantıkçılarının katkılarıyla bir hayli ilerleme kaydetmiştir. Önceleri sadece akli ilimlerde kabul gören mantık, Gazâlî ile kelam ve fıkıh gibi naklî ilimlerle de diğer alanlara girmiştir. İslam düşünce tarihinin seyri içindeki önemli simalardan olan, Ebheri ve eserlerinden makalede bahsedilmiştir. Ayrıca makalede Ebheri'nin mantık kuralları risalesinin çevirisi de yapılmıştır. Felsefeye ait her eserinde mantığa yer verdiği anlatılmış olan Ebheri'nin bununla da kalmayıp mantık problemlerini konu alan birçok risalede yazdığı belirtilmiştir. Makalede onun mahrum kaldığı ilgiye kavuşmasına katkı sağlanması temenni edilmiştir. İslam bilim adamlarından olan Ebherî ve onun mantık ilmine olan katkısını açıklamasından dolayı makale, mantık tarihi için önemlidir.

29. “İsmail Gelenbevî’nin (1730-1791) Mantık Bilimine Katkıları”, İsmail Latif HACİNEBİOĞLU, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet’e Katkıları Sempozyumu, 31-Mayıs-1 Haziran 2007, Isparta, s. 504-509.

Makalede 18.yüzyıl Osmanlı ulemasından olan İsmail Gelenbevî, onun mantık ve kelam ilmi alanındaki katkılarından bahsedilmektedir. Kendisi özgün mantık çalışması yapan son mantıkçılardan biri olarak kabul edilmektedir. Keskin zekasıyla, temel İslamî ilimlere, mantık ve matematiğe hakim, döneminin iyi yetişmiş bir alimi olan Gelenbevî ve onun eserleri bir geçiş vazifesi yapmıştır. O, kendinden önceki dönemin eserlerine de şerh yazıp yorumlarını katmış, öncekilerin kopyacısı ya da taklitçisi olarak kalmamıştır. Bu nitelikleri sebebiyle o, farklı bir yere yerleştirilmiştir. Bilimsel anlayışın din ilimlerinde kullanılması noktasında da Gelenbevî’nin yaklaşımı üzerinde düşünülmesi ve onun düşüncelerinin geliştirilmesinin gereği makalede belirtilmiştir. Makale, Türk mantık bilim adamlarından biri olan İsmail Gelenbevî ve onun ilmî hayatı hakkında bilgi verici niteliktedir.

30. “Fahrettin Râzî’nin İslam Mantık Tarihindeki Önemi ve Bazı Mantık Konuları Hakkındaki Görüşleri”, İbrahim ÇAPAK, Dini Araştırmalar, C. 8, S. 23, s. 111-126, 2005.

Makalede 12.asırda yaşamış ehl-i sünnet savunucusu Fahrettin Râzî tanıtılmıştır. Aristoteles geleneğindeki felsefeyi hazmeden ve bütün yönleriyle onu kelamî konularla birlikte sunan iyi bir kelamcı ve mantıkçı olduğu belirtilmiştir. Gazâlî geleneğini devam ettiren, İslamî ilimlere özellikle kelama mantığı girdirmiş, sistemci bir yapısı olduğu, mantık ve felsefeyle ilgili konuları işlerken de önce filozofların sonra kelamcılarının görüşlerine yer verip katılmadığı noktalara da dikkat çektiği anlatılmaktadır. Bu özelliğinden dolayı İslam dünyasını etkilemiş Eş’ari mezhebinin yayılıp, Maturidiliğin ise bir kenara itilmesine de neden olmuştur. Makalede Razi’nin İslam tarihi için önemi ve etkileri anlatıldıktan sonra eserleri sıralanmıştır.

Fahrettin el-Razî özellikle makalede mantık konularıyla ilgili görüşleri açıklanırken *El-Muhassal* isimli eseri temel alınarak verilmiştir. Kelam ilmiyle ilgili olan bu eserin giriş

kısımında uzunca bir bölümün mantık konularına ayrıldığı, dört bölümden oluşan kitabın özellikle de birinci ve ikinci kısmın mantık ilmi açısından önemi vurgulanmıştır.

31. “Harizmi’nin Mefatihul-’Ulûm’unda Mantık”, İbrahim ÇAPAK, İslami İlimler Dergisi, Y. 5, S. 2, Güz 2010, s. (47-58) .

Makalede öncelikle Harizmî’nin hayatı özet olarak verilmiş, sonra onun eseri olan *Mefatihul-’Ulûm*’un mahiyeti üzerinde durulmuştur. Harizmî’nin bu eserinin birçok ilim dalını içeren ansiklopedik bir mahiyette olduğu, günün yöneticilerini bilgilendirmek amacıyla yazıldığı belirtilmiştir. *Mefatihul-’Ulûm* da mantıkla ilgili temel konular, mantık ilmi başlığında incelenmiştir. Eserin iki bölüm, on beş bab ve doksan üç fasıladan oluştuğu, ilk bölümün şariat ilimleri, ikinci bölümün ise diğer milletlerden alınan yabancı ilimler olduğu anlatılmıştır. Eserin mantık bölümünde İşagoci, Kategoriler, Perihermenias, Analutika, Apodiktika, Topika, Sofistika, Retorika ve Poetika’dan bahsedilmiştir. Harizmî Topika, Sofistika, Retorika ve Poetika konularına kısaca değinmiş bunun nedeninin de eserin ansiklopedik özelliği olması ve Harizmî’nin yaşadığı dönemdeki Müslüman mantıkçıların *Organon*’un ilk dört bölümünü oluşturan kısımları üzerinde daha çok durmaları neden olarak gösterilmiştir.

İşagoci, Kategoriler, Perihermenias, Analutika, Apodiktika, Topika eserde nisbeten daha fazla yer tutmuş, Analutika ise bunlar arasında en fazla yer verilen bölüm olmuştur. Harizmî’nin önermeler bahsinde şartlı önermelere değinmediği, şartlı kıyaslara da değinmeksizin yüklemli şartlı öncülün tanımını bir örnekle açıklamış olduğu belirtilmiştir. Kıyas şekillerinin meydana gelişini orta terimin bulunduğu yere göre belirleyip, hangi durumda büyük ya da küçük önerme bulunması gerekliliği ile ilgili değerlendirmede bulunmadığı eksiklik olarak verilmiştir. Harizmî’nin eserinde birçok ilmi ele alması ve mantık konusunu birçok konudan geniş işlemesi o günün şartlarında mantık ilmine nedenli önem verildiğini göstermektedir. O günün şartlarında ilimler arasında mantığın yerine değinmesi açısından makale kaynak teşkil etmektedir.

32. “Seyfuddin Âmidî’nin Mantık Anlayışı”, İbrahim ÇAPAK, Uluslararası Seyfuddin Âmidî Sempozyumu Bildirileri, İstanbul 2009, s. 347-364.

Bu makalede kelam ve fıkıhçı olan Seyfuddin Âmidî’nin hayatı, eserleri ve mantık anlayışı ana hatlarıyla verilmiştir. Âmidî’ye göre kavram, önerme ve akıl yürütme teorileri açıklanmıştır. Birçok mantıkçı gibi Âmidî’nin kavram konusunu tanımlayıp örnekler verdiği belirtilmiştir. Tanım konusunu hakiki, resmi ve lâfzî olarak üçe ayırdığı, akıl yürütmenin en önemli konusu olan önermenin birçok çeşidini tanımlayarak örnekler verdiğine de dikkat çekilmiştir. Âmidî’nin akıl yürütme çeşidi olan tümdengelim, tümevarım, analojiyi inceleme konusu yaptığı açıklanmıştır. En fazla üzerinde durduğu tümdengelim ise kıyas olduğu belirtilmiştir. Şartlı kıyasları ele almayan, Aristo takipçisi olarak kabul edilen Âmidî, hulfî kıyası iktirani ve istisnai olarak ikiye ayırdığı bu ayrımının mantık ilmine yapmış olduğu bir katkı olarak görüldüğü belirtilmiştir. Âmidî ilk müslüman mantıkçıların tersine kıyasın dördüncü şekli üzerinde durmuş ve bu şeklin sekiz modu olduğunu belirtip, örnekler vermiştir. Makale beş sanat ve bu sanatta kullanılan önermelere verilen örneklerle tamamlanmıştır. Âmidî’nin sahip olduğu mantık bilgisini kelam ve fıkıh ilminde kullanarak, İslami ilimlerde mantık ilminin gelişmesine katkıda bulunduğu görülmektedir.

33. “Necmeddin Ali Bin Ömer El-Kâtîbî El-Kazvîni, Hayatı Eserleri ve Şemsiyyesi”, Hüseyin ÇALDAK, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 3, s. 491-504, Sivas-1999.

Makalede Kazvîni’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş özellikle mantıkçı yanı sıra ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. On üçüncü yüzyıl mantık alimlerinden olan el-Kazvîni mantık ilmiyle ilgili birçok eser yazmış ancak *Şemsiyye* isimli eseriyle meşhur olmuştur; bu esere çok sayıda şerh ve haşiyeler yapılmıştır. Hatta şerhlere şerh, haşiyelere haşiye yapıldığına da makalede özellikle değinilmiştir.

Fârâbî ve İbn Sînâ geleneğine uygun olarak yazmış olan *Risaletu’s- Şemsiyye fi’l-Kavaidi’l Mantikiyye* adlı eser XIX. Yüzyılın başlarına kadar medreselerde en çok okutulan temel eserlerden biri olmuştur. Bunun sebepleri ise; eserin mantığın bütün meselelerini ihtiva etmesi, sistemli bir şekilde düzenlenmiş olması ve Kâtîbî’nin mantık

meselelerine vakıf olması gösterilmektedir. Bu eser klasik mantıkta yerini korumuş ve zamanımıza kadarda ulaşmıştır.

34. “İbn Rüşd’ün Aristoteles İnşasında Fârâbî ve İbn Sînâ Katkıları”, Ali DURUSOY, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, C. 1, s. 283-294, 2009-Sivas.

Makalede Aristoteles’i en iyi yorumlayan ve ömrünün büyük kısmını Aristoteles’in eserlerini incelemeye adanmış filozof olan İbn Rüşd ve onun mantık çalışmaları konu edinilmiştir. Onun Aristoteles’in metinleri üzerine yapmış olduğu büyük, orta ve küçük şerhlerinin bulunduğu orta şerhlere ise telhis adı verildiği ifade edilmiştir. Makalede de bu telhislerde İbn Rüşd’ün Aristoteles metinlerini yeniden yorumlayıp, yapmış olduğu mantık inşasında Fârâbî ve İbn Sînâ’dan olan etkilenmeleri detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Fârâbî ve İbn Sînâ madde-suret ile tasavvur-tasdik temel kavramlarını mantık biliminde kullanıp geliştirmişlerdir. İbn Rüşd’ün ise Aristoteles mantığında hiç geçmeyen bu kavramları sanki Aristoteles’in metinlerinde bulunuyormuş gibi kullanıldığı ancak onun söz konusu kavramları bu iki filozoftan etkilenecek şekilde kullanmış olduğu belirtilmiştir. Bu etkilenmenin sadece bu kavramlarla sınırlı olmadığına da vurgu yapılmıştır.

35. “İbn Rüşd Felsefesinde Mantık Biliminin Yeri”, Ali DURUSOY, 11-13 Aralık 1998 /İstanbul, Ölümünün 800. Yılında Uluslararası İbn Rüşd Sempozyumu, s. 273-282.

Bu makalede mantık konusunda İbn Rüşd’e kadar neler yapıldığı ve İbn Rüşd’ün mantık ilminde neleri, niçin yaptığı konu edinilmiştir. Aristoteles ile başlayan mantık çalışmalarının Doğuda İbn Sînâ’nın çalışmaları, Batıda ise Fârâbî’nin çalışmaları üzerine yaptığı şerhlerle, Gazâlî ve İbn Hazm’ın eleştirileri kaynaklı çalışmaları ile de geliştiği makalede açıklanmıştır. İbn Rüşd’ün mantıkla ilgili çalışmaları anlatılıp, bunlar makalede dört dönem üzerinden değerlendirilmiştir. Birinci dönemin küçük şerhler; özellikle de Fârâbî metinleri üzerine yapmış olduğu çalışmalar, ikinci dönem mantık çalışmalarının *Organon’un* bütünü üzerine yaptığı *Telhîs* adı verilmiş çalışması, üçüncü dönem mantık çalışmasının ise bir dizi makaleyi içerdiği belirtilmiştir. Makalelerde genellikle filozofların, mantıkla ilgili olarak katılmadığı görüşlerini eleştirdiği, bazı

makalelerde ise kendinin önemli gördüğü herhangi bir konuyu ele alması, ayrıca bu döneme eleştiri dönemi de denmiş olduğu, dördüncü dönemin ise *Organon*'un *Burhân* kitabının şerhine ayırdığı anlatılmıştır. Niçin bu çalışmaları yaptığı ise biri diğerini tamamlayan *Faslül-makâl* ve *el-Keşf an menâhici'l-edille*'ye dayanılarak açıklanmıştır. Birinci kitap da mantığın niçin gerekli olduğu, ikinci kitap da ise bu gerekliliğin yerine getirilmiş olduğu görülmektedir.

İbn Rüşd'ün mantık ve felsefenin gerekliliğini ve meşruluğunu dinsel açıdan temellendirmeye çalışıp mantığı kelam için kullandığı belirtilmiştir. Onun mantığı dinin sadık bir hizmetkârı olarak da nitelendirmiş olduğu anlatılmıştır.

36. “Nahiv-Mantık Tartışmaları Bağlamında Sekkaki'nin Yeri ve Önemi”, Ali DURUSOY, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 27, (2004/2) , s. 25-39.

Makalede Aristo'nun *Organon* adlı eserinin Arapça'ya çevrilmesinden sonra başlayan nahiv-mantık tartışmaları, mantığın Yunanca'dan Arapça'ya geçmesi konu edinilmiştir. Bu tartışmaya taraf olan nahivci ve mantıkçıların görüşlerine değinilmiş ve tartışmaların nedenleri açıklanmıştır. Dini düşünce içerisinde mantığa duyulan tepkilerin nedenleri maddeler halinde sıralanmıştır. Nahiv-mantık tartışmalarında Sekkaki'nin çatışma yerine birbirini tamamlayan iki ilim olarak nahiv ve mantığı ele aldığı ve uzlaştırmacı, bütünlendirici bir tavır gösterdiği belirtilmektedir. Sekkaki'nin *Miftahu'l-ulum* adlı eserinde mantık terimlerinin isimlerini ustaca değiştirdiği, açıkça mantık ismini kullanmadan konulara değindiği ve nahiv-mantık tartışmalarını ise başarılı bir şekilde çözümlendiği anlatılmıştır. Son olarak makalede mantık biliminin ilk bakışta ilgisi olmadığı düşünülen birçok fıkıh, kelam ve nahiv kitaplarında yer aldığı da vurgulanmıştır.

37. “Klasik İslam Düşüncesinde Yunan Mantığı Savunucuları İle Arap Nahivcileri Arasındaki Tartışmalar”, Gerhard ENDRESS, çev. Mehmet Şirin ÇIKAR, EKEV Akademi Dergisi, Y.6, S.11, Bahar 2002, s. 206-216.

Bu makale çeviri olarak yazılmış, Aristo'dan Gazâlî'ye kadar olan süreçteki dil-mantık tartışmalarının özeti şeklinde sunulmuştur. Nahiv ve mantık kavramlarının açılımı

yapılıp aralarındaki fark vurgulanmaya çalışılmıştır. Arap nahvinin ulaştığı seviyeyi diğer ilimlere borçlu olduğu tezi ise reddedilmiştir. Makale felsefenin dini ilimlere adapte olmadığı ve bunu savunanların ortak noktada buluşamayıp taraf olarak kaldıkları görüşüyle tamamlanmıştır.

38. “Muslihuddin el-Lari’nin Haşiye Ala Şerhi’l-Kadi Mir Ala Hidayeti’l-Hikme Eseri Üzerine Bir İnceleme”, Ömer BOZKURT, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. X, S. 2, s. 33-49, 2008-Diyarbakır.

Makalede Muslihuddin el-Lari’nin *Ebheri’nin Hidayetül Hikmesi* isimli eserine, Kadi Mir Meybudi’nin yazdığı şerh üzerine yapmış olduğu haşiye tanıtılmaktadır. İslam alimi olan el-Lari’nin felsefe alanındaki başarısı ve felsefi yönünü de vurgulamak için birçok eseri bulunmasına rağmen, bu haşiye özellikle seçilmiştir. Makalenin asıl amacı ise Lari’nin yazmış olduğu *Haşiye Ala Şerhi’l-Kadi Mir Ala Hidayeti’l-Hikme* adlı haşiyeyi ve bu haşiyenin muhtevasını, konuları ele alış şeklini ortaya koymak olduğu da belirtilmiştir. Bunun yanı sıra söz konusu haşiyede kullanılan metot ve kaynaklardan bahsedilmiştir. Haşiyenin eksik yönünün ise Lari’nin *Ebheri’nin Hidaye’sinin* tamamına şerh yapmaması olduğu anlaşılmaktadır. Lari’nin ve onun eserleri hakkında yeterli çalışmanın bulunmadığı, felsefe alanında eksiklik olarak görülmüştür. Makale İslam mantık tarihine yapılmış bir katkıdır.

39. “Muhammed b.Ahmed El-Harizmî’nin (y. 980 m) Ansiklopedisi: Mefâtihu’l-Ulûm’un Mantık Kısım”, Nicholas RESCHER, çev. Ferruh ÖZPİLAVCI, İslam Mantık Tarihi Üzerine Araştırmalar, s. 71-86, Mayıs-2013, Kayseri.

Bu makale Nicholas Rescher’in makalesinin çevirisidir. 10.yüzyılda yaşayan Harizmi’nin Müslümanların ilk bilimsel ansiklopedisini telif ettiği ifade edilerek, bu eserin mantık kısmı ele alınmıştır. Makalenin giriş bölümünde bilimlerin anahtarı olarak tercüme edilen eserin iki kısımdan oluştuğu ilk bölümün dini ilimlere ikinci bölümün ise dış kaynaklı ilimlere ayrıldığı belirtilmiştir. Makaleye konu olan ise ikinci kısımdır. Harizmi’nin mantığı dokuz bölüme ayırdığı, bu ayrımın yeni Aristotelesçi ve geleneksel Arap mantığının sınıflandırması olduğu anlatılmıştır. Harizmî’nin mantık anlayışı ve mantığa olan katkıları özellikle Arap mantık terminolojisinin ve teorisinin gelişimine olan katkısı dile getirilmiştir. Harizmî’nin eseri önemli bir belge ve kaynak olarak

nitelendirilmiştir. Mantığa ayrılan bölümde ilk dört (kitap) bölümü daha detaylı ele alırken diğer bölümlerin yüzeysel değerlendirildiği vurgulanmıştır.

40. “Uyanış Döneminde İslam Kültür Evreninde Mantık Geleneğinin Oluşumu”, Abdülkuddüs BİNGÖL, Felsefe Dünyası, 2012/2, S. 56, s. 3-19.

Bu makalede uyanış dönemi olarak 8.yüzyıldan 12. Yüzyıla kadar olan dönem ve İslam mantık geleneğinin bu dönemdeki oluşumuna, mantık tarihindeki önemine değinilmiştir. Makalede 610 yılında tebliği ile başlayan İslam dininin, ilerleyen yıllarda Arap yarım adasından diğer coğrafyalara yayılma süreci; çeşitli inanç ve ırklardan milletlerle buluşup İslam kültürünü oluşturmaya üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. İslam filozofları ve mantık bilimine olan katkılarına değinilmiştir. Çeşitli kültürlerin etkisiyle oluşan kültür evreninde Aristoteles mantık anlayışına dayalı da olsa mantık biliminin, İslam kültüründe kendine özgü bir geleneğinin oluştuğu belirtilmiştir.

41. “Osmanlı Medreselerinde Mantık Eğitimi Üzerine”, Ahmet KAYACIK, İslâmiyât, C. II, S. 4, s. 111-121, Ekim-Aralık 1999.

Bu makalede Osmanlı medreselerinde okutulan mantık dersleri ve müfredatta yer alan eserlere değinilmiştir. Mantık ilminin İslam dünyasındaki tarihi sürecine farklı bir yaklaşımla bakılmış, mantık ilminin tıp ilmiyle başlayıp kelam ilmiyle bittiği belirtilmiştir. Medreselerde en fazla okutulan eserler ve muhtevaları ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Osmanlı medreselerinde mantık biliminin önemi ve gerekliliği de makalede genel bir değerlendirme olarak verilmiştir.

42. “Giritli Sırrı Paşa’nın Mantık Anlayışı” , Aytekin ÖZEL, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXI, S.1, 2012, s. 49-62.

Makalede klasik mantığın kavram ve kıyas mantığından meydana geldiği, bu mantığı da Fârâbî ve İbn Sînâ’nın kurduğu anlatılmıştır. Daha sonraki mantıkçıların onların görüşlerini geliştirerek izlerinden devam ettikleri, Giritli Sırrı Paşa’nın ise bu mantık geleneğinin son düşünürlerinden biri olduğu belirtilmiştir. Sırrı paşa’nın mantık anlayışının klasik mantığı daha derli toplu, özet ve daha açıklayıcı bir şekilde anlatmak olduğu vurgulanmıştır. Makalede Osmanlı’nın son paşalarından olan Sırrı Paşa’nın *Mi’yar’ül-Makal* isimli eserinin mantık alanında yazmış olduğu tek eser olduğu ve eserin pedagojik özelliğinin bulunduğu belirtilmiştir. Makalede eserin konu edildiği

kavramlar mantığı, formel ve informel kıyas mantığı açıklanmış, kavramlar mantığı ile ilgili küçük bir sözlük çalışması verilmiştir. Klasik mantığın özeti şeklinde değerlendirilen eser, mantık ilmine tam anlamıyla vakıf olan Sırrı Paşanın özgün çalışmasıdır.

43. “Cevdet Paşa’nın Mantık Anlayışı”, Necati ÖNER, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları / 232, 9-11 Haziran 1995, s. 111-115.

Makalede asrın çok yönlü en büyük mütefekkeri kabul edilen, Cevdet Paşadan bahsedilmektedir. Makalede Türkiye’de bilim adamlarının tanınmamasından ve gerekli değerin verilmemesinden dolayı serzenişte bulunulmuştur. Ayrıca bu yüzden ülkemiz de bilim adamlarının da yetişmediği belirtilmiştir. Cevdet Paşa’nın mantık çalışmasının farklılığına değinilmiş, klasik anlamda ilk Türkçe mantık kitabının oğlunun adına yazmış olduğu *Mi’yar-i Sedat* olduğu belirtilmiştir. Diğer yazılmış olan mantık kitaplarından farklı olduğu noktalar belirtilmiştir. Cevdet Paşanın oğlu, Ali Sedat’ta babasının teşviki ile mantık ilmiyle ilgilenmiş ve batıdaki yeni mantık çalışmalarından bahseden *Mizanül Uku’l Fi’l Mantık ve’l-Usul* adlı eseri yazmış ve babasına arz etmiş. Makalede Cevdet Paşanın mantık alanına yaptığı en büyük hizmetin oğlunu yetiştirmiş olması görülmektedir. Makale tarihe ışık tutmaktadır.

44. “İzmirli’nin Mantık Anlayışı”, İbrahim EMİROĞLU, TDV Yayınları /221, İzmirli İsmail Hakkı Sempozyumu: 24-25 Kasım 1995, s. 186-213.

Makalede, İzmirli İsmail Hakkı’nın ilim ve mantık felsefesi hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. İzmirli’ye göre mantık ilmi ve mantık ilminin tarifi, mantığın esas problemleri hakkındaki görüşleri açıklanmış, bu açıklamalar ve konu sıralamasına makalede şöyle yer verilmiştir:

- a) Kavramlar (kavram çeşitleri, terim ve çeşitleri, mahiyet, hakikat, hüviyet, işlem, kaplam, beş tümel) tanım ve çeşitleri, bölme.
- b) Önergeler mantığı (Önermenin yapısı ve çeşitleri).
- c) Akli deliller ve kıyas.
- d) Tasdik türleri ve beş sanat.

e) Formal mantığın ıslahı.

f) İlimlerde metod (İlimlerin sınıflandırılması, Tabiat ilimlerinde metod, Manevi ilimlerde metod).

İsmail Hakkı İzmirli'nin mantık ilmi ve mantığın esas problemleriyle ilgili görüşleri ayrıntılı bir şekilde aktarılıp değerlendirilmiştir. Makalenin sonunda ise İzmirli'nin XX. yüzyılda Türk düşünce ve ilim hayatına katkılarından bahsedilmiş ve bu katkıları maddeler halinde sıralanmış; bunun yanı sıra eserlerinde ve fikirlerinde görülen eksikliklerde belirtilmiştir. Makale Türk ilim adamlarından olan İzmirli İsmail Hakkı'yı tanıtır ve onun mantık ilmine olan katkılarını artı ve eksileriyle ortaya koymasına yönünden önem arz etmektedir.

45. “Türkiye’de Yeni Mantık Cereyanlarının İlk Habercisi: Ali Sedad”, Necati ÖNER, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.I-IV, s. 60-69, Ankara-1957.

Makalede, Türkiye’de yetişmiş olan bilim adamları ve onlara olan ilginin azlığına vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda Türk bilim adamlarının kendi meslektaşlarından ve onların çalışmalarından habersiz olduklarına değinilmiştir. Bunun sonucu olarak gelişen fikir cereyanları yerine bir birinden kopuk ferdi çalışmaların alındığından bahsedilmektedir. Makalede son çağ fikir adamlarından olan Ali Sedad ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, onun mantık bilimine olan katkısına, fikir hayatımızda açmış olduğu yeni ufuklara yer verilmiştir. Onun Avrupa’da doğan yeni fikirleri ele alan mantık kitabıyla da mantık bilimi, yeni gelişmelerden haberdar olmuştur. Ali Sedad’ın sadece bir aktarıcı konumunda olmadığı, aynı zamanda da kendi mantık anlayışıyla oluşturmuş olduğu eserlerinin bulunduğu belirtilmiştir. Fikir hayatımızdaki rolünün ise her bilimi ayrı ayrı ele alarak metotlarını incelemesinin olduğu anlatılmıştır. Aristo mantığına bağlı kaldığı ve farklı cereyanlara karşı şüurlu bir şekilde Aristo mantığının savunucusu olduğu ifade edilmiştir. Makaleden Tanzimat’tan sonraki batılılaşma hareketinde ilk önemli adımı atan, mantık bilimine farklı bir bakış açısı getiren Ali Sedad ve eserleri hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Ülkemizde yetişen ve alana katkı sağlayan değerli bir bilim adamı olduğu ve alana katkılarını göz önüne seren makale değer arz etmektedir.

46. “Modern Türk Düşüncesinde Mantık Çalışmaları”, İsmail KÖZ, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XLIII, (2002), S. 1, s. 135-169.

Bu makale de Türk dünyasında ve İslam dünyasında mantığın gelişme sürecine değinilmiştir. Makalede İslam dünyasında tercüme faaliyetlerinin başlayıp devam eden zamanda bunu telif faaliyetlerinin takip ettiğini, aynı zamanda da Fârâbî ve İbn Sînâ’nın İslam mantık geleneğini oluşumundaki katkılarından da bahsedilmiştir. Osmanlı medreselerinin mantık ilmine verdiği değerlerden bu ilmi “ tasavvurat”ve “ tasdikât” olarak ayırıp; iki temel başlık altına toplanmasını sağlaması bunları da kendi içinde alt başlıklara tekrardan ayırıp incelenmesinden bahsedilmiştir. Osmanlı dünyasının mantık ilmine kazandırdığı bu muhtevanın yüzyılın son çeyreğine kadar hiçbir değişiklik göstermeden hakim bir anlayış olması anlatılmıştır. Tanzimatın ilk dönemlerindeki millileşme hareketi ile medreselerdeki bu alandaki çalışmalarda Türkçeleştirilip sadeleştirilmiş ve alana katkısı artırılmaya çalışılmıştır. Bu makale ile mantık biliminin Osmanlıda ve Türk düşüncesinde gelişim sürecini, aynı zamanda da İslam dünyasına kazandırdıkları hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Osmanlı medreselerinde dini ağırlıklı eğitim nedeniyle rasyonel düşüncenin ikinci plana atıldığı bunun ise mantık ilminin gelişiminde olumsuz etkiye neden olduğu belirtilmiştir. Batıda mantık alanında gelişmeler olurken İslam dünyasında ise geleneksel mantık çalışmalarının devam ettiğini; Tanzimat’tan sonra Türk düşüncesinin bu gelişmelerden haberdar olduğunu, mantık biliminin batıda birçok alt dallara klasik mantık, sembolik mantık, matematik mantık, modal mantık... vs ayrılırken İslam ve Türk mantıkçılarının ise mantık bilimini bir bütün olarak ele aldığını da öğrenmiş olmaktayız. Makalede Tanzimat öncesi Türk mantık düşüncesi ile Tanzimat sonrası Türk mantık düşüncesi ve arasındaki farklılıklar göz önüne serilerek değerlendirme yapılması sağlanmıştır. Bu düşüncenin olumlu ve olumsuz yönlerine de dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Türkiye’de mantık alanında verilen eserler, bunların yazarları ve muhtevasına da değinilmiş, alana katkısından bahsedilmiştir. Makalenin devamında verilen alanla ilgili yazılmış kitap ve makaleler ise kaynak niteliğindedir. Makale genel olarak İslam mantık ilmine Türk düşünürlerinin katkısını kronolojik olarak verme gayretindedir.

47. “Modal Mantık’ta (Sıkı Gerektirme-Maddi Gerektirme) Teorisi”, İsmail KÖZ, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XLIV, 2003, S.1, s.161-171.

Makalede modal mantığın tanımı yapılmış ve klasik mantık açısından değerlendirmesi verilmiştir. Modal mantık imkân, kontenjan, zorunluluk ve imkânsızlık kavramlarının mantığı şeklinde değerlendirilmektedir. İlk olarak Antikçağ’da ele alınmış, Ortaçağ mantıkçıları, Fârâbî, İbn Sînâ, Kant gibi filozoflar tarafından da işlenmiş ve sonra ona verilen değer kaybolmuştur. Özellikle Lewis ve Carnap gibi filozofların çalışmalarıyla modal mantık matematik mantığını geride bırakmıştır. Bunda Carnap’ın semantik üzerinde modal mantığı kurma çalışmaları da etkili olmuştur. Bu filozofların katkısıyla modal mantık sembolik mantık çatısına da girmiş. Russel’in modal kavramlara olan olumsuz bakışı 1940’lara kadar gelişimin yavaş olma nedeni olarak görülmüştür. Makalede Russel’in olumsuz görüşlerine ve onun modal mantıkla ilgili değerlendirmeleri de belirtilmiştir. Bu konuda olumsuz düşünen diğer bir kişide Frege’dir. Bu olumsuz bakış açılarından dolayı modal mantık bir süre durgunluk dönemi de yaşamıştır. Lewis 1918 yılında yayınladığı eserinde maddi gerektirmeyi reddetmiş, bunun yerine kesin gerektirmeyi ön plana çıkarmıştır. Kısaca maddi gerektirme yerine sıkı gerektirmeyi ileri sürmüş bu da modal mantığın başlangıcı kabul edilmiştir. Makalede verilmiş olan bilgilerle modal mantık konusu ve tarihi süreci hakkında genel bilgi sahibi olunmaktadır.

II. BÖLÜM

TASAVVURAT VE TASDİKAT KONULARIYLA İLGİLİ MAKALELER

Beş tümel, tanım, önermeler, kıyas ve beş sanatla ilgili makalelerin değerlendirilmesi bu bölümde ele alınacaktır. Araştırmamız sonucunda tanım, önermeler, kıyas ve beş sanat konusunda yazılmış makaleler şunlardır:

1. Beş Tümel ve Tanımla İlgili Makaleler

1.1. “Mantık”, Ali DURUSOY, İslami İlimler Dergisi, Y. 5, S. 2, Güz 2010, s. 173-193.

Bu makalede tasavvurat ve tasdikât'ın tanımı geniş bir şekilde yapılmış, mantık ve bölümleri ise daha detaylı olarak açıklanmıştır. Ali Durusoy'un ders notları olarak hazırlanan makale mantık bilimini ve ona ait kavramları bir bütün olarak açıklaması yönünden faydalı bir kaynak olmuştur.

1.2. “Tanımlar Üzerine”, çev. Enver UYSAL, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. VI, S. 6, s. 403-411, 1994

Makalede İhvan-ı Safa risalelerinden tanım üzerine kaleme alınmış kırk birinci risalenin çevirisi yapılmıştır. Eşyanın hakikatini bilmenin onun tanım ve tarifini bilmeye dendiği, bütün varlıkların ise birleşik ve basit olarak ikiye ayrıldığı belirtilmiştir. Filozofların özellikleri anlatılıp, onların değer ve kıymetlerinden bahsedilmiştir. Makale risalede yer alan soru-cevap şeklinde tamamlanmıştır. Çalışma mantığın tanım konusuna açıklık getirmesi yönüyle değer taşımaktadır.

1.3. “İbn Sînâ’nın Kavram Anlayışı”, Hidayet PEKER, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. X, S. 1, 2001 s. 165-176.

Bu makalede İbn Sînâ’nın kavram anlayışı, kavram-tanım, kavram-mahiyet ilişkisi açıklanmış onun felsefesinde bilginin önemi belirtilmiştir. İbn Sînâ’nın bilginin unsuru olan kavram ve önermeleri de yeterli analize tabii tuttuğu açıklanmıştır. Psikoloji ve mantığı bağlayan en önemli noktasının da kavram ve önermeleri hem nefis hem de mantıkla ilgili eserlerinde ele almış olmasıdır. Makalede İbn Sînâ’ya göre tanımın tarifi yapılmış, kavramın ilk bilgi olduğu ve onun da tanım ve benzerleri ile elde edileceği belirtilmiştir. Makale kavram ve tanımı İbn Sînâ çerçevesinde ele alması yönüyle değer arz etmektedir.

1.4. “Klasik Mantıkta Kategoriler Teorisi”, İbrahim ÇAPAK, Felsefe Dünyası, 2004/2, S. 40, s. 108-127.

Makale varlıkların esasta ne çeşit varlık olduğunu ifade eden kategorinin tanımıyla başlamış kısaca kategorilerin mantık ilmindeki konumunu açıklamıştır. Aristoteles’in hiçbir bağlantısı olmayan terimler yani kendisiyle bir şeyin tasdik ya da reddinin olmadığını belirttiği kategorilerin tanımı yapılmıştır. Bu özelliklere sahip on kategorivardır. Bunlarında kısaca tanımlaması yapılmıştır. Makalede Batı ve İslam mantıkçılarının birçoğu tarafından kabul edilen on kategoriyi bazı filozofların aynen kabul ettiği, bazılarının ise Aristoteles’in eksik noktalarını tamamladığı belirtilmiştir. Stoa mantığında kategori kavramı Aristoteles’in tanımına ilave yapılmış, metafizik bakımından önemi belirtilmiş ve varlığın dört türüne irca edilmiştir. İslam mantıkçılarının kategori kavramı açıklanırken Fârâbî, İbn Sînâ ve Gazâlî’nin görüşlerine de yer verilmiş, Aristoteles’in tanımını kabul ettikleri ve sayısını on olarak tanımlayıp farklı olan görüşleri açıklanmıştır. Ayrıca Kant ve Ernest von Aster’a göre kategori kavramı tanımlanıp farklı olan görüşleri açıklanmıştır. Kant’ın kategorileri zihne ait gördüğü ve dört kısma ayırdığı, Ernest von Aster’in ise kategorileri gramer olarak görüp dörde ayırdığı, kategorileri Kant ve Aristoteles’ten farklı yorumladığı makalede belirtilmiştir. Aristoteles’in kategori kavramı varlığa ait olarak algılanmış; ancak sayısı, varlığa mı yahut zihne mi ait olduğu, mantığın mı metafiziğin mi konusu olduğu filozoflar tarafından tartışma konusu olmuştur. Kategorilerin değişmez bir listesi

olmadığı filozoflara göre sayısının değiştiği belirtilip, felsefede kategorilerin genel olarak temel kavram olarak anlaşıldığı açıklanarak makale tamamlanmıştır.

2. Önergelerle İlgili Makaleler

2.1. “Klasik Mantıkta Modalite-Modal Önergeler”, Necati ÖNER, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XV, s. 69-85, Ankara, Y. 1967.

Makalede modal önergelerin tanımları yapılmış ve Aristo’ya göre modalitenin tanımı verilmiştir. Kısaca modalite hüküm üzerine verilmiş hüküm diye tarif edilmiştir. Mantıkta modalite meselesini de ilk defa açıklayan Aristo olmuştur. Makalede Aristo’da modal önergeler anlatılıp, zorunlu ve mümkün modaliteler açıklanmıştır. Aristo modaliteyi en geniş I.Analitiklerde işlemiş. Klasik mantıkçılarda modal önergeler, Kant’a göre modal önergeler, İslam mantıkçılarındaki modal önergeler izah edilip, İslam mantıkçılarındaki modalite anlayışının Batıninkinden farklılık arz ettiği bunun yanı sıra “mütekaddimin” ve “müteahhirin” modalite farkı da anlatılmıştır. Klasik mantıkçıların asıl ele aldıkları konu ise tasım (kıyas) olduğu belirtilerek makale tamamlanmıştır. Makale mantık biliminin önergeler konusuna açıklık getirerek kaynak oluşturmaktadır.

2.2. “Gazâlî’nin Mantık Kitaplarında Önerme Konusu”, Dr.Refik el-Acem. çev Ahmet KAYACIK, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.11, s. 207-219, 2001-Kayseri.

Bu makale bir çeviridir. İslam dünyasında Gazâlî’nin mantıkla ilgili eserlerinin düzenli olarak ele alındığı, ayrıca alanla ilgili beş eserinin mukayeseli olarak tahlil edildiği de belirtilmiştir. Makalede Refik el-Acem tarafından telif edilen eserin tanıtımı yapılmış, giriş ve iki ana bölümden oluştuğu ve bölümlerin muhtevası anlatılmıştır. Genel değerlendirme yapılmış ve Gazâlî’nin kitaplarında önergelerin bir kitaptan diğerine değişmesine, ilerlemesine rağmen Aristo mantığını İslami ilimlere kazandırdığı vurgulanmıştır. Makale İslam mantık bilimi için önemli bir isim olan Gazâlî’nin eserlerini tahlil etmesi yönüyle değer arz etmektedir.

2.3. “Ebi Salt Dani Ve İbn Tumlus’un Önerme Anlayışları”, İbrahim ÇAPAK, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13/2006, s. 177-195.

Makalede yazar mantığın temel konularından biri olan önermeler hakkında Ebi Salt Dani ve İbn Tumlus’un görüşlerini ana hatlarıyla vermiş ve önermeler hakkındaki görüşlerini de karşılaştırmıştır. Öncelikle makalede Ebi Salt Dani’ye göre önermenin tanımı, unsurları ve çeşitleri daha sonra ise İbn Tumlus’a göre önermenin tanımı, unsurları ve çeşitleri açıklanmıştır. Önerme anlayışları bakımından Ebi Salt Dani ile İbn Tumlus’un bazı konularda paralellik göstermelerine rağmen İbn Tumlus’un önermeleri daha detaylı ele aldığı, Dani’ye göre birçok noktaya değindiği de belirtilmiştir. Mantık biliminin temel konularından olan önermeleri ayrıntılı bir şekilde ele almasıyla makale kaynak değerindedir.

2.4. “John Stuart Mill’e Göre Sözel ve Gerçek Önerme”, Nazım HASIRCI, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. VII, S. II, s. 173-182, Diyarbakır-2005.

Makalede yüzyıl bilim dünyasına tümevarım anlayışı ile katkıda bulunan J.S.Mill ve görüşleri anlatılmıştır. Mill tecrübe mantığı konusu üzerinde durmuş mantık, matematik ve fizik prensiplerinin tecrübeye dayanarak tümevarımsal çıkarımlardan elde edildiği fikrini savunmuştur. Mill’e göre önermeler çıkarıma hazırlık olup, akıl yürütmenin temel taşıdır. O önermeleri ise gerçek ve sözel olarak ayırdıktan sonra çıkarımın gerçek önermelerden yapılabildiğini belirtmiştir. Bu ayrıma tabi tuttuğu önermeleri semantik ve içerik açısından değerlendirmiştir. Mill bütün bilgilerin tecrübeden elde edildiği düşüncesini önerme anlayışıyla mantığın her alanında etkin kılmak istemiş, bu şekildeki değerlendirmesiyle de mantığı gerçek mecrasından çıkarıp tecrübeye dayanan bilime dönüştürme çabası içine girmiştir.

2.5. “İlk Dönem İslam Mantıkçılarının Modaliteye Yaklaşımı”, İbrahim ÇAPAK, Felsefe Dünyası, 2004/1, Sa.39, s. 144-157.

Makalede mantığın önemli konularından biri olan kısaca hüküm üzerine verilmiş hüküm diye tanımlanan modalite kavramı açıklanmıştır. Aristoteles’in modalite anlayışına değinildikten sonra ilk dönem İslam mantıkçılarından olan Fârâbî, İbn Sînâ, Gazâlî, Ebi Salt Dani ve İbn Tumlus’un modalite anlayışları da genel hatlarıyla

makalede anlatılmıştır. Modalite hakkında Batıda da İslam dünyasında da farklı fikirler ortaya konmuş, aynı dönemde bile yaşayan mantıkçılar farklı görüşler savunmuşlardır. Önergelerde iki ya da üç modalite varlığına işaret eden mantıkçılar olduğu gibi, kıyaslarda modalite konusuna bazı mantıkçılar hiç değinmemiştir. Makalede görüşleri açıklanan mantıkçılar ise önerme ve kıyaslardaki modalite kavramlarında Fârâbî ve İbn Sînâ çizgisini takip etmişlerdir.

2.6. “Ebi Salt Dani’nin Modalite Anlayışı”, İbrahim ÇAPAK, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 10, s. 69-92, 2004.

Makalede Ebi Salt Dani’ye göre modalite kavramı açıklanmıştır. Mantığın temel konularından olan modalite bir önermenin işaret ettiği şeyin mümkün, imkânsız, zorunlu olup olmaması olarak tanımlanmıştır. Modalite konusu gerek önermeler gerekse kıyas için önemini her zaman korumuştur. İslam mantıkçıları genellikle önermelerin modalitesine eserlerinde yer vermişlerdir. Ebi Salt Dani *Kitabu’t-Takvimi’z-Zin* adlı eserinde modal kıyasların şekillerine değinmiş, bu şekillerin kaç tane moddan meydana geldiğini ve sonuçlarını diğer mantık kitaplarında görülmeyen incelik ve düzeyde incelemiş ve bunları da tablolar halinde göstermiştir. Ebi Salt Dani önermelerin modalitesine kısaca değinip, kıyas modalitesine ise ağırlık vermesi, kıyas şekillerindeki modların sayısına dikkat çekmesi ve bu modlardan meydana gelen kıyas sonuçlarına yer vermesinin klasik mantığa yaptığı önemli bir katkı olarak görülmektedir. Klasik mantık kitaplarında kıyasın modalitesinin ele alınmayıp, modal kıyasların modlarının da bu şekilde detaylı olarak incelenmediği makalede belirtilmiştir.

3. Kıyas İle İlgili Makaleler

3.1. “Kıyas Sözcüğünün Semantik Analizi”, Aytekin ÖZEL, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C. VIII, S. 4, s. 171-181, 2008.

Bu makalede kıyas kelimesinin semantik anlamının bilimsel olarak incelemesi yapılmıştır. İslam disiplininde kıyas kelimesinin anlamı ve kullanımı ile mantık biliminde kıyas kelimesinin anlam ve kullanımı açıklanmıştır. İslam disiplininde kıyas kelimesinin dedüktif ve analogik akıl yürütme olarak kullanıldığı, kıyas sözcüğünün tanım olarak kullanılışında ve kökeninde sorunlarla karşılaşıldığı, bu sorunlara yönelik

ipuçlarının da makalede yer aldığı görülmüştür. Mantık bilminde kullanılan kıyas kelimesi ile İslam disiplininde kullanılan kıyas kelimesinin analizi açısından makale kaynak teşkil etmektedir.

3.2. “Kıyas’ın Mantıkta ve İslami İlimlerde Kullanım Biçimi”, Hüseyin ÇALDAK, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XI, S. 1, s. 235-262, 2007.

Makalede mantık ilminin esas konularından olan kıyas, kıyasın mantık bilminde ve İslamî disiplinlerden biri olarak kullanımı anlatılmıştır. İslam usul ilminde kullanılan fikhî kıyasın mantık bilmindeki karşılığı olan analogi, mantıki kıyas, fikhî kıyas ayrıntılı olarak makalede incelenmiş ve örnekler verilmiştir. İki disiplinindeki kullanım şekli, farklılıkları ve benzerlikleri de analiz edilmiştir. Aytekin Özel’in “Kıyas Sözcüğünün Semantik Analizi” isimli makalesiyle muhtevası yönüyle benzerlik arz etmektedir. Bu makale Aytekin Özel’in makalesinden daha fazla ayrıntı ve bilgi vermesi yönüyle farklılık göstermektedir.

3.3. “Mantıktaki Kıyasın Dördüncü Şekline Dair”, Hüseyin ATAY, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XVI, s. 35-66, Y. 1968.

Makalede mantık biliminin en önemli konusu olan kıyas anlatılmış ve bir kısım mantıkçının kabul edip bir kısım mantıkçının ise reddettiği kıyasın dördüncü şekli üzerinde durulmuştur. Aristo mantığında kıyas üç kısım olarak değerlendirilmiş ancak bunun yeterli olmadığı görüşünü savunanlar ise dördüncü kısmının da olduğunu açıklayıp deliller getirmişlerdir. Kıyasın dördüncü şekli hakkında İslam mantıkçıları ve Batı mantıkçıları üç gruba ayrılmıştır. Bunlar: Dördüncü şekli kabul edenler, reddedenler ve dördüncü şeklin netice veren yollarını gösterenler olarak sınıflandırılmıştır. İbn Salah’ın kıyasın dördüncü şekline itirazlara karşı cevap niteliğinde görülmüş olan risalesi de makalede ayrıntılı olarak incelenmiştir. Makale mantık biliminin kalbi olarak görülen kıyasın farklı bir yönünü ele alması açısından değerlidir.

3.4. “Mantıki Kıyas ile Fıkhi Kıyasın Karşılaştırılması”, Nazım HASIRCI, İslami İlimler Dergisi, Y. 5, S. 2, Güz 2010, s. 59-73.

Makalede mantıki kıyas ve tanımı örneklerle açıklanmış, fikhî kıyas da yine örneklerle açıklanmış ve bu ikisinin karşılaştırması yapılmıştır. Onların benzer yönleri ve farklılıkları belirtilip, maddeler halinde sıralanmıştır. Makale konusu itibarıyla “Kıyas Sözcüğünün Semantik Analizi”, Aytekin ÖZEL, “Kıyas’ın Mantıkta ve İslami İlimlerde Kullanım Biçimi” Hüseyin ÇALDAK makaleleriyle içerik yönünden benzerlik taşımaktadır.

3.5. “İslam Dünyasında Kullanılan Çıkarım Yöntemleri Ve Mantıkî Yöntemlerle İlişkisi”, Hüseyin ÇALDAK, EKEV, Akademi Dergisi, Y.12, S. 37, s. 177-194, Güz-2008.

Makalede İslam dünyasında mantık bilimi öncesi de düşünce biçiminin bulunup bunların örf, adet ve geleneklere bağlı olarak oluştuğu belirtilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında akıl yürütme ve çıkarımların var olduğu; mantık bilimin İslam dünyasına girmesi sonucunda da örtüşen ya da farklı olan yanları karşılaştırmalı bir şekilde makalede göz önüne serilmeye çalışılmıştır. İslam ilimlerinde en çok çıkarımların kullanıldığı alanın kelam ilmi olduğu, kıyasın ise tüm ilimlerde kullanıldığı anlatılmıştır. Mantık ilminin İslam dünyasına girmesiyle bazı metotların kullanım şekillerinde ve isimlerinde değişiklikler meydana geldiği vurgulanmıştır. Makale mantık ilmi ve İslam dünyasında kullanılan çıkarım metotlarının ortak yönlerini ve farklılıklarını karşılaştırılması açısından önem arz etmektedir.

3.6. “Aristoteles, Stoacılar ve İbn Rüşd’ün Kıyasa Bakışı”, İbrahim ÇAPAK, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, , S. 19, s. 47-68, 2009.

Makalede öncelikle Aristoteles’in kıyas hakkındaki görüşleri, şartlı kıyaslara değil yüklemli kıyaslara eserlerinde yer verdiği anlatılmıştır. Daha sonra Stoacıların kıyas hakkındaki görüşleri açıklanmış ve Stoacıların akıl yürütme teorilerinin temelini şartlı kıyasların oluşturduğu anlatılmıştır. Makalenin sonunda İbn Rüşd’ün kıyas hakkındaki görüş ve fikirleri açıklanıp, onun kıyası yüklemli ve istisnalı olarak ikiye ayırdığı, Aristoteles’in en iyi takipçisi olmasına rağmen şartlı kıyaslar konusunda farklı

davrandığı, kıyasın dördüncü şekli üzerinde durduğu ve ondan bağımsız bazı görüşleri olduğu vurgulanarak makale tamamlanmıştır.

3.7. “Seçmeli Kıyaslarda Geçersiz Formlar (ÖSS’ye hazırlık kitaplarında görülen mantık yanlışı) ”, Nazım HASIRCI, Dini Araştırmalar, Eylül-Aralık 2007, C. X, S.29, s. 145-160.

Makalede seçmeli kıyaslar ele alınmış, seçmeli kıyasın bitişik şartlı ve ayrık şartlı olarak ikiye ayrıldığı, her iki kıyas türünün geçerli ya da geçersiz formları olduğu belirtilmiştir. Tıpkı matematikteki doğruluk ve yanlışlıkların değişmeyeceği gibi mantık kurallarının da yer ve zamana göre değişmediği, mantık kurallarına uygun kurulmayan kıyas formlarının da doğru sonuç vermeyeceği anlatılmıştır. İncelemede ÖSS’de genellikle geçerli formlardan soru çıktığı, ÖSS’ye hazırlık kitaplarında klasik mantık konuları incelenmeden sorular hazırlandığı, seçmeli kıyasların geçersiz formları ve bu hazırlık kitaplarındaki örnekler verilip yanlışlıklar belirtilmiştir. Geçersiz çıkarımların geçerli kabullenilip öğretilmesi sonucunda mantık yanlışına düşülüp mantığın tanımına aykırı bir tutumda meydana geleceği makalede açıklanmaktadır.

3.8. “İbn Sînâ’da Delil, Alamet Ve Firaset Kelimleri Üzerine Bir Açıklama” M. Tahir YAREN, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, AKMY, S.42, Ankara, 9-12 Eylül 1985, s. 235-242.

Makalede İbn Sînâ’nın *Şifa* adlı kitabının mantıkla ilgili bölümünde delil, alâmet ve firaset terimlerini nasıl açıkladığı anlatılmıştır. Bu açıklamalar esere sadık kalınarak aynen verilmeye çalışılmıştır. İbn Sînâ’nın genelde mantıkçıların iki önermeden meydana gelen ifadeye delil dedikleri, büyük önermenin ise hüccet ve delil olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Yazar, bir konu ve bir yüklemde meydana gelmiş ifadenin bütünü delil olarak kabul edilmesi gerektiğini açıklayıp, delili kıyasla ilişkilendirerek örnekler vermiştir. Alamette kıyasla açıklanmış orta terime göre üç durumunun bulunduğu, birinci şeklinin ise geçerli kıyas olduğu belirtilmiştir. Firaset kelimesi analogik alamet kıyası olarak nitelenmiş orta terimin mutlaka küçük terimden geniş kapsamlı olması ve büyük terime eşit değerde bulunması vurgulanmıştır. İbn Sînâ’nın bu kelimeleri açıklarken büyük önermesi genellikle ifade içerisinde açıkça görülmeyen ve küçük önermesinde tekil olan kıyasları incelediği belirtilmiştir. İbn Sînâ’nın kullanmış

olduğu örneklerden bazen tümevarım bazen dedüksiyon tarzında akıl yürütmeleri söz konusu yaptığı verdiği örneklerde de tıp ve psikolojiden yaralanması mantık ilmini bu alanlara sokma gayreti olarak değerlendirilmiştir.

3.9. “İbn Sînâ Sonrası Bir Kıyas Tarihine Doğru: Rescher’in Arap Modal Mantığı İle İlgili Çalışmaları Üzerine Notlar”, Tony STREET, çev. İbrahim ÇAPAK, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13/2006, s. 197-218.

Bu makale bir çeviridir. Tony Street tarafından ele alınan makalede Rescher’in yazmış olduğu notlar ışığında İbn Sînâ’dan sonra onun mantık bilimiyle ilgili görüşlerini devam ettiren filozoflar, onların benzer ve ayrı oldukları yönleri değinilmiştir. İbn Sînâ’nın modalitesi, Tusi, Kazvini, Şirvani ve İbn Sînâ’nın önermesel tanımları incelenip açılanmıştır. Makalenin genelinde değinilmiş olan İbn Sînâ’nın mantık bilimi üzerine yazmış olduğu eserleri, onun sistemleştirdiği kıyas ve önermelerin daha sonraki filozoflar tarafından da temel kabul edildiğidir.

3.10. “Gazâlî’ye Göre Öncüllerin Yapısı”, İbrahim ÇAPAK, Felsefe Dünyası, 2003/2, S. 38, s. 149-160.

Makalede mantığın önemli konularından biri olan öncüller, yapısı ve çeşitleri, muhatapın kabul etmek zorunda olduğu öncüller Gazâlî’ye göre açıklanmıştır. Öncül ile önerme arasında sıkı bir ilişki olduğu, öncülün tanımını önermenin tanımıyla bağlantılı olarak Gazâlî’nin ele alındığı da yazıda belirtilmiştir. Tanım bakımından çok yakın olan önerme ve öncül kavramı öncülün mutlaka kıyasta yer alması, önermenin ise her kıyasta bulunması gerekmediği şeklinde ayırt edilmiştir. Ancak kıyasta bir hüküm ifade edip yer almasıyla öncül ismini aldığı ve önem kazandığı şayet bir kıyasta yer almazsa sadece önerme olarak adlandırıldığı da vurgulanmıştır. Gazâlî’ye göre önerme konu ve yüklemden meydana gelmiş ve önermenin de bir yargı ifade etmesi gerekmektedir. Öncül için de aynı şeyler söylemiştir. O da konu ve yüklemden meydana gelip yargı içerir. Muhatap tarafından kabul edilmek zorunda olan öncüllerde ise öncülün doğru olması ve muhatapın onaylaması gerekmektedir. Öncüllerin doğru olmaması da onlardan kesin sonuç alınamayacağı kanaatine ulaştırmaktadır. Bu öncüllerin çok fazla olduğuna dikkat çeken Gazâlî, sadece altı tanesine dikkat çekmiş makalede de bunlar maddeler halinde sıralanmıştır.

3.11. “Gazâlî’ye Göre Fasit Kıyas”, Hüseyin ÇALDAK, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XI, S. 1, Y. 2007, s. 207-234.

Makale mantık biliminin İslam dünyasında kullanılmasını yaygın hale getiren, birçok ilimde ölçü haline gelmesini sağlayan Gazâlî ve ona göre fasit kıyası konu edinmektedir. Diğer İslam mantıkçıları gibi Gazâlî’de mantığın esas konusu olarak kıyası kabul etmiştir. Hemen hemen bütün eserlerinde özellikle kıyas konusunu işlediği ve kaynağını da Kur’an olarak verdiği makalede belirtilmiştir. Kıyas elde edilirken dikkat edilmesi gereken şartları üç başlıkta toplamıştır: Öncüllerle olabilecek yanlışlar, şekil ile yapılabilecek yanlışlar, hem şekil hem öncülle yapılabilecek yanlışlar. Kıyasta yanlışların yapıldığı yerler on yedi madde halinde sıralanıp açıklanmış, eserlerinden elde edilen sonuçlar özetlenip iki maddeye indirgenmiştir. Bunlar öncüller açısından olabilecek yanlışlar, şekil açısından olabilecek yanlışlardır. Makalede mantıkla ilgili eserlerinde kıyas konusuna ayrı başlık açan Gazâlî’nin kıyası oluştururken dikkat edilmesi gereken noktalar ve hata sebepleri incelemeye alınmış mantık bilimi için değeri belirtilmiştir.

3.12. “Gazâlî’ye Göre Kıyasın Kur’an’a Uygulanması”, İbrahim ÇAPAK, İslami İlimler Dergisi Y. 1, S. 2, Güz 2006, s. 131-149.

Makalede Gazâlî’nin eserleri incelendiğinde en fazla kıyas konusu üzerinde durduğu, bunun nedeninin ise kıyasın mantığın asıl konusu olması dile getirilmiş. Gazâlî’nin kıyası Kur’an kaynaklı gördüğü, bunu desteklemek için kıyasın her şekline Kur’an’dan örnekler verdiği ve kıyas şekillerini de Kur’andan öğrendiği belirtilip, makalede bu örnekler ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Kıyas şekillerini yüklemli kıyas, bitişik şartlı kıyas, ayrık şartlı kıyas olarak sıralamıştır. Kıyasın kendinden öncede bilindiğini ancak onlara farklı isimleri kendisinin verdiğini söyleyen Gazâlî’nin *Kıyasu’l Mustakim* adlı eseri ve burada kıyası ele alış tarzı da verilmiştir. Eserinde mantığı Kur’an kaynaklı görmesi ve kıyası işlerken Kur’andan faydalanması mantık bilimini İslam dünyasına kazandırması olarak değerlendirilmiştir.

3.13. “İbn Rüşd’ün Mantık Sisteminde Kıyas”, Hüseyin ÇALDAK, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 2, s. 419-428, Sivas-2009.

Makalede Aristo şarihi olarak bilinen İbn Rüşd’ün hayatından bahsedilmiş, şerhleri ve şerhlerinin özelliklerine değinilmiştir. Büyük şerhleri Kur’an tefsiri model alınarak Aristoteles metinlerinin lâfzen yorumladığı, metinlerin önce orijinalini verip cümle ve paragraflar halinde şerh ettiği, orta metinleri ise metnin anlam ve içeriğine değinerek şerh ettiği, küçük metinlerde ise doğrudan Aristoteles’in fikirlerini yorumlamayıp kendi görüşlerini katarak metnin özetlemesini yaptığı anlatılmıştır. İbn Rüşd’ün sadece Aristo’yu şerh etmeyip onu tamamlayan ve anlaşılmasını da sağlayan İslam akidesinden de taviz vermeyen bir ilim adamı olduğu vurgulanmıştır. Makalede İbn Rüşd’ün felsefi sistemindeki metodu, onu farklı kılan özellikleri, kendi sisteminde mantığın ve kıyasın konumu açıklanmıştır. Felsefi içerikli eserleri mantık, fizik ve metafizik olarak üç grupta toplanmıştır. Mantıkla ilgili eserleri makalede sıralandıktan sonra onun da İslam mantıkçıları gibi mantığı ele aldığı ve geleneği devam ettirdiği, ona göre herhangi bir ilmi öğrenmek isteyen kişinin öncelikle mantık ilmini öğrenmesi gerektiğini belirttiği, mantık konuları içinde en fazla kıyasa önem verdiği belirtilmiştir. Onun Kıyası akıl yürütmede ve delil getirmede önemli bir form olarak gördüğüne değinilmiştir. İbn Rüşd sisteminde Gazâlî’de olduğu gibi akıl her zaman ön planda gelmektedir ve dinin esasları da önemlidir. Din-felsefe uzlaşmasında İbn Rüşd mantık biliminin gerekliliğini ispatlamış ve akli kıyas ile çözmeye uğraşmıştır. Felsefe ve dinin çatışmadığını, şeriatın düşünme ve araştırmaya önem verdiğini belirtmiştir. Makalede İbn Rüşd’ün Doğu ve Batıyı etkilemesinin din ve felsefeyi ustaca telif edip yakınlaştırmasından kaynaklandığı görüşü hakimdir.

3.14. “Ebi Salt Dani’nin Modal Kıyaslar Hakkındaki Görüşleri”, Nicholas RESCHER, çev. İbrahim ÇAPAK, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XIII, S. 24, (2011/2) , s. 217-221.

Bu çalışma çeviridir. “Ebi Salt Dani’nin Modalite Anlayış” isimli makalede konu olarak da yer verilmiş olan modal kıyaslar bu makalede daha geniş olarak açıklanmıştır. Ebi Salt Dani’nin *Kitabu’t-Takvimi’z-Zihn* isimli mantıkla ilgili eserinde yer verdiği modal kıyası ele alış şekli Aristoteles’in modal kıyası ele alışıyla benzerlik göstermektedir. Bu benzer noktalar makalede maddeler halinde sıralanmıştır. Müslüman İspanyol bir

mantıkçı olan Ebi Salt Dani'nin Aristo'ya mantık konularında titiz bir bağlılık gösterdiği makalede anlatılmıştır.

3.15. “Şemsü'd-din Muhammed b.Eşref el-Semerkandi (öl-1302) 'nin Kıstas'ında Kıyas Teorisi”, Abdulkuddus BİNGÖL, Felsefe Dünyası, S.20, s. 10-33, Bahar:1996.

Makalede Semerkandi'nin *Kıstas* adlı kitabının ikinci makalesi yani tasdikât bölümünden kıyas hakkındaki fikirlerine değinilmiştir. Makale Semerkandi ve Kıstasü'l-Efkârı konulu makalenin devamı niteliindedir. Makalede eserin tertip ve anlatım yönünden orijinal bulunduğu belirtilmiştir. Eserin son bölümünün kıyasa ayrılıp, bu konuda Semerkandi'nin kıyasla ilgili fikirleri ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. İki bab'a ayrılan makalenin birinci bab'ın da önermelerden, ikinci babında ise hükümden bahsedilmiştir. Semerkandi'nin kıyas için ayırdığı ikinci bölümü birinciden farklı olarak önce fasıllara, fasılları kısımlara, kısımları da “Meslek” adını verdiği daha alt bölümlere ayırarak incelediği, fasılların sonuna zaman zaman “Hatime” başlığı ile ilave yaptığı da anlatılmıştır. Makale İslam fikir ve düşünce tarihinde Türk bilim adamlarından olan Semerkandi'yi ele alması ve onun görüşlerini açığa çıkarması yönüyle de önem arz etmektedir.

3.16. “Kıyasın Hz.Muhammed'in Hadislerine Uygulanması Üzerine Bir Deneme”, İbrahim ÇAPAK, Hz.Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, 20-22 Nisan 2007, İslami İlimler Dergisi Yayınları, Ankara 2007, s. 470-479.

Makalede kıyasın her şekliyle ilgili Kur'andan örnekler verilmiştir. Gazâlî'nin bu konuya verdiği önem üzerinde durulmuştur. Hz.Peygamberin hadislerinin de kıyasa uygulanabilirliği vurgulanmış, yüklemlî kıyas, şartlı kıyas, zincirleme kıyas açıklanıp bu kıyaslara Hz.Peygamberin hadislerinden örnekler verilmiştir. Hz.Peygamberin mesajının evrenselliğinin ortaya konması ve geniş çevrelere anlatılmasında, mantığın özellikle de kıyasın şekil ve çeşitlerinin katkı sağladığı belirtilmiştir. Makalede sadece bazı hadislerin seçilip kıyasa uygulanabilirliğine bakıldığı ancak kıyasın farklı şekillerine uygulanabilecek yüzlerce hadisin bulunduğu anlatılmıştır. Ancak her hadisinde kıyas şekillerine uygulanacağı iddiasında bulunulmadığı açıklanmıştır.

Makale, kıyasın hadislerle uygulanabilirliği ve hadisleri dayanak olarak alması bakımından dikkat çekicidir.

4. Beş Sanat İle İlgili Makaleler

4.1. “Muğalata Nedir?”, İbrahim EMİROĞLU, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. VIII, İzmir 1994, s. 237-260.

Makale İslam mantıkçılarının neden muğalatayı ele alıp eserlerinde yer verdiğine değinerek başlamıştır. İslam mantıkçıları muğalatayı, burhan, cedel, hitabet ve şiirden sonra ele alıp değersiz (edna) kıyas olarak değerlendirmişlerdir. Muğalata muhatabı aldatmak, haksız biçimde onu yanıltmak, bu yanıltmaların tuzağına düşmemek için öğrenilen ilim olarak makalede tarif edilmiştir. Makalede İslam mantıkçılarına göre muğalatanın tanımı, ele alınış şekli, kısımları, muğalatanın yapılaş şekilleri, değeri ve onu bilmenin yararları üzerinde durulmuştur. Muğalata sanatını bilen kişinin başkasının aldatmacasına kanmayacağı ve karşı tarafın da ilmi seviyesinin bilinmesi yönüyle yetkinlik sağlayan bir mantık sanatı olduğu belirtilmiştir. İslam mantıkçıları muğalata için “kıyas-ı imtihani” tanımını kullanmışlardır. Makale mantık bilimi için aydınlatıcı ve kaynak olma özelliğindedir.

4.2. “Cedel Nedir?”, İbrahim EMİROĞLU, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. XII, İzmir 1999, s. 17-37.

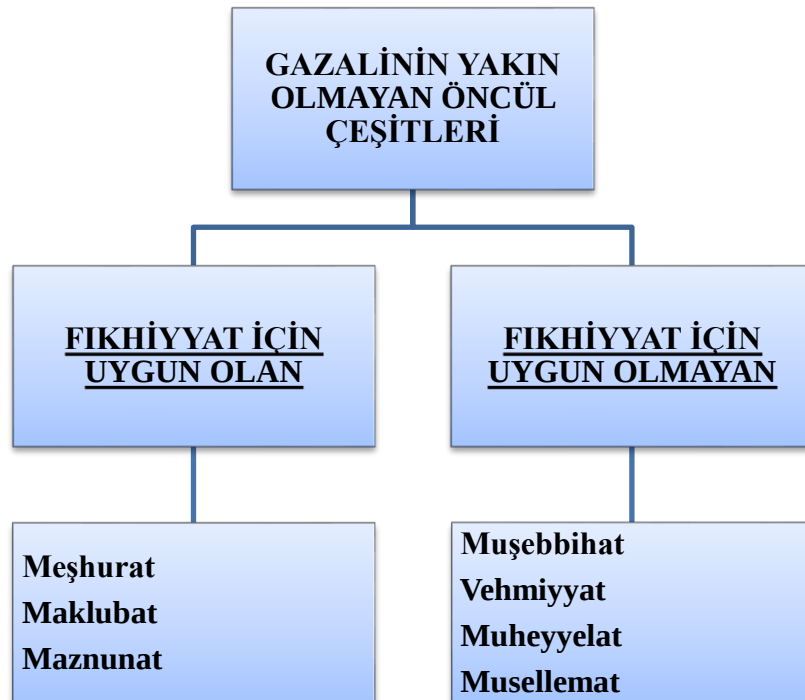
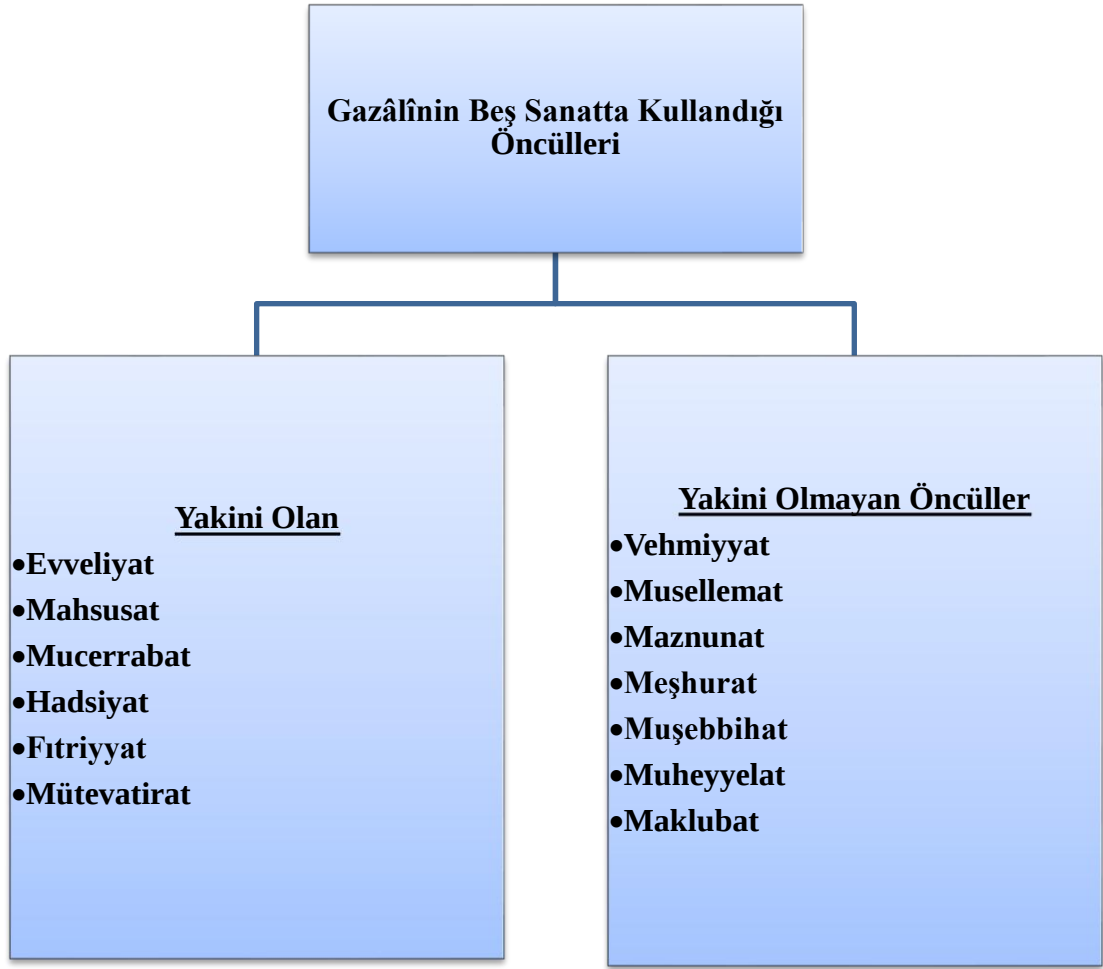
Makalede kısaca tartışma metot ve kurallarının incelendiği sanat ve bilim olarak tanımlanan cedelin açılması verilmiş, gayesi ve kısa tarihçesi anlatılıp, yapısı ve mahiyeti üzerinde durulmuştur. Cedel sanatının ne olduğu üzerinde durulup Aristo’nun bir yol ve metot olarak gördüğü cedelin, İslam mantıkçıları tarafından sanat olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Mantık biliminde meşhurat ve müsellamat türünden öncüllerle kurulup karşı tarafa fikri kabullendirmek olan cedel, sağlam ve kesin bilgiler içermesi bakımından değer olarak burhan sanatından sonra gelmektedir. Makale mantık biliminin beş sanattan biri olarak kabul ettiği cedeli ayrıntılı olarak incelemiştir. Bu özelliğiyle çalışma cedel hakkında bilgi vererek kaynak niteliği taşımaktadır.

4.3. “Cedel’in İşleyişi ve Değeri”, İbrahim EMİROĞLU, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, S. XIII-XIV, İzmir 2001, s. 9-33.

Makaleye cedelin tanımı ile başlanmıştır. Bilgi değeri yönüyle ilim, cedel türü kıyas kurma ve tartışmada cedeli usulüne uygun kullanmanın maharet gerektirdiği için de sanat olarak değerlendirildiği belirtilmiştir. Makalede cedelin her iki yönü de göz önüne alınarak anlatılmıştır. Cedelin gayesinin muhataba karşı üstün gelme ve onu tartışmada susturmak olduğuna vurgu yapılmış. Cedel sanatının sorularla sürdürüldüğü ve bu soruların iki şekilde sorulup seçenekli ve onaylatıcı hedefin ise karşı tarafın görüşünü iptal ettirmek olduğu konuları aydınlatılmıştır. Makalede soru soran kişinin yönelteceği sorulardaki kullanacağı taktikler maddeler halinde sıralanmıştır. Cedelde yapılan yanlışlar ve cedelde uyulması gereken adaplar maddeler halinde açıklanarak cedelin değeri anlatılıp makale sonlandırılmıştır. Mantık biliminin beş sanatından biri olan cedelin tartışma yapabilme gücü, doğruyla yanlış ayırmada temkinli olmayı sağlaması, ilmi artırması, akıl yürütmeyi canlandırması gibi faydalarını, cedelin önem ve değerini ortaya koyması yönüyle önemlidir.

4.4. “Gazâlî’ye Göre Beş Sanatta Kullanılan Öncül Çeşitleri”, İbrahim ÇAPAK, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 6, (2005) s. 107-128.

Makale kıyasın maddesini oluşturan beş sanatı açılarak başlamıştır. Bunlar: Burhan, Cedel, Hitabet, Şiir, Muğalata şeklinde sıralanarak devam etmiştir. Olumlu veya olumsuz bir şekilde onaylanmış bilgi olan öncül kavramları birbirine yaklaştırdığı ya da uzaklaştırdığı anlatılmıştır. Gazâlî’nin beş sanatta kullandığı öncüller aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Gazâlî'nin beş sanatta kullanılması açısından birçok öncül üzerinde durduğu, en çok önemseddiği öncüllerin de yakini öncüller olduğu makalede belirtilmektedir. Beş sanat içerisinde ise en önemli olan bilgi kaynağının ise kesin ve doğru bilgi kaynağı olan burhan olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca öncül çeşitleri tekrar beş sanat için bölümlere ayrılmış burhani kıyas için (evveliyat, mahsusat, hadsiyat, tecrübiyyat, mütevatirat, fitriyyat) cedeli kıyas için (meşhurat, musellemat) şiir kıyası için (muhayyemat), muğalata kıyas için (vehmiyyat, muşebbihat), hatabi kıyas için (meşhurat, maklubat, maznunat) olarak ayrılmıştır. Gazâlî beş sanatta kullanılan bilgi türlerini ayrıntılı bir şekilde incelemiş, alanlara göre tasnifini yapıp kullanıldıkları alanlar üzerinde de ayrıntılı olarak durmuştur.

4.5. “Mantıkta Yanlışların Ele Alınışı”, İbrahim EMİROĞLU, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. VII, İzmir-1992, s. 181-189.

Makalede öncelikle yanlış kavramının tanımı yapılmış, mantık bilminde yanlışları bilmenin önem ve yararı anlatılmış, yanlış konusunun muğalata içinde ele alındığı açıklanmıştır. Mantıkta yanlış konularına değinilirken bazen yanlışların en karmaşık olanlarına, önemlilerine, tutum yanlışlarına, geleneksel mantığın en çok üzerinde durduğu yanlışlara göre ya da Aristo'nun tasnif ve ele alış şekline önem verilerek eser yazıldığı görülmektedir. Aristo'dan sonra gelen mantıkçıların yanlış konusunda da onu aşamadıkları belirtilmiştir. İslam mantıkçılarının yanlış konusunda verdikleri örnekler, yanlış ele alış tarzlarının da Aristo ile aynı olduğu belirtilmiştir. Batıda yanlışlarla ilgili çalışmaların yeniçağ ile birlikte gelişme kaydettiği, yanlışın pratik yönüne de ağırlık verilmeye başlandığı konusu açıklanmıştır. Mantık kitaplarında yanlışlar için yeni bölümlerin açıldığı, bizde ise Tanzimatla birlikte mantık yanlışlarının çıkış sebebi, çeşitleri ve yanlışla karşı alınması gerekli önlemler ve bu konunun önemi değer kazanmıştır. Makale mantığın önemli konularından olan yanlış konusuna ışık tutmuştur.

4.6. “Adab-ı Sedat'taki Tartışma Örneklerinden Bazılarının Modern Mantık'taki Tartışma Mantığı Çizelgesi İçinde Uygulanması”, Necati DEMİR, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XII, S.2, Y.2008, s. 381-406.

Bu makalede amacın 20.yüzyılın başlarından günümüze değin gelmiş olan klasik ve modern mantık çekişmelerinin bir kenara bırakılıp, her iki mantık alanının örtüşen

yanlarını ortaya koymak olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca makalede Ahmet Cevdet Paşa'nın eseri olan *Adab-ı Sedat* takî tartışma mantığına ilişkin örneklerin, modern mantık sembolleri içerisindeki uygulanabilirliği açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Klasik mantıktaki tartışma mantığı ve modern mantıktaki tartışma mantığı açıklanarak klasik-modern tartışmalarının dışında kalma gayreti gösterilerek, eserdeki 22 tartışma örneği modern mantığın tartışma kuralları doğrultusunda uygulamalı olarak verilmiştir. Makale günümüze kadar gelmiş olan mantık çalışmalarının yenilenerek modern mantıkla uzlaşabilen yanlarını ortaya koyması yönüyle önemlidir.

4.7. “Mevlana’nın Fihi Ma Fih’te Yanlışlara Bakışı”, İbrahim EMİROĞLU, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. IX, İzmir-1995, s. 119-137.

Makalede Mevlana'nın *Fihi Ma Fih* isimli eseri tanıtılmış, uslubu ve metodu incelenmiştir. Mevlana eserinde düşüncelerini açıklarken ayetlere ve hadislerle sıkça başvurup Kur’andan örnekler vermiştir. Mecazi anlatım ve günlük hayattan örnekler vererek konuya açıklık getirmiştir. Ayrıca Mevlana'nın eserde yer yer kişilerin yanlışlara kayma nedenlerine değinip, bunlara karşı nasıl sağlam bir yol tutulması gerektiğini anlattığı vurgulanmıştır. Yanlış düşünme ve yanlış yapma nedenleri ile mantık yanlışları maddeler halinde açıklanmıştır. Yanlışlara karşı koruyucu sağlam ölçülere eserde ulaşıp, bunlar makalede maddeler halinde verilmiştir. Makalede Mevlana'nın *Fihi Ma Fih* isimli eserinin formal mantık kalıbıyla olmasa da bir takım sağlam mantık ölçülerini verildiği, bunu ihlalin doğuracağı sıkıntılara da değinildiği açıklanmıştır.

4.8. “İbn Sînâ’da Vehim Kavramı ve İslam Felsefesinin Diyalektiği”, Ali DURUSOY, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 28 (2005/1) , s.125-141.

Makalede, İbn Sînâ'nın felsefesinde vehim kavramı açıklanmıştır. İbn Sînâ'nın görüşüne görese insanda bulunan yargı gücü ikiye ayrılmaktadır; bunlar akıl ve vehimdir. Akıl yargı işini yaparken “düşünme gücü”,vehim yargı işini yaparken” hayal kurma gücü olarak da karşımıza çıkmaktadır. Vehmiyyatın bilgilerinin güvenilirliği sorgulanıp, duyularla akıl arasında yer alan vehmiyyat adı verilen yargıların bir kısmının bazen doğru olabileceği ve akıl tarafından da onaylanacağı belirtilmiştir. İbn

Sînâ *el-İşarat ve't-tenbihat* adlı eserinde mantık açısından vehmi yargıları değerlendirmiş, bu konuyu ele alıp sistemli olarak incelemiştir. Makalede İbn Sînâ'nın akıl-vehim kavramlarını değerlendirilip Müslüman toplumda din ve felsefenin meşrutiyeti ortaya konma gayretinde bulunulmuştur. Tarih içerisinde felsefenin dışlanması gerektiği fikrine sahip olanların görüşleri de belirtilip, İslam diyalektiğinin bu tutum ve tavırlar neticesinde gerçekleştiği açıklanmıştır. Makale İslam felsefesinin diyalektiğine ilişkin yeni bir kuram ileri sürmek amacıyla sorulan birkaç soruyla tamamlanmıştır. Çalışma, İbn Sînâ'nın vehim kavramını ve İslam felsefesinin tarihi gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi vermesi açısından değer arz etmektedir.

4.9. “Mevlana’ya Göre Yanlışlara Düşmemek İçin Nefsi Eğitme”, İbrahim EMİROĞLU, Felsefe Dünyası, 2000/1, S. 31, s. 15-23.

Makalede yanlış ve hataya düşmemek için mücadelenin nefisle yapılması gerektiği belirtilmiştir. Mevlana'nın da insanın hata ve günden korunması için nefisle mücadele edip dinden yardım alınması gerektiği düşüncesi vurgulanmıştır. Nefse uymanın tehlikeleri ve nefsi eğitmenin gerekliliği belirtilmiş, nefsi eğitme yolları maddeler halinde sıralanmıştır. Nefsi eğitme yolları dokuz madde halinde verilmiş, Mevlana'nın sufi yönü ortaya konarak insanın hata ve yanlışlarla yüz yüze gelebildiğini bunlardan kurtulup terk etmesininse nefsi tanıyıp onu eğitmeye çalışması olduğu belirtilmiştir.

III. BÖLÜM

MANTIK FELSEFESİYLE İLGİLİ MAKALELER

Bu bölümde ülkemizde mantık felsefesi üzerine yazılmış makaleler ve bunların alana katkıları üzerine değerlendirme yapılacaktır. Elde ettiğimiz ve ulaştığımız makaleler ise şunlardır:

1. “Mantık Sanatı Ve Faydaları”, çev. Hüseyin ÇALDAK, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.V, S. I, s. 418-422, Sivas-2001.

Makalede, mantık biliminin önemi ve tarifi yapılmıştır. Tarihi süreç içerisinde mantık ilminin yeri anlatılmıştır. Mantık ilmini bilmenin insana olan faydaları bunun sonucunda insanda oluşan kabiliyetlerde göz önüne serilmiştir. Mantık biliminden başka bir bilim dalında bulunmayan özellikleride maddeler halinde sıralanmıştır. Makale mantık ilminin ve faydalarının ayrıntılı olarak içeriğine değinmesinden dolayı kaynak olarak değer taşımaktadır.

2. “Aristoteles Mantığı ile Felsefe-Bilim İlişkisi”, İsmail KÖZ, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.XLIII, S.2, s. 355-374, 2002.

Makalede, öncelikle Aristoteles mantığı üzerinde durulmuştur. Bu mantığın özelliklerinden ve Aristoteles’in bakışıyla mantık ilminin bilimlere giriş olduğu belirtilmiştir. Aristoteles’in mantık bilimini alet olarak gördüğü, onun bütün bilimlerden önce bilinmesi gereken bir metot olarak nitelendirdiğine de değinilmiştir. Aristoteles mantığına *Organon* yani bilim ve felsefenin aleti denmiştir. Aristo mantığı fizik ve metafizik hakikatlere de tatbik etmiştir. Aristo mantığı, felsefe ve bilim anlayışıyla iç içe bulundurup kendi felsefesini yansıttığı yönünde eleştiride almıştır. O, mantığı bütün diğer felsefe disiplinlerinden ayırmaya çalışmış ve daha çok düşünme sanatı olduğunu

belirtmiştir. Ancak nitelikçi ve sınıflayıcı kıyas teorisini kullandığından dolayı da mantığın zamanla formel olma özelliğini kaybettiği belirtilmiştir. Makalede diğer bilim adamlarının da mantık ilmi hakkındaki görüşlerine yer verilmiş, genel bir değerlendirme ile makale tamamlanmıştır. Sonuç olarak klasik mantığın Ortaçağ'daki bilim ve felsefe için yeterli bulunduğu Renaissance'tan itibaren felsefe ve bilimlerdeki değişmelerle yeni arayışların mantık biliminin uzantısı olup tek bir mantık biliminin gelişmesine katkıda bulunduğu belirtilmiştir. Makale mantık, felsefe ve bilim arasındaki bağa değinerek mantık ilminin tarihi süreçteki durumunu ortaya koymuştur.

3. “Mantık Felsefesi Nedir?”, Necati ÖNER, DİB Dergisi, C. X, S. 106-107, s. 100-104, Mart-Nisan 1971.

Makalede önce mantık felsefesinin terim olarak açıklaması yapılmış, felsefe ile mantık arasındaki farklı noktalar belirtilmiştir. Bilim olarak alanları çizilmiş, tarih içerisinde mantığın felsefeden nasıl ayrıldığına da değinilmiştir. Sonuç olarak mantık felsefesinin konularına genel bir şekilde yaklaşmıştır. Makale felsefe ile mantık biliminin ayrımlarını açıklaması ve genel hatlarını çizmesi yönünden önem arz etmektedir.

4. “Mantık Felsefesi”, Teo GRUNBERG, Felsefe Dünyası Dergisi, S. 2, s. 8-14, Aralık-1991, Ankara.

Makalede mantık felsefesinin belli başlı sorunlarına değinilmiş, her bilimin bir felsefesi olduğu gibi bağımsız bir bilim dalı olan mantığın da felsefesi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bilim felsefesine bunun yanı sıra da mantık felsefesine neden gereksinim duyulduğuna da açıklık getirilmiştir. Mantık felsefesi anlatılıp mantığın temel kavramlarıyla ilgili sorunlar dile getirilmiştir. Makalenin sonunda ise mantık ilkeleriyle ilgili mantık felsefesi sorunlarına yer verilmiştir. Bu makale “Mantık Felsefesi Nedir?” isimli makaleyle aynı konuyu ele alması yönüyle benzerlik arz etmektedir. Her iki makale de mantık felsefesi ve sorunlarına genel olarak değinilmiştir. Ayrıca bu makale mantık bilimini tanımlayıp mantık felsefesine ve sorunlarına dikkat çekmesi yönüyle de önem arz ediyor.

5. “Kant’ın Mantık Felsefesi İçin Mirası”, Riccardo POZZO, çev. Burhanettin TATAR, Bilimname, C. VI S.3, s. 187-200, 2004.

Makalede konunun Kant’ın mantık felsefesi için mirası olmasına rağmen, esasen çağdaş mantık felsefesinin Kant araştırmaları için mirasının tartışıldığı belirtilmiştir. Mantık felsefesinin görevlerinden birinin mantığı sağlam bir felsefi eleştiriye tabi tutmak olduğu söylenirse, Kant’ın mantık felsefesine katkısının her daim taze olduğu da dile getirilmiştir. Kant’ın formal mantık ve transcendental mantık ile ilgili fikirleri açıklanmış ayrıca da mantık felsefesi için önemi belirtilmiştir. Yazar hedefinin, önemli olarak gördüğü transcendental mantığın epistemik mantığın bir felsefi şekli olarak görülmesi gerektiğini savunduğunu belirtiyor. Temelde epistemik, nadiren formal olan ilk dönem çağdaş mantığı aydınlatma gayretinden; Kant’ın “genel” ve “transcendental” mantık arasındaki ayırımına dikkat çekerek, Kant’ın özel mantık anlayışının çağdaş epistemik mantıkla özdeşleştirmenin doğruluğuna değindiğini de belirtmiştir. Makale mantık felsefesine öznel bakış açısı getirmesi ve Kant’ın mantıkla ilgili fikirlerini ortaya koyması açısından önemlidir.

6. “Mantığı Geleneksel Kelama Uygulamak: Şehrist’âni’nin Kitâbü’l –Musâraati’l Felâsife Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma” Aytekin ÖZEL, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.8, S.15, s. 103-117, 2009/1.

Makalede, mantığın geleneksel dönemde kelama uygulanmaya başlandığını, bazı kelimcilerin mantığı kendi görüşlerini inşa etmede ya da kelimayı karşı oldukları görüşlere itiraz etmek için kullandıklarını belirtmiştir. Şehristani’nin mezhepler tarihçisi ve kelimacı olduğu, mantık bilimini özellikle de cedel tarzını kullandığı belirtilmiştir. Makalede Şehristani’nin *Kitâbü’l –Musâraati’l Felâsife* isimli eserinde, İbn Sînâ’nın metafiziğe karşı yapmış olduğu mantıksal-kelamî eleştirileri analiz etmesinden ve onları mantık açısından irdelemesinden de bahsedilmiştir. Şehristani’nin eserinde İbn Sînâ’ya karşı eleştirilerinin çok fazla olduğu ancak makalede bunun çok az kısmına yer verilmiştir. Bu eleştirilerinin ise bir meclis ortamında müzakere üslûbuyla tartışıldığına değinilmiştir. Mantığın günümüzde kelama nasıl uygulanacağına dair katkıda bulunmayı amaçlayan ve Şehristani’nin İbn Sînâ’ya yönelik eleştirilerinin haksız olduğunu belirten makale, günümüz mantık diliyle kelam disiplini analiz etmesi yönüyle önemlidir.

7. “Allah İnancı”, Necati ÖNER, Diyanet Dergisi, C. XIII, S. 5, s. 261-265, (Eylül-Ekim) 1978.

Bu makalede filozof ve kelamcıların Allah inancını ispat için ortaya koymuş oldukları ontolojik, kozmolojik, teolojik ve ahlaki delillerinden bahsedilmiştir. Aklın önemine değinilerek tek başına Allah inancında yeterli olmadığı; toplumun, ailenin ve sezgininde bu konuda önemi vurgulanmıştır. Zihnin mutlak varlığın imanına ulaşması içinde Allah'ın izninin olması gerekliliği anlatılmıştır. İnsanın aklını iyi kullanması, aklın sınırı üzerinde derin düşünmesi ruhunun mutlak varlığa açılması içinse çalışması gerektiği belirtilmiştir.

8. “Akıl Risaleleri Geleneği ve Bu Gelenek İçinde Ebü'l-Berekat el-Bağdadi'nin Akıl Risalesi”, Ferruh ÖZPİLAVCI, İslami İlimler Dergisi, Y. 5, S.2, s. 75-106, Güz 2010.

Bu makalede akıl hakkında ileri sürülen görüşler ve yapılan tartışmalar ve bu tartışmaların ulaştığı noktalar, akıl risaleleri merkezinde değerlendirilmiştir. Bağdadi'nin akıl risalesi ve eserin çevirisi de yapılmıştır. Akıl risaleleri geleneğinin kaynağı belirtilmiş, Alexander Afrodisias'ın akıl risalesi hakkında bilgi verilmiştir. İslam dünyasındaki akıl risaleleri; Kindi'nin akıl risalesi, Fârâbî'nin akıl risalesi, İbn Sînâ'nın akıl risalesi ve en son olarak da kendine has özellikleri olan eser kaleme almış el-Bağdadi'nin akıl risalesi anlatılıp açıklanmıştır.

9. “Ebü'l-Berekat el-Bağdadi Akıl Risalesi”, A.M. et-TAYYİP, çev. Ferruh ÖZPİLAVCI, İslami İlimler Dergisi, Y. 5, S. 2, s. 247-261, Güz 2010.

Makalenin amacının akıl, akleden, akledilen hakkında, işitilende, nakledilende ve sonrada bilinen ve akledilendeki ortak ve zıtlıklara değinmek olduğu belirtilmiştir. Makalede Bağdadi'nin akıl ve mahiyet hakkındaki görüşleri ayrıntılı olarak verilmiştir. Bağdadi aklın nefsin üzerine parlayan Allah'ın nuru olduğunu belirmiş, kişinin onunla idrak edip bildiğini, anlayıp aklettiğini tıpkı güneşin nuruyla gözün görmesi gibi aklında Allah'ın nuruyla akledeni bildiğini açıklamıştır. Bağdadi aklın iki alemde de yani nefis ve tabiat aleminde de benzerinin olmadığı ve en yüksek ufukta olduğunu söylemiştir. Onun nakli ilimler ile akli ilimler arasında bir uzlaştırmaya ve tadile gittiği, dini

literatüre hâkimiyetini göstermek istercesine de sık sık ayet ve hadislerle de başvurduğu anlatılmaktadır. Bağdadi'ye göre insanı insan yapan ve ben derken kastdedilen şeyin de nefis olduğu ayrı bir cevher olarak akıldan söz edilmediği anlatılmıştır. Makale filozofların akıl tabirleriyle tamamlanmıştır. Bu makale “Akıl Risaleleri Geleneği ve Bu Gelenek İçinde Ebü'l-Berekat el-Bağdadi'nin Akıl Risalesi” isimli makaleyle özdeş niteliktedir. Farklı yönü sadece el-Bağdadinin akıl risalesini konu edinmesidir.

10. “Akıl ve Vahiy Yönünden Doğru Düşünme”, Vahdettin BAŞÇI, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.13, s. 209-221, Erzurum 1997.

Makalede insanın akli ve iradesinden dolayı varlıkların en şerefli olduğu belirtilip, aklın önemine değinilmiştir. Doğru düşünmek için akıl ve akıl yürütme kuralları açıklanmıştır. İslam dininde aklın önemine dikkat çekilmiş, İslam dininin medeniyet ve kültür dini olduğu da belirtilmiştir. Kur'an'a göre doğru düşünme anlatılmış, akli din dışında tutmamanın gereğine değinilmiştir. Kur'anın Müslüman bilim ve felsefecilerin baş kaynağı konumunda olduğu anlatılmıştır.

11. “Kuran’da Akli Tefekkürün Boyutları”, Hüseyin SARIOĞLU, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, S. 34, s. 145-154, İstanbul 2001.

Bu makalede, Kur'an'ın akli tefekküre verdiği önem ve Kur'an'ın insanı Allah inancına çağırdığı anlatılmıştır. Makalenin geneli ayetlerle desteklenmiştir. Akli tefekkürün insan için asli bir görev olduğu; zihni faaliyetin tefekkür sayılabilmesi içinse, Allah-âlem-insan modeliyle bağlantılı olması gereğine dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda bunun Kur'an-ı Kerim içinde gerekli olduğuna vurgu yapılmıştır.

12. “Akıl Yürütme Lafzı Ve Akıl İlkeleri Üzerine Bir Açıklama”, Aytekin ÖZEL, Felsefe Dünyası, , S. 55, s. 215-222, 2012/1.

Makalede akıl ilkeleri ile mantık ilkeleri arasındaki ilişkinin doğasını açığa çıkarma çalışması yapılmış, bunlar arasında genel-özel türden bir ilişkinin kurulup kurulmayacağı konularına da açıklık getirilmiştir. Mantık ilkelerinin sadece üç akıl ilkesinden (özdeşlik, çelişmezlik, üçüncü şıkkın imkânsızlığı) ibaret olmayacağı, her mantık ilkesinin de bir akıl ilkesi olmadığı belirtilmiştir. Makalede mantıksal paradigma üzerinde durulmuş, sorunlar ele alınmış ve çözüm önerileri de sunulmuştur. Üç sorunun

tespiti yapılmış ve bunlara da çözüm önerileri sunulmuştur. Bu sorunlar ve çözümleri şu şekilde sıralanmıştır:

1. Arapçadaki “el-fikir “kelimesi Türkçeye çevrilirken çıkan sorun fikir yerine akıl yürütme olarak çevrilirse sorunun giderileceğidir.
2. “Genel düşünce” kavramıyla aynı anlamda kullanılan “mantıksal akıl yürütme” sorunu ise mantığın kendine has düşünme formlarında mevcudiyetinin aranmasıyla aşılacağı düşüncesidir.
3. Son sorun olarak da akıl yürütme ilkelerinin mantığın ilkeleriyle aynı olduğu sorunun çözümünün bunlar arasındaki mantıksal ilişkide bulunduğu belirtilmiştir.

13. “Sezgi’nin Bilgideki Yeri ve Önemi”, İsmail KÖZ, Kelam Araştırmaları, S. 3, s. 23-40, 1/2005.

Makalede sezginin tanımı, türleri, önemi ve bilgi kavramı içindeki yeri anlatılmıştır. Bazı filozoflar, matematikçiler ve mantıkçılar tarafından sezginin sistemlerin temellendirilmesinde önemli bir araç olarak görüldüğü belirtilmiştir. Gazâlî ve Descartes’in sezgiyle ilgili fikirleri karşılaştırılmıştır. Bilgi kaynağı olarak sezgi gruplandırılmış; algının temeli, akıl yürütmenin temeli, metafizik alanının temeli bazı filozoflar tarafından da bilgi olarak kabul edilmemiştir. Sezgiyi geliştirmenin şartı anlatılarak makale tamamlanmıştır.

14. “Dil’de Doğruluk ve Yanlışlık Kavramlarının Mantıksal ve Epistemolojik Temelleri Üzerine”, Necati DEMİR, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, s. 259-266, Sivas 1996.

Makalede doğruluk ve yanlışlık kavramlarından dilde, mantıkta ve epistemolojide ne anlama geldiği açıklanarak kısa bir tarif verilmiştir. Dilin görevleri ve fonksiyonları maddeler halinde sıralanıp, mantık biliminde doğruluk ve yanlışlık kavramları örneklerle açıklanmıştır. Epistemolojide doğruluk ve yanlışlık kavramları açıklanarak makale tamamlanmıştır.

15. “İletişim Bağlamında Mantık ve Dil”, Abdulkuddus BİNGÖL, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XL, S. 1, s. 105-115, 1999.

Makalede insanın en önemli özelliklerinden biri olan konuşma ve iletişimde kullandığı dil üzerinde durulmuştur. Dilin iletişimdeki önemi; dilin anlam taşıyıcı en küçük biriminin sözcükler olduğu, sözcüklerin cümleyi oluşturup, bir dizi zihin etkinliği gerektirdiği anlatılmıştır. Zihnin akıl yürütmeler yaparak doğru ya da yanlış düşünceler ürettiği, düşünmenin kuralını belirleyen mantık biliminin ise iletişimdeki önemi makalede belirtilmiştir. Mantık ile dil arasındaki sıkı ilişki anlatılıp dilin inşasında mantığın katkısına vurgu yapılmıştır. Makale iletişimde dil ve mantığın vazgeçilmezliğini açıklayarak tamamlanmıştır.

16. “Dinde Mantıklılık”, Hüseyin ATAY, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXXIV, S. 1, s. 25-50, 1995.

Makalede dinin kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in yasak ve emirleri mantık açısından değerlendirilmiştir. Dinimizde yapılması gereken ve yapılmaması gereken fiiller anlatılmış, İslam dininin beş farzı da mantıksal çerçevede değerlendirilmiştir. Akıllı ve mantığı saf dışı tutmanın Kur'an-ı Kerimi inkâr sayıldığı belirtilip, Müslüman kişinin din mantığı üzerine hareket etmesi gereği vurgulanmıştır. Dinde mantıksızlığa düşen kişinin kötü işler yapabileceği belirtilip, fahşa ve münker kelimeleri örnekler verilerek ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Makale, İslam dinin mantıkla bir bütün oluşturduğunu akla ve akıl kurallarına ters olmadığı gerçeğini açıklayarak tamamlanmıştır.

17. “Zorunlu Varlığın Varlığı”, “Zorunlu Varlığın Birliği”, “Muhammed b.Abdülkerim eş-Şehristani”, çev. Aygün AKYOL-Aytekin ÖZEL, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 12, s. 157-170, 2007/2.

Makaleler, Şehristani'nin *Kitabu'l Masaraa* adlı kitabının “Fi Tevhidi Vacibu'l-Vücut” adlı ikinci ve üçüncü bölümlerinin tercümesidir. Şehristani'nin yedi bölüm halinde tasarlanmış kitabının makalelerde ikinci ve üçüncü bölümleri ele alınmıştır. İbn Sînâ'nın *Necat* adlı kitabının ikinci bölümünde konu edindiği Zorunlu Varlığın Varlığını kelamcı gözüyle tartışmaya açması, felsefi ve metafiziksel olarak konuları ele almasıdır. Şehristani'nin *Kitabu'l-Musaraa* adlı eserinin önemi Gazâlî'den sonra

başlamış olan İslam felsefe ve kelamında İbn Sînâ sistemine yönelik eleştiri geleneğini başka bir gelenek olarak devam ettirmesidir.

18. “Dini Epistemolojinin Mantıksal Analizinde Rasyonel Dil İnşası: Bâbertî Örneği”, İ. Latif HACINEBİOĞLU, Hülya ALTUNYA, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 28, s. 1-14, 2012.

Makalede İslam düşüncesinde şerh geleneğinin takipçisi ve Hanefi-Maturidî temsilcisi olan Baberti'nin din dilinin rasyonel kullanımına olan katkıları konu edinilmiştir. Klasik geleneğin temsilcilerinden sayılan Baberti'nin rasyonel bir din dili oluştururken mantıksal tercihlerin oluşumu üzerindeki tartışmalarına da makalede değinilmiştir. Onun dini analizlerde kelam ilmini kullandığı, kelam ilminin mevzuna yöneltilen eleştirilerin mantığının argümanlarından yararlanarak cevaplandığı belirtilmiştir. Belli bir dönemin önemli geçiş noktasında değerlendirilen Baberti'nin daha çok şerhler üzerinde durduğu, mantığı sistematik olarak kullanıp, mantık kuralları ve konularına göre de problemlere değindiği vurgulanmıştır.

19. “Bir Düşünce Ve Mantık Problemi Olarak Paradoks”, İ. Latif HACINEBİOĞLU, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, S.7-, s. 105-120, Güz- 2006.

Makalede paradoksun tanımı, ne olduğu, delil ve kanıt olarak nasıl kullanıldığı üzerinde durulmuştur. Paradoks çeşitlerinden bazılarına değinilip açıklanmıştır. Bu paradokslar sırasıyla: Yalancı Paradoksu, Zenon Paradoksu, Metafiziksel Paradokslardır. Paradoksun düşünceyi zorlayıcı yanı olduğu, zihinsel hareketliliği sağlayarak canlı bir tartışma ortamı meydana getirdiği ve kendi içinde özel bir tür felsefi çelişki taşıdığı da belirtilmiştir. Her çelişkinin bir paradoks olmadığı, paradoksta çözümün mutlaka bulunmasından çok çözüm yolunun aranması gerekliliği de vurgulanmıştır. Paradoksun felsefeye, düşünceye ve mantık bilimine olan katkıları makalede açığa çıkarılmıştır.

20. “Mevlana’da Aşk İfade Etme İmanı ve Aşk Betimlemeleri”, İbrahim EMİROĞLU, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXVII, s.1-40, 2008.

Makalede öncelikli olarak aşk kavramı açıklanmıştır. Daha sonra ise Mevlana’nın aşkı nasıl tanımladığı ve ona göre aşk kavramıyla nelerin ifade edilmek istendiğinden bahsedilmiştir. Mevlana’nın düşünce sisteminde aşkın kâinatın yaratılış sebebi olarak gösterildiği ve aşk kavramının merkezi bir yer teşkil ettiği de belirtilmiştir. Aştaki asıl amacın beşeri aşkların ulaştığı son nokta olup, gerçek aşkın ilahi aşk olduğu da vurgulanmıştır. Aynı zamanda aşk betimlemeleri, çeşitleri, önemi, fonksiyonu, akıl karşısındaki durumu da uzun uzadıya işlenmiş, aşkın dil ile ifadesinin de zor olduğu belirtilmiştir. Mevlana’nın aşkını ve mistik halini de açığa vurmama taraftarı olduğu, fazla konuşmama ve sükût etmeyi tavsiye ettiği anlatılmıştır. Mevlana aşkın ifade edilememesi sebeplerini sayarken; aşkın dille ifadesinin zorluğu, aşk-akıl ilişkisi ve akıl kurallarının sorunu, aşkın yaşantı sorunu, sevgi problemi gibi nedenlerden dolayı açıklanamayacağı ya da imkânsız olduğu ifade edilmiştir. Mevlana’nın eserlerinde aşkın mantık kurallarına uygun şekilde tanımının yapılmadığı, bunun yerine aşkın güzel örneklerinin sunulduğu anlatılmıştır. Aşk konusunda dil, akıl ve mantık kurallarının yetersiz kalması sonucunda Mevlana’nın pratik teklifi ise aşkın yine aşkla anlatılması olmuştur. Makale felsefi açıdan önemli içeriğinde ise aşkın mantık kurallarıyla ters orantılı olduğunu belirtmesiyle mantık felsefesine farklı bir bakış getirmiştir.

21. “Aristo Mantığında Formalizm Tartışması”, İsmail KÖZ, Felsefe Dünyası, S.34, s. 36-60, 2/2001.

Makalede öncelikle, Aristo mantığının formel olup olmadığı değerlendirilmiş; formel olduğu yönü açıklanarak, filozofların bu yönündeki görüşleri belirtilmiştir. Aristo’nun mantığının formel olma yönü belirtildikten sonra, mantıkta formalizmin gelişim süreci açıklanmıştır. Aristo mantığı formalist olmaksızın formel; düşünme kurallarının bilgisi, akıl yürütmenin bilimi ve ispat bilimi şeklinde tanımlanmıştır. Makalede daha sonra, mantık ile matematiğin ortak ve farklı yönlerine değinilmiş, sembolik mantık ve gelişimi açıklanmıştır. Matematikçiler ile felsefecilerin ortak ve farklı yönleri; mantığa bakış açıları değerlendirilmiş, klasik ve modern mantığın bir bütün oluşturduğu belirtilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Mantığın varlığı eski zamanlara, neredeyse insanın yaradılışına kadar gider. Bir alet ve bilim olarak düşünülen mantık ilmi, ünlü filozof Aristoteles tarafından sistemli bir hale getirilmiş ve doğru düşünmenin kuralları ortaya konulmuştur. Genel anlamda mantık düşünceyle ilgilenmektedir. Doğru akıl yürütmeler için önce kavram oluşturulur, daha sonra önermeler kurulup bu önermelerden çıkarımlar yapılır. Mantık ilminin doğruyu yanlıştan ayırt etme ölçüsü; ilimlere yol gösterici oluşu, metot göstermedeki rolü ve zihni hatadan koruma teknikleri aşikârdır. Bu özelliklerinde dolayı İslam dünyasının yüzyıllarca bu ilme ayrı bir önem verdiğini ve Osmanlıdan günümüze değin de, mantık ilminin değerini koruduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı medreselerinde mantık ilmi ayrı bir yere sahip olmuştur. Medreselerde mantıkla ilgili birçok değerli eserler de okutulmuştur.

Türkiye’deki mantık çalışmaları ise Tanzimat hareketleriyle birlikte hız kazanmaya başlamıştır. Yeni mantık çalışmalarıyla beraber eski mantık anlayışı da devam etmiştir. Buna kaynak olarak da medreselerle beraber yeni eğitim sisteminin yer almasını gösterebiliriz. Türkiye’deki mantık çalışmalarını klasik mantık ve modern mantık olmak üzere iki grup altında toplayabiliriz. Mantık çalışmalarının Türkiye’de Tanzimat dönemiyle hız kazandığı, bu dönemde yazılan eserlerinse, Fârâbî ve İbn Sînâ mantığından etkilenecek şekilde ortaya konduğu bilinmektedir. Tanzimatın ilk dönemlerinde klasik mantık anlayışı daha ağır basmakta, eskiye bağlı mantık ve bilim anlayışı hakim durumda bulunmaktaydı. Tanzimattan sonra Batıda meydana gelen modern mantık çalışmalarının Türkiye’de de mantık ilmi için yeni bir dönem oluşturduğu görülmektedir.

Klasik mantık anlayışı yüzyıllardır varolduğu için sistemleşmiş, ancak medreselerde daha çok tasavvurat kısmı okutulduğu ve kalıplaşmış fikirler etrafından ayrılamadığı için gelişme imkânı sağlanmamış, nerdeyse aynı konular etrafında dönüp dolaşmıştır.

Modern mantık anlayışında Avrupa’da gelişen yeni mantık anlayışından etkilenilmiş ve bu mantık cereyanları kabul görmüştür. Batı dünyasında Aristoteles mantığının bir metodoloji olarak yetersizliği ortaya çıkınca, mantıkta Auguste Comte’a bağlı pozitif ilimler ön plana çıkarılmıştır. Rönesans’dan sonra Avrupa’da beliren mantık bilimi eski mantık anlayışına göre çeşitlilik barındırmaktaydı. Türkiye’deki mantık çalışmaları yeni fikir akımlarından etkilenmenin yanı sıra, eski sistemin devamı niteliğinde olup bu anlayışla eserler ortaya konmuştur. Benimsenmiş olan yeni mantık anlayışına katkı sağlayacak çalışmalar azınlıkta bulunmakta, daha ziyade olanın tekrarı niteliğinde eserler çoğunluktadır. Akademik ve pedagojik kaygılarla yapılmış olan mantık çalışmaları ise fazlasıyla kendine özgü, spesifik özellikler arz etmektedir. Türkiye’deki mantık çalışmalarının Avrupa merkezilikten uzaklaşarak²³ “Türkiye’de Bir Mantık Geleneğinden Söz Edilebilir mi?” isimli makalede yer verildiği gibi, salt mantık çalışmalarına yer verilmesi, özgünleştirilip Türkiye’de de bir mantık geleneğinin oluşumu için adımlar atılması fikrinin doğru olduğu kanaatini taşımaktayız.

İncelememiz de göstermiştir ki, Türkiye’de mantık bilimiyle ilgili makalelerin büyük kısmını mantık tarihiyle ilgili yazılmış olan makaleler teşkil etmektedir. Bunların dağılımında ise mantığın oluşumu, gelişim süreci, Aristoteles’in mantık anlayışı ve onun mantığa katkılarıyla ilgili makaleler öne çıkar. Özellikle 1990 ve 2000 yılları arasında yazılmış olan makalelerin, diğer yıllara nazaran nispeten daha fazla olduğu da görülmektedir. Bu makalelerin çoğunluğunun tekrardan ibaret olup, aynı konular etrafında toplandığı, birbirinden etkileşim içinde olduğu belirlenmiştir. Mantığın tarihi, tanımı, gelişim süreci, İslam tarihinde mantığın oluşum ve gelişimi, mantık felsefesi, bilim ve felsefe konularında tekrar niteliğinde makaleler ağırlıkta bulunmaktadır.

Yine aynı tarihler arasında yazılmış olan mantık felsefesi ve kıyas konularıyla ilgili makalelerin de yoğunlukta bulunduğu; mantığın ana konularını teşkil eden tasavvurat ve tasdikat konularıyla ilgili yazılmış olan makalelerinse bu orana göre daha az olduğu görülmüştür. Mantık tarihiyle ilgili 47, mantık felsefesiyle ilgili 21, kıyasla ilgili 16, tanım 4, beş sanat 9 ve önermelerle ilgili 6 tane olmak üzere toplamda 103 makaleyi değerlendirmeye aldık. 1990 yılından itibaren mantığın tarihi ve gelişim süreci, mantık felsefesi, tasavvurat ve tasdikat konularıyla ilgili yazılan makalelerde artış görülmüştür.

²³ Ulukütük Mehmet, “Türkiye’de Bir Mantık Geleneğinden Söz Edilebilir mi?” *Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi*, C.19, S. 36, ss. 229-239, 2014.

Bu sonuçlar kısmen bir istatistik özellik göstermekle beraber sembolik mantıkla, bulanık mantık konularına ilginin daha zayıf kaldığını söyleyebiliriz.

Türkiye’de mantık alanında yazılan makalelerde 1970’li yıllarından sonra artış görülmeye başlanmıştır. 1990-2000 yıllarında ise en yoğun dönemine ulaşmıştır. Bu yıllardan sonra mantık bilimine dair makalelerde artış olsada, her dönem klasik mantık konuları daha ağırlıklı olarak işlenmiş ve geniş bir perspektiften değerlendirilmiştir. Türkiye’deki mantık çalışmalarının ne denli yeterli olduğu tartışılrsa da, bu alanda hatırı sayılır derecede eserin bulunduğu da görülmüştür. Mantık ilmi eğitim sistemimizdeki yerini ve önemini yıllarca korumuştur. Bu eserler de gelinen noktayı göstermektedir. Mantığı tamamlayan unsurlara bulanık mantık, sembolik mantık, matematiksel mantık, modal mantık, epistemik mantık alanları da eklenmiştir. Bu alanlardaki ilgili çalışmaların eklenmesiyle Türkiye’deki mantık bilimini istenilen yere varabilecektir.

Çalışmamız yüksek lisans tezi sınırlarında olsa da bu alana hizmet etmek amacı gütmektedir.

Mantığın Konu ve Tarihlerine Göre Değerlendirilmesi

	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010
Kıyasın Mod ve Şekilleri					1		1	1	11	2
Önermeler					1				5	
Beş Sanat								4	5	
Tanım								1	3	
Mantık Felsefesi						2		5	9	5
Mantık Tarihi					2		2	9	22	12

KAYNAKÇA

- ALTUNYA, Hülya, “Mantık ve Dinî İlimler İlişkisinin Tarihsel Gelişimi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, *SDÜİFD*, S. 30, , Y. 2013/1.
- ATAY, Hüseyin, “Mantıktaki Kıyasın Dördüncü Şekline Dair”, *AÜİFD*, Y. 1968, C.XVI-XXXIV
- “Dinde Mantıklılık”, *AÜİFD*, C. 34, S.1, 1995
- BAŞÇI, Vahdettin, “Akıl ve Vahiy Yönünden Doğru Düşünme”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.13, Erzurum 1997.
- BİNGÖL, Abdulkuddus; *Uluslararası İbn Türk, Harezmî, Fârâbî, Beyruni ve İbn Sînâ Sempozyumu Bildirileri*, Ankara,1990
- “İletişim Bağlamında Mantık ve Dil”, *AÜİF Dergisi*, C.XL, S.1, 1999
- “İbn-i Sina’da Mantiki Mahiyet ve Bilinmesi”, Atatürk Kültür Merkezi yayını, S.42,Ankara,9-12 Eylül 1985
- Şemsü’-din Muhammed b.Eşref al-Semerkandi (öl-1302) ’nin Kıstas’ında Kıyas Teorisi, Felsefe Dünyası S.20, Bahar:1996”, *Felsefe Dünyası*, 2012/2, S.56
- BOLAY, Naci, ”Mantık Tarihinde Mühim Bir Hadise ve İmam Gazâlî”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6.sayı”, 1981
- BOZKURT, Ömer, “Muslihuddin El-Lari’nin Haşiye Ala Şerhi’l-Kadi Mir Ala Hidayeti’l-Hikme Eseri Üzerine Bir İnceleme”, *DÜİFD*, Cilt: X S:2, 2008-Diyarbakır
- ÇALDAK, Hüseyin, “Mantık Sanatı ve Faydaları”, *CÜİFD*, V.Cilt I, Sivas-2001, 2007, 2009

- ÇALDAK, Hüseyin, “İslam Dünyasında Kullanılan Çıkarım Yöntemleri ve Mantıkî Yöntemlerle İlişkisi”, *EKEVAD*, Y.12, S.37, (Güz 2008)
- İlk Devir İslâm Dünyasında Akıl Yürütmelerin Mantık Açısından Değerlendirilmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 22, Aralık-2008
- ÇAPAK, İbrahim, Seyfuddin Âmidî’nin Mantık Anlayışı, *Uluslararası Seyfuddin Âmidî Sempozyumu Bildirileri*, (Çev. Hüseyin Sarıoğlu) İstanbul 1998-2009
- “Gazâlî’nin Mantık ve Dini Olmayan İlimlere Bakışı”, *SAİFD*, 11/2005,
- “İlk Dönem İslam Mantıkçılarının Modaliteye Yaklaşımı”, *Felsefe Dünyası*, 2003-2004/1, S.39
- “Harizmi’nin Mefatihü’l-Ulûm’unda Mantık”, *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 5, Sa:2, Güz 2006-2007- 2010 (47-58)
- Gazâlî’ye Göre Beş Sanatta Kullanılan Öncül Çeşitleri”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (2005)
- Ebi Salt Dani’nin Modal Kıyaslar Hakkındaki Görüşleri” , *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIII, Sa:24 (2011/2) ,ss:217-221-2004-2006-2009
- “İbn Hazm’ın Mantık Anlayışı”, *İslam Araştırmaları*, Sa:8, Temmuz-Aralık 2007
- “Fahrettin Râzî’nin İslam Mantık Tarihindeki Önemi ve Bazı Mantık Konuları Hakkındaki Görüşleri”, *Dini Araştırmalar*, C:8, S:23, 2005
- ÇÜÇEN, A. Kadir, “Mantığın Kaynağı Problemi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XL, 1999

- DURUSOY, Ali, “Mantık Tarihinde Bir Dönüm Noktası: Bağdat”, *Uluslararası İslam Medeniyetinde Bağdat Sempozyumu* 7-9 Kasım 2008
- “İbn Sînâ’da Vehim Kavramı ve İslam Felsefesinin Diyalektiği”, *Marmara Üniversitesi İFD*, 28 (2005/1) ,125-141, , (2004/2), 25-39, Sa:13-14-15 (1995-1996-1997) ,İstanbul 1997
- “Mantık”, *İslami İlimler Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 2,Güz 2010 (173-193)
- “İbn Rüşd’ün Aristoteles İnşasında Fârâbî Ve İbn Sînâ Katkıları” *Cumhuriyet Üniversitesi İ.F.D*, Sivas 2009.
- “Gazâlî’de Mantık Biliminin Yeri ve Önemi”, *İslami Araştırmalar Dergisi Gazzâlî Özel Sayısı*, Cilt 13, Sayı 3-4 (2000)
- “İbn Rüşd Felsefesinde Mantık Biliminin Yeri” , 11-13 Aralık 1998 /İstanbul, *Ölümünün 800. Yılında Uluslararası İbn Rüşd Sempozyumu*
- EMİROĞLU, İbrahim, “Kuran ‘da Akıl ve İnsan”, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XI, İzmir, 1992, 1994.1995.1998.1999, 2001,2008
- “Mevlana’ya Göre Yanlışlara Düşmemek İçin Nefsi Eğitme” *Felsefe Dünyası*, 2000/1,S:31
- “İzmirli’nin Mantık Anlayışı”, TDV Yayınları/221 Sempozyum: 24-25 Kasım 1995
- “Klasik Mantığa Giriş, Ankara 2011,
- “Mevlana’nın Fihi Ma Fih’te Yanlışlara Bakışı”, D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sa: IX, İzmir-1995,
- GRUNBERG, Teo, “Mantık Felsefesi”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sa:2, Ankara, Aralık-1991.

HACINEBİOĞLU, İ.Latif “Bir Düşünce Ve Mantık Problemi Olarak Paradoks”,
Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, S:7-Güz
 2006,

HASIRCI, Nazım, “John Stuart Mill’e Göre Sözel ve Gerçek Önerme”, *Dicle
 Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: VII, S: II, Diyarbakır-2005.

----- “Seçmeli Kıyaslarda Geçersiz Formlar (ÖSS’ye hazırlık kitaplarında
 görülen mantık yanlışı), *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2007, Cilt:10,
 s. 29,

----- “Mantıki Kıyas ile Fıkhi Kıyasın Karşılaştırılması”, *İslami İlimler
 Dergisi*, Y: 5, S: 2, Güz 2010

----- “Aristoteles *Organon*’unun Kindi Taslağı”, *SÜİFD*, Cilt: XIII, Sa:24
 (2011/2)

----- “Mantık Biliminin İslam Dünyasına Geçişinde Harran Okulunun Önemi”,
*I. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve felsefe Tarihinde Harran Okulu
 Sempozyumu*, 28-30 Nisan2006, C.II

HACINEBİOĞLU, İsmail Latif, ”Dini Epistemolojinin Mantıksal Analizinde Rasyonel
 Dil İnşası: Bâbertî Örneği”, *Süleyman Demirel Ü.İ.F.D*, S: 28.1.2012,
 2007

KARAKADILAR, Besim,”Mantığın Zaman Tüneli”, *Felsefe Dünyası*, 2011/2, S:54.

KAYACIK, Ahmet, “Osmanlı Medreselerinde Mantık Eğitimi Üzerine”, *İslâmiyât*, C:2,
 S:4, Ekim-Aralık 1999

----- “Gazâlî’nin Mantık Kitaplarında Önerme Konusu”, *ERÜİFD*, Sa:11,
 2001-Kayseri.

----- “Savi Ve El-Basair Adlı Mantık Eseri Üzerine Bir İnceleme”, *Felsefe
 Dünyası*, 2004, S.39.

KAYACIK, Ahmet, “İslam Mantık Geleneğinde Fenari’nin Yer”i, *İslam İlimleri Dergisi*. Y:5, S:2,Güz 2010

----- “Fârâbî’de Mantık Geleneği”, *Bilimname*, VI,2004.

-----“Müslümanların Mantık Konularını Ele Alış Yolları”, *Erciyes Üniversitesi İFD*, Sayı:11, 1964.

KEKLİK, Nihat “İslam Düşüncesinde Mantık”, *İslam Düşüncesi*, Sa:4, Aralık-1967.

KÖZ, İsmail, “Aristoteles Mantığı ile Felsefe-Bilim İlişkisi”, *AÜİFD*, Cilt XLIII (2002) S. 2

----- “Aristo Mantığında Formalizm Tartışması”, *Felsefe Dünyası*, 1999. 2001,2, S: 34

----- “Sezgi’nin Bilgideki Yeri ve Önemi”, *Kelam Araştırmaları*, 3,1 (2005),

ÖNER, Necati,” Cevdet Paşa’nın Mantık Anlayışı”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (Sempozyum: 9-11 Haziran 1995)

----- “Tanzimattan Sonra Türkiye’de İlim ve Mantık Anlayışı ”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1986.1956.1957.1958-1959.1967.1969, Cilt: VII

----- “Mantık Felsefesi Nedir?” , *DİB Dergisi* 10.Cilt,106-107.Sayı, Mart-Nisan 1971,1978

ÖZEL, Aytekin, “ “Mantığı Geleneksel Kelama Uygulamak: Şehrist’ânî’nin Kitâbü’l-Musâraati’l Felâsife Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma”, *HÜİFD*, 2007. 2008. 2009,1,C.8,S:15,

-----, “Giritli Sırrı Paşa’nın Mantık Anlayışı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:21,Sa:1,2012

- ÖZEL, Aytekin, “Akıl Yürütme Lafzı Ve Akıl İlkeleri Üzerine Bir Açıklama”, *Felsefe Dünyası*, 2012/1,sa:55
- ÖZLEM, Doğan, *Mantık*, İstanbul 1991,
- ÖZPİLAVCI, Ferruh, “Ebü’l-Ferec İbnü’t-Tayyib’in Eisagoge Şerhi”, *SÜİFD*,19/2009,
- “Ebü’l-Berekat El-Bağdadi Akıl Risalesi”, *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 5. Sayı2,Güz 2010
- “El-Harizmi’nin (y.980 m) Ansiklopedisi Mefatihü’l –Ulûm’un Mantık Kısmı”, Nicholas Rescher, (Çev. Ferruh ÖZPİLAVCI) ; *İslam Mantık Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Mayıs-2013,Kayseri
- “Gazâlî’nin Mantık İlmini Meşrulaştırmasının Mantık Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, *İslami İlimler Dergisi*, Yıl -7 (2012), C:VII, Sa:13
- PEKER, Hidayet, “İbn Sînâ’nın Kavram Anlayışı”, *UÜİF*, C. X, S:1,2001
- SARIOĞLU, Hüseyin, “Kuran’da Akli Tefekkürün Boyutları”, *Tartışmalı İlim Toplantılar Dizisi:34*, İstanbul 2001”
- “Ünlü Türk Mantıkçısı Ebheri ve Mantık Kuralları Risalesi”, *Esiruddin Mufaddal b. Ömer es-Semerkandi el-Ebheri*, İstanbul- 1998
- ŞİRİN, ÇIKAR Mehmet,“Klasik İslam Düşüncesinde Yunan Mantığı Savunucuları İle Arap Nahivcileri Arasındaki Tartışmalar”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl:6, Sa:11 (Bahar 2002)
- TATAR, Burhanettin, “Kant’ın Mantık Felsefesi İçin Mirası”, *Bilimname*, VI, 2004. 3.
- TOPÇU, Nurettin, *Mantık*, İstanbul 2001
- UYSAL, Enver, “Tanımlar Üzerine”, *UÜİFD*, S:6. Cilt: VI,1994
- ULUKÜTÜK, Mehmet, “Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi”, C.19, S.36, 2014
- YAREN, M.Tahir, “İbn Sînâ’da Delil, Alamet Ve Firaset Kelimeleri Üzerine Bir Açıklama”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, AKMY*, S:42, Ankara, 9-12 Eylül 1985

ÖZGEÇMİŞ

Kayseri ilinin Melikgazi ilçesinde 1973 yılında doğdu. Kayseri İmam-Hatip Lisesini 1995 yılında tamamladı. 2000 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesinden, 2012 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Kayseri İncesu ilçesinde Kur'an Kursu öğreticiliği yapmakla birlikte Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimlerin Anabilimdalı Mantık Bilimdalı'na bağlı yüksek lisans öğretimine devam etmektedir.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Adres : Hürriyet mh. Leylak sk. No: 6 Melikgazi / KAYSERİ

Gsm : 0537 310 26 17

E-mail : buyukperdahsibel@gmail.com